వేదాంతసారము.

శ్రీభగవద్రామానుజాచార్య

విరచితము

వేదాంతసూత్రములకు

లఘువైన వ్యాఖ్యానము.

———తో బ్రిహ్మ

శ్రీపరవస్తు వెంకటరంగాచార్యులయ్యవారలుగారిచే

పరిష్కరింపఁబడి

ముద్రింపఁబడెను.

VIZAGAPATAM.

Printed by

V. Bhavanishankarasastry.

ARSHA PRSS. 1881.

నమః పరమఋషిభ్యః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

వేదాన్తసారః.

నమస్తచిదచిద్వస్తుశరీరాయాఖిలాత్మనే।
శ్రీమతే నిర్మలానన్దోదన్వతే విష్ణవే నమః ॥
పరమపురుష ప్రసాదాద్వేదాన్తసారో ఽర్థ ఉద్ధ్రియతే.

(బ్రహ్మజిజ్ఞాసా) ౧

అత్రాథశబ్ద ఆనన్తర్యే వర్తతే అతశ్శబ్దశిరస్కత్వాత్। అతశ్శబ్దో వృత్తస్య హేతుభావే। పూర్వవృత్తం చ కర్మజ్ఞానమితి జ్ఞాయతే। అధీతస్య బ్రహ్మజ్ఞానస్య వేదార్థవిచారైకదేశత్వాత్। అధీతవేదస్య పురుషస్య కర్మప్రతిపాదనోపక్రమత్వాద్వేదానాం కర్మవిచారః ప్రథమం కార్య ఇత్యథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసేత్యుక్తమ్। కర్మణాం ప్రకృతివికృతిరూపాణాం ధర్మార్థకామరూపపురుషార్థసాధనత్వనిశ్చయః ప్రథమత్వాద్విచార్యత్వమిత్యనేన సూత్రకలాపేన [illegible] కృతః - ఏవంభూతవేదస్యార్థపరత్వే కర్మణాం తదర్థత్వే తేషాం కేవలానాం త్రివర్గఫలత్వనిశ్చితే సతి వేదైకదేశభూతవేదాన్తభాగకేవలకర్మణామల్పాస్థిరఫలత్వం బ్రహ్మజ్ఞానస్య చానన్తస్థిరఫలత్వమాపాతతో దృష్ట్వా ఽనన్తరం ముముక్షోరవధారితకర్మనిష్పన్నపమస్తబోధజనకశబ్దశక్తేః పురుషస్య బ్రహ్మబుభుత్సా జాయత ఇత్యథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసేతి కర్మవిచారానన్తరం తత ఏవ హేతోర్బ్రహ్మవిచారః కర్తవ్య ఇత్యుక్తం భవతి - తదిదమాహ శ్రుతిః - "పరీక్ష్య లోకాన్ కర్మచితాన్ బ్రాహ్మణో నిర్వేదమాయాన్నాస్త్యకృతః కృతేన తద్విజ్ఞానార్థం స గురుమేవాభిగచ్ఛేత్సమిత్పాణిః శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠం తస్మై స విద్వానుపసన్నాయ సమ్యక్ప్రశాన్తచిత్తాయ శమాన్వితాయ యేనాక్షరం పురుషం వేద సత్యం ప్రోవాచ తాం తత్త్వతో బ్రహ్మవిద్యామ్" ॥ ఇతి। బ్రాహ్మణో వేదాభ్యాసరతః [illegible] సంపాదితాన్ లోకాన్ [illegible]

ష్ఠత్వేన తదుయత్స్వధానాన్తర్మాదానాం సయా పరిహృత్య అత్ర
తో నిత్యః పరమపురుషః కృతేన కర్మణా న సంపాద్య ఇతి యో
నిర్వేదమాయాత్ తద్విజ్ఞానార్థం గురుమేవాభిగచ్ఛేత్ సమి
త్పాణిః శ్రోత్రియం వేదాన్తవేదినం బ్రహ్మనిష్ఠం సాక్షాత్కృత
పరమపురుష స్వరూపం స గురుస్తస్మా ఉపసన్నాయ తస్మై
యేన విద్యావిశేషేణ తదక్షరం సత్యం పరమపురుషం వి
ద్యాత్ తాం బ్రహ్మవిద్యాం ప్రబ్రూయాదిత్యర్థః స గురు
మేవాభిగచ్ఛేత్ తస్మై స విద్వాన్ ప్రోవాచేత్యన్వయాద ప్రో
క్తత్వాచ్చ, విధావపి లిటో విధానాత్ ఛన్దసి లుఙ్ లఙ్ లిట ఇతి.

(జన్మాద్యస్య యతః) ౨

అస్య వివిధవిచిత్రచిదచిన్మిశ్రస్య వ్యవస్థితసుఖదుఃఖో
పభోగస్య జగతో జన్మస్థితిలయాః యతః తద్బ్రహ్మేతి ప్ర
తిపాదయతి శ్రుతిరిత్యర్థః - "యతో వా ఇమాని భూతా
ని జాయన్తే యేన జాతాని జీవన్తి యత్ప్రయన్త్యభిసంవిశన్తి
తద్విజిజ్ఞాసస్వ తద్బ్రహ్మేతి - సూత్రే యత ఇతి హేతౌ
పఞ్చమీ, జనిస్థితిలయానాం సాధారణత్వాత్ - జనిహేతుత్వం
చ నిమిత్తోపాదానరూపం వివక్షితమ్ - యత ఇతి హి శ్రుతిరు
భయవిషయా - కథమితి చేత్. యతో వా ఇమాని భూతానీతి ప్ర
సిద్ధవన్నిర్దేశాత్ ప్రసిద్ధశ్చోభయవిషయత్వాత్ - సదేవ
సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం తదైక్షత బహుస్యాం
ప్రజాయేయేతి తత్తేజోఽసృజతేత్యత్ర సదేవ సోమ్యేదమగ్ర
ఆసీదిత్యుపాదానతాం ప్రతిపాద్యాద్వితీయమిత్యధిష్ఠా
త్రన్తరనివారణాత్ సచ్ఛబ్దవాచ్యం బ్రహ్మైవ నిమిత్తముపాదా
నం చేతి విజ్ఞాయతే. తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి శ్రు
త్యనేన విచిత్రస్థిరత్రసరూపేణ బహుభవనం సఙ్కల్ప్య తత్తే
జస్సృష్టివచనాచ్చ-అతః శ్రుతావపి యత ఇతి హేతౌ పఞ్చమీ-
అత్రైవ బ్రహ్మణో జగన్నిమిత్తత్వముపాదానత్వఞ్చ ప్రతిపా
దితమ్ అర్థవిరోధో హి అస్మాన్మాయీ సృజతే విశ్వమేతదిత్యాది

శేషశ్రుత్యాచాత్మన్య ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తానుపరోధా
త్ ; అభిధ్యోపదేశాచ్చ, సాక్షాచ్చోభయామ్నానాత్, ఆత్మకృ
తేరిత్యాది సూత్రైః పరిహరిష్యతే - ననుసర్వజ్ఞం సర్వశక్తి స
త్యసఙ్కల్పం నిరవద్యతయా నిరస్తసమస్త పురుషార్థగం
ధం బ్రహ్మ స్వాత్మానం విచిత్రవివిధమిశ్రజగద్రూపమిదం సర్వ
మసృజతేతి కథముపపద్యతే - ఏతదుత్తరత్ర సూత్రకారస్స్వయ
మేవ పరిచోద్య పరిహరిష్యతి, అపి తావద్విప్రసఙ్గాదసమంజ
సం - ఇతరవ్యపదేశాద్ధితాకరణాదిదోషప్రసక్తిరితిచోద్యమ్-
పరిహారస్తు - నతుదృష్టాన్తభావాత్ - అధికంతుభేదనిర్దేశాది
తి చ - క్షరం త్వవిద్యా హ్యమృతం తు విద్యా విద్యావిద్యే ఈశతే
యస్తు సోఽన్యః - స కారణం కరణాధిపాధిపో న చాస్య కశ్చిజ్జని
తా న చాధిపః - క్షరం ప్రధానమమృతాక్షరం హరః క్షరాత్మా
నావీశతే దేవ ఏకః - అమృతాక్షరం హరః అవిద్యాం స్వస్య
మాత్మనో భోక్తృత్వేన హరతీతి హరః భోక్తా హర ఇత్యుచ్యతే -
ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే క్షరశ్చాక్షర ఏవ చ - క్షరస్సర్వాణి
భూతాని కూటస్థోఽక్షర ఉచ్యతే - ఉత్తమః పురుషస్త్వన్యః పర
మాత్మేత్యుదాహృతః - యో లోకత్రయమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయ
ఈశ్వరః - యస్మాత్క్షరమతీతోఽహమక్షరాదపి చోత్తమః - అతో
స్మి లోకే వేదే చ ప్రథితః పురుషోత్తమః ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిశ
తైః ప్రత్యగాత్మనో భేదేన బ్రహ్మణో నిర్దేశాత్, అపురుషార్థ
భాగినః ప్రత్యగాత్మనోఽర్థాన్తరభూతం బ్రహ్మ - తచ్చ ప్రత్యగా
త్మశరీరతయా తస్యాప్యాత్మనః ఆత్మభూతమ్ - ప్రత్యగాత్మనస్తచ్ఛ
రీరత్వం బ్రహ్మణస్తదాత్మత్వం చ య ఆత్మని తిష్ఠన్ యస్యాత్మా
శరీరమ్ ఏష సర్వభూతాన్తరాత్మాఽపహతపాప్మా దివ్యో దేవ ఏకో
నారాయణః ఇత్యాదిశ్రుతిశతసమధిగతమ్ - ప్రత్యగాత్మశరీర
స్యాత్మనః కార్యావస్థాప్రాప్తావపి గుణదోషవ్యవస్థితేర్దృష్టా
న్తభావాత్ బ్రహ్మణి న దోషప్రసక్తిరితి నసామఞ్జస్యం వేదాం
తవాక్యస్యేతి నతుదృష్టాన్తభావాదిత్యుక్తం - దృష్టాన్తశ్చ దేవ
మనుష్యాదిశబ్దవాచ్య శరీరస్యాత్మనో మనుష్యబాల్యయువా

స్థవిర ఇతి నానావిధావస్థాప్రాప్తావపి బాలత్వయువత్వస్థవి
రత్వాదయశ్శరీరగతా దోషా నాత్మానం స్పృశన్తి, ఆత్మగతా
శ్చ జ్ఞానసుఖాదయో న శరీరమితి- అతః కార్యావస్థం కారణా
వస్థఞ్చ బ్రహ్మ ప్రపఞ్చగాత్మశరీరతయా తదాత్మభూతమితి- ప్ర
త్యగాత్మవాచినా శబ్దేన బ్రహ్మాభిధానే తచ్ఛబ్దసామానాధికరణ్యే
చ హేతుం వక్తుం నిరసనీయం మతద్వయం ప్రతిజ్ఞాసిద్ధేర్లిం
గమాశ్మరథ్యః ఉత్క్రమిష్యత ఏవంభావాదిత్యౌడులోమిరిత్యు
పన్యస్య అవస్థితేరితి కాశకృత్స్న ఇతి హేతురుక్తః- తత్సృష్ట్వా
తదేవానుప్రావిశత్ తదనుప్రవిశ్య సచ్చ త్యచ్చాభవదిత్యాది
నా ప్రత్యగాత్మన ఆత్మతయావస్థానాత్ బ్రహ్మణస్తచ్ఛబ్దేనా
భిధానం తత్సామానాధికరణ్యవ్యపదేశశ్చేత్యుక్తమ్. తథా హి
ప్రత్యగాత్మనోఽప్యన సాపేక్షత్వాత్, నకర్మావిభాగాదితి చేన్నా
నాదిత్వాదుపపద్యతే చాప్యుపలభ్యతే చేతి దేవమనుష్యాదివిష
మసృష్టేస్సాపేక్షత్వాత్ కర్మనిమిత్తత్వం జీవానాం తత్తత్కర్మ
ప్రవాహాణాం చానాదిత్వం ప్రతిపాద్య తదనాదిత్వఞ్చ నిత్యోని
త్యానాం చేతనశ్చేతనానాం జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావిత్యాది శ్రుతి
షూపలభ్యత ఇత్యుక్త్వా తదనాదిత్వేపి ప్రళయకాలే చిదచిద్వ
స్తునోర్భోక్తృభోగ్యయోర్నామరూపవిభాగాభావాత్ ,
ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్, నాన్యత్కిఞ్చన మిషదిత్యా
దావేకత్వావధారణముపపద్యత ఇతి సూత్రకారేణ స్వయ
మేవోక్తమ్-తథా నాత్మా శ్రుతేర్నిత్యత్వాచ్చ తాభ్య ఇతి ప్రత్య
గాత్మనో నిత్యత్వాదనుత్పత్తిముక్త్వా జ్ఞోత ఏవేతి తస్య జ్ఞా
తృత్వమేవ స్వరూపమిత్యుక్తమ్- ఉత్క్రాన్తిగత్యాగతీనామి
త్యాదినా అణుత్వం చోక్తమ్- తద్గుణసారత్వాత్తు తద్వ్యపదేశః
ప్రాజ్ఞవత్, యావదాత్మభావిత్వాచ్చ న దోషస్తద్దర్శనాదితి జ్ఞా
తురేవాత్మనో జ్ఞానశబ్దేన వ్యపదేశః జ్ఞానగుణసారత్వాత్
జ్ఞానైకనిరూపణీయస్వరూపత్వాత్, ప్రాజ్ఞవత్ యావ
దాత్మభావిత్వాచ్చేత్యుక్తమ్- నిత్యోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధిప్రసఙ్గో
న్యతరనియమో వాన్యథేతి జ్ఞానమాత్రస్వరూపాత్మవాదే

త్యన్తరాయత్తజ్ఞానవాది సర్వగతాత్మవాదిదదోష ఉక్తః।
కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్, ఉపాదానాద్విహారోపదేశాచ్చ, వ్య
పదేశాచ్చ క్రియాయాం న చేన్నిర్దేశవిపర్యయః, ఉపలబ్ధివద
నియమః, శక్తివిపర్యయాత్, సమాధ్యభావాచ్చ, యథా చ త
క్షోభయథేత్యాత్మన ఏవ శుభాశుభేషు కర్మసు కర్తృత్వం ప్ర
కృతేరకర్తృత్వం ప్రకృతేశ్చ కర్తృత్వే తస్యాః సాధారణత్వే
న సర్వేషాం ఫలానుభవప్రసఙ్గాదితి ప్రతిపాదితమ్. పరా
త్తు తచ్ఛ్రుతేః, కృతప్రయత్నాపేక్షస్తు విహితప్రతిషిద్ధావై
యర్థ్యాదిభ్య ఇత్యాత్మనః కర్తృత్వం పరమపురుషానుమతిస
హకృతమిత్యుక్తమ్. అంశో నానావ్యపదేశాదన్యథా చాపి దా
శకితవాదిత్వమధీయత ఏకే, మన్త్రవర్ణాత్, అపి స్మర్యతే, ప్ర
కాశాదివత్తు నైవం పరః, స్మరన్తి చేతి. అనీశయా శోచతి ముహ్య
మానః జుష్టం యదా పశ్యత్యన్యమీశమస్య మహిమానమితి వీత
శోకః క్షరం త్వవిద్యా హ్యమృతం తు విద్యా విద్యావిద్యే ఈశతే య
స్తు సోఽన్యః, ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సంపరిష్వక్తో న బాహ్యం కించన వే
ద నాన్తరం, తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అ
భిచాకశీతి, జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ, పృథగాత్మానం ప్రేరితార
ఞ్చ మత్వా జుష్టస్తతస్తేనామృతత్వమేతి, యదా పశ్యః పశ్యతే
రుక్మవర్ణం కర్తారమీశం పురుషం బ్రహ్మయోనిం తదా విద్వాన్
పుణ్యపాపే విధూయ నిరఞ్జనః పరమం సామ్యముపైతి, స
కారణం కరణాధిపాధిపో న చాస్య కశ్చిజ్జనితా న చాధిపః, య
స్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్, పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వా
భావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ, నిష్కలం నిష్క్రియం శాన్తం నిరవ
ద్యం నిరఞ్జనమ్, నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకో బ
హూనాం యో విదధాతి కామాన్, నిత్యానాం చేతనానాం య
ఏకో నిత్యశ్చేతనః కామాన్విదధాతీత్యర్థః. పతిం విశ్వస్యే
త్యాదిషు ప్రత్యగాత్మనః పరమాత్మనశ్చ, కర్మవశ్యత్వేన శో
చ్యత్వేన అసర్వజ్ఞత్వేన పరోపాసనాయత్తముక్తిత్వేన స
భూతస్వభావ నిరవద్యత్వేన సర్వజ్ఞత్వేన సత్యసంకల్పత్వేన

సర్వేశ్వరత్వేన సమస్తకల్యాణగుణాకరత్వాదినా చ స్వభావ
స్వభావనానాత్వవ్యపదేశాత్ తయోరేకత్వమస్తి, అయమా
త్మా బ్రహ్మ, యోऽసౌ సోऽహం యోऽహం సోऽసౌ, అథ యోऽన్యాం దేవ
తాముపాస్తే అన్యోऽసావన్యోऽహమస్మీతి న స వేద అకృత్స్నో
హ్యేషః, ఆత్మేత్యేవోపాసీత, బ్రహ్మదాశా బ్రహ్మదాసా బ్రహ్మే
మే కితవా ఇతి చ సర్వజీవాత్మవ్యాపిత్వేనాభేదవ్యపదేశాచ్చ ఉ
భయ వ్యపదేశావిరోధేన పరమాత్మాంశో జీవాత్మే
త్యభ్యుపగన్తవ్యమ్. న కేవలం న్యాయసిద్ధమిదం శ్రు
తిస్మృతిభ్యాం చాంశత్వముక్తం జీవాత్మనః. పాదోऽస్య విశ్వా
భూతాని, మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూతస్సనాతన ఇతి. అం
శాంశినోర్నామైకవస్త్వేకదేశత్వమ్, తథా సత్యుభయోరేకవస్తు
త్వావిరోధానపాయాదిత్యాశంక్య ప్రకాశాదివత్తు నైవం పర ఇతి
పరిహరతి. అన్యవిశేషణత్వైకస్వభావ ప్రకాశ జాతిగుణశ
రీరవిశిష్టానగ్నివ్యక్తిగుణాత్మనః ప్రభాప్రకాశజాతిగుణశరీ
రాణాం యథాంశత్వమ్ ఏవం పరమాత్మానం ప్రతి ప్రత్యగా
త్మనోంऽశత్వమ్. ఏవమంశత్వేऽప్యభావోంऽశభూతో
జీవః నైవమంశీ పరమాత్మా సర్వత్ర విశేషణవిశేష్యయోః స్వ
రూపస్వభావభేదాత్. ఏవఞ్చ కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్,
పరాత్తు తచ్ఛ్రుతేరిత్యనన్తరోక్తిశ్చ న విరుధ్యతే. ఏవం ప్రకా
శశరీరవత్ జీవాత్మనామంశత్వం పరాశరాదయస్స్మరన్తి చ.
ఏకదేశస్థితస్యాగ్నేర్జ్యోత్స్నా విస్తారిణీ యథా. యత్కిం
చిత్సృజ్యతే యేన సత్త్వజాతేన వై ద్విజ। తస్య సృజ్యస్య సంభూ
తౌ తత్సర్వం వై హరేస్తనుః. తే సర్వే సర్వభూతస్య విష్ణోరం
శసముద్భవా ఇతి. అన్యథా పారమార్థికాపారమార్థికోపా
ధిసమాశ్రయణేన ప్రత్యగాత్మనోంऽశత్వే బ్రహ్మణ ఏవ వేదా
న్తనివర్త్యాస్సర్వ ఏవ దోషా భవేయురిత్యాభాసా ఏవ చేత్యాది
వాక్సూత్రైరుక్తమ్. అతస్సర్వదా భిన్నభిన్నేషు శరీరతయాऽత్మా
నం స్వతస్సిద్ధమేవ బ్రహ్మ కదాచిదవిభక్తనామరూపభిన్నభిన్నేషు
తదా కారణావస్థం కదాచిద్విభక్తనామరూప భిన్న

ద్వస్తు శరీరం తత్కార్యావస్థం బ్రహ్మ. సర్వదా చిదచిద్వ
స్తు శరీరతయా తద్విశిష్టత్వేపి బ్రహ్మణః పరిణామిత్వాద్యపురు
షార్థాశ్రయత్వే శరీరభూతచేతనాచేతనవస్తుగతే. ఆత్మ
భూతం బ్రహ్మ సర్వదా నిరస్తనిఖిలదోషగన్ధానవధికాతిశయా
జ్ఞానానన్దాద్యపరిమితోదారగుణమవతిష్ఠత ఇతి బ్రహ్మైవ జగ
తో నిమిత్తముపాదానం చేతి యతో వా ఇమాని భూతానీత్యాది
వాక్యం ప్రతిపాదయత్యేవేతి జన్మాద్యస్య యతః ఇద్బ్రిష్టాతిసు
ష్టూక్త్మ న్మ్న, సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం తదై
క్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి. అన్యచాయమర్థః. యస్యా
త్మా శరీరం యస్య పృథివీ శరీరం యస్యాక్షరం శరీరం య
స్యావ్యక్తం శరీరమేష సర్వభూతాన్తరాత్మా అపహతపాప్మా ది
వ్యోదేవ ఏకో నారాయణ ఇత్యాది శ్రుతేర్బ్రహ్మణస్సర్వదా చి
దచిద్వస్తు శరీరత్వాత్ సదేవేదమిదానీం స్థూలచిదచిద్వ
స్తు శరీరత్వేన విభక్తనామరూపమగ్రే ప్రళయకాలే సూ
క్ష్మదశాపన్నచిదచిద్వస్తు శరీరతయా నామరూపవిభాగా
నర్హమేకమేవాసీత్, స్వయమేవ సర్వజ్ఞం సర్వశక్తి నిమిత్తా
న్తరానపేక్షమద్వితీయం చాతిష్ఠత్, తదైక్షత బహుస్యాం ప్ర
జాయేయేతి తదనన్తరం నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మ చిదచిద్వ
స్తు శరీరకతయైకమేవావస్థితం నామరూపవిభాగార్హస్థూ
లదశాపత్త్యా బహుప్రకారం స్యామిత్యైక్షతేతి స్యాం ప్రజా
యేయేతి సృష్టిసమష్టివ్యపదేశః. చిదచితోః పరస్య చ ప్రళ
యకాలేపి వ్యవహారానర్హసూక్ష్మభేదః సర్వవేదాన్తాధి
రభ్య వగతః. అవిద్యాకృతభేదస్యోపాధికృతభేదస్య చా
నాదిత్వాభ్యుపగమాత్. ఇయాన్విశేషః బ్రహ్మైవాజ్ఞం ము
పాధిసమ్బద్ధం చేతి సర్వశ్రుతి న్యాయవిరోధోన్యేషామస్మద
భావాదవిరోధశ్చాస్మాకమితి.

(శాస్త్రయోనిత్వాత్) 3

ఏవం చిదచిద్వస్తుశరీరతయా తద్విశిష్టస్య బ్రహ్మణో నిఖిలజగదు

పాదానత్వం నిమిత్తత్వఞ్చ నానుమానగమ్యమితి శాస్త్రైకప్రమా
ణకత్వాత్తస్య యతో వా ఇమాని ఇత్యాదివాక్యం నిఖిలజగదేకకా
రణం బ్రహ్మైవ బోధయత్యేవేతి సిద్ధమ్-

(తత్తు సమన్వయాత్) ౪

పురుషార్థతయా ఽన్వయస్సమన్వయః శాస్త్ర
స్య ప్రమాణస్య పురుషార్థపర్యవసాయిత్వేపి బ్రహ్మణస్స్వ
చ పరత్వ చానుభవితుః స్వరూపేణ గుణైశ్చ యాథాత్మ్యాచ్చానవధి
కాతిశయానందరూపమితి పురుషార్థత్వేనాభిధానమితి యాన్వ
యాద్బ్రహ్మణశ్శాస్త్రప్రమాణకత్వముపపన్నమితి నిరవద్యమ్.

నిఖిలజగదేక కారణం బ్రహ్మ వేదాన్తాః ప్రతిపాదయ
న్తీత్యుక్తం- తస్యైతస్యైకస్యైవ కృత్స్నజగన్నిమిత్తత్వం తస్యైవ
చోపాదానతయా జగదాత్మకత్వఞ్చ నానుమానాదిగమ్యమితి
శాస్త్రైకప్రమాణకత్వాత్ తస్య చానవధికాతిశయానన్దరూ
పతయా పరమపురుషార్థత్వాద్వేదాన్తాః ప్రతిపాదయన్త్యే
వేతి స్థిరీకృతమ్- అతః పరం పాదశేషేణ జగత్కారణతయా
ప్రధానపురుషప్రతిపాదనానర్హతయా సర్వజ్ఞం సర్వశ
క్త్యల్పం నిరస్తావిద్యాదిదోషగన్ధమపరిమితోదారగుణ
సాగరం బ్రహ్మైవ వేదాన్తాః ప్రతిపాదయన్తీత్యుచ్యతే- తత్ర
ప్రధానం వేదాన్తప్రతిపాదనానర్హమిత్యాహ.

(ఈక్షతేర్నాశబ్దమ్) ౫

అశబ్దమానుమానికం ప్రధానమ్- న తద్వేదాన్త
వేద్యం కుతః ఈక్షతేః- సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవా
ద్వితీయమితి ప్రస్తుతజగత్కారణవ్యాపారవాచిన ఈక్షతే
ర్ధాతోః శ్రవణాత్ తదైక్షత బహుస్యామితి.

(గౌణశ్చేన్నాత్మశబ్దాత్) ౬

తత్తేజ ఐక్షతేత్యాదావచేతనేపి వస్తుని ఈక్షతి
ప్రయోగాత్ తత్ర గౌణః ఇవ ఈక్షతిః ప్రధాన ఏవేక్షతిర్గౌణ
ఇతి చేన్నైతదుపపద్యతే ప్రస్తుతే సచ్ఛబ్దవాచ్యే మా

మూలకారణత్వేన ఆత్మశబ్దాత్ - స ఆత్మా తత్త్వమసి శ్వేతకేతో ఇతి హ్యుత్తరత్ర శ్రూయతే - తేజః ప్రభృతిష్వపి గౌణముక్తం తేజః ప్రభృతి శబ్దైరపి చ్ఛరీరకం బ్రహ్మైవాభిధీయతే. అనేన జీవేనాత్మనాను ప్రవిశ్య - సచ్చ త్యచ్చాభవత్ నిరుక్తం చానిరుక్తం చ నిలయనం చానిలయనం చ విజ్ఞానం చావిజ్ఞానం చ సత్యం చానృతం చ సత్యమభవత్ ఇతి చేతనాచేతనశ్చ పృథఙ్నిర్దిశ్య తదుభయమనుప్రవిశ్య సత్యచ్ఛబ్దవాచ్యోఽభవదితి సమాన ప్రకరణే స్పష్టమభిహితమ్

(తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాత్) ౭

ఇతశ్చ ప్రధానాదర్థాన్తరభూతం సచ్ఛబ్దాభిహితం జగత్కారణం సచ్ఛబ్దాభిహిత తత్త్వనిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాత్ - తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యే అథ సంపత్స్యే ఇతి హి తన్నిష్ఠస్య మోక్ష ఉపదిశ్యతే ప్రధాన కారణవాదినామపి హి ప్రధాన నిష్ఠస్య న మోక్షోఽభిమతః.

(హేయత్వావచనాచ్చ) ౮

యది ప్రధానమత్ర వివక్షితం తదా తస్య హేయత్వాదధ్యేయత్వముచ్యేత న చ తదుచ్యతే మోక్షసాధనతయా ధ్యేయత్వముచ్యతే తత్త్వమసి శ్వేతకేతో ఇత్యాదినా.

(ప్రతిజ్ఞావిరోధాత్) ౯

ఇతశ్చ న ప్రధానస్యేక్షజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞావిరోధాత్. సచ్ఛబ్దవాచ్యతత్త్వజ్ఞానేన తత్కార్యతయా చేతనాచేతన సర్వవస్తుజ్ఞానం యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవతీత్యాదినా ప్రతిజ్ఞాతం తద్ధి ప్రధాన కారణవాదే విరుధ్యతే - చేతనస్య ప్రధాన కార్యత్వాభావాత్ - ప్రధానాదర్థాన్తరభూత బ్రహ్మ కారణవాదే చిదచిచ్ఛరీరం బ్రహ్మైవ నామరూప విభాగావిభాగాభ్యాం కార్యం కారణం చేతి బ్రహ్మజ్ఞానేన కృత్స్నస్య జ్ఞాతతోపపద్యతే.

(స్వాప్యయాత్) ౧౦

ఇతశ్చ న ప్రధానం స్వప్నాన్తం సోమ్య విజాని

హితి శ్రుతౌ యత్పురుషస్స్వపితి నామ సతా సోమ్య తదా సంప
న్నో భవతి స్వమపీతో భవతి తస్మాదేనం స్వపితీత్యాచక్షతే
స్వం హ్యపీతో భవతీతి చేన స్య సుషుప్తస్య సతా సం
పన్నస్య స్వాప్యయవచనాత్ ప్రధానాదర్థాన్తరభూతం
సచ్ఛబ్దవాచ్యమితి జ్ఞాయతే । స్వమపీతో భవతి ఆత్మానమేవ
జీవోఽపీతో భవతీత్యర్థః । చిద్వస్తు శరీరకం తదాత్మభూతం బ్ర
హ్మైవ జీవశబ్దేనాభిధీయత ఇతి నామరూపవ్యాకరణోక్తం తజ్జీ
వశబ్దాభిధేయం పరం బ్రహ్మైవ । సుషుప్తికాలే ప్రళయకా
లవన్నామరూపపరిష్వంగాభావాత్ కేవల సచ్ఛబ్దాభిధేయ
[illegible] సోమ్య తదా సంపన్నో భవతీత్యుచ్యతే । తథా సమా
నప్రకరణే నామరూపపరిష్వంగాభావేన ప్రాజ్ఞేనైవ పరిష్వ
ఙ్గాత్ ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సంపరిష్వక్తో న బాహ్యం కించన వేద
నాన్తరమిత్యుచ్యతే । అతో జీవస్య నామరూపపరిష్వఙ్గాద
వహివ్యతిరిక్తవిషయజ్ఞానోదయః । సుషుప్తికాలే హి నామ
రూపవిహీనాయ సతా సంపరిష్వక్తః పునరపి జాగరదశాయాం
నామరూపే పరిష్వజ్య తత్తన్నామరూపో భవతీతి శ్రుత్యన్తరేస్ప
ష్టమభిధీయతే । యథా సుషుప్తః స్వప్నం న కథంచన పశ్యతి ।
అథాస్మిన్ ప్రాణ ఏవైకధా భవతి ఏతస్మాదాత్మనః ప్రాణా
యథాయథం విప్రతిష్ఠన్తే తథా త ఇహ వ్యాఘ్రో వా సింహో
వా వృకో వా వరాహో వా యద్యద్భవన్తి తదాభవన్తీతి చ ।

(గతిసామాన్యాత్) ౧౧

సకలోపనిషద్గతిసామాన్యాత్ । అస్యైవ
ఉపనిషది వ ప్రధానం కారణమితి జ్ఞాయతే । ఆత్మా వా ఇ
దమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్ నాన్యత్కించన మిషత్ స ఐక్షత లోకా
న్ను సృజా ఇతి । స ఇమాన్ లోకానసృజత । తస్మాద్వా ఏతస్మా
దాత్మన ఆకాశస్సంభూతః । స కారణం కరణాధిపాధిపో న చా
స్య కశ్చిజ్జనితా న చాధిపః ఇత్యాది సకలోపనిషత్సు సర్వేశ్వర
ఏవ హి సర్వజ్ఞః కారణమితి ప్రతిపాద్యతే ।

(శ్రుతత్వాచ్చ) ౧౨

శ్రుతమేవహ్యస్యోపనిషది - అస్మాత్ప్రాణాత్మన ఆకాశ ఇత్యాకాశాత్మన ఏవ సర్వోత్పత్తిః. అతః ప్రధానాదచేతనా దర్థాన్తరభూతః సర్వజ్ఞః పురుషోత్తమ ఏవ జగత్కారణం బ్రహ్మేతి స్థితమ్.

(ఆనన్దమయోఽభ్యాసాత్) ౧౩

యద్యపి ప్రధానాదర్థాన్తరభూతస్య ప్రత్యగాత్మనశ్చేతనస్యేక్షణయోగస్సంభవతి తథాపి ప్రత్యగాత్మనో బద్ధముక్తస్య న జగత్కారణమ్. తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూత ఇత్యారభ్య తస్మాద్వా ఏతస్మాద్విజ్ఞానమయాత్ అన్యోన్తర ఆత్మానన్దమయ ఇతి ఆనన్దమయత్వ ప్రతిపాదనాత్ కారణతయా వ్యపదిష్టో యమాత్మానన్దమయః ప్రత్యగాత్మనోఽర్థాన్తరభూతస్సర్వజ్ఞః పరమాత్మైవ కుతః అభ్యాసాత్ ఆనన్దమయస్య నిరతిశయదశాశిరస్కానన్దమయత్వేనాభ్యాసాత్ - తే యే శతం ప్రజాపతేరానన్దాః స ఏకో బ్రహ్మణ ఆనన్దః, యతో వాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసా సహ, ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్ న బిభేతి కుతశ్చనేతి హి వేద్యత్వేనాయమాత్మానన్దమయోనవధికాతిశయోఽభ్యస్యతే.

(వికారశబ్దాన్నేతి చేన్న ప్రాచుర్యాత్) ౧౪

నను ఏష పురుషోఽన్నరసమయ ఇతి వికారార్థమయట్ ప్రకృతత్వాదానన్దమయ ఇత్యత్రాపి వికారార్థత్వం ప్రతీయతే అతో యమానన్దమయో నా వికారరూపః పరమాత్మేతి చేన్న, అర్థవిరోధాత్ - ప్రాచుర్యార్థ ఏవ మయడితి జ్ఞాయతే - తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూత ఇతి హ్యవికారత్వావిష్కృతః. ప్రకరణే చ వికారార్థత్వం ప్రాణమయ ఏవ పరిత్యక్తమ్ - ఉక్తేన న్యాయేన ఆనన్ద ప్రాచుర్యాత్ పరమపురుష ఏవానన్దమయః॥

(తద్ధేతువ్యపదేశాచ్చ) ౧౫

ఏష హ్యేవానన్దయాతీతి జీవాన్ప్రత్యానన్దహేతురయ

మానన్దమయో హ్యుపదిశ్యతే. ఇతశ్చాయంపరప్రత్యగాత్మా.

(మాన్త్రవర్ణికమేవచగీయతే) ౧౫

సత్యంజ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మేతి మన్త్రవర్ణోదితమేవ తస్మా దిత్యాదినానన్దమయ ఇతిగీయతే- అతశ్చపరప్రత్యగాత్మా.

(నేతరోఽనుపపత్తేః) ౧౬

ఇతరః ప్రత్యగాత్మా మన్త్రవర్ణోదిత ఇతి నాశఙ్కనీయమ్- సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహ బ్రహ్మణా విపశ్చితేతి ప్రత్యగాత్మనో బద్ధస్యానన్తస్య చేదృశ విపశ్చిత్త్వానుపపత్తేః- సోఽకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి విచిత్రస్థిరత్రసరూపబహు భవనసఙ్కల్పరూపమిదం విపశ్చిత్త్వమిత్యుత్తరత్ర వ్యజ్యతే- ముక్తస్య సామ్యాపత్త్యపి జగద్వ్యాపారాభావాదీదృశవిపశ్చిత్త్వ నుపపత్తిః.

(భేదవ్యపదేశాచ్చ) ౧౭

ఇతశ్చ- తస్మాద్వా ఏతస్మాద్విజ్ఞానమయాత్ అన్యోఽన్తర ఆత్మా నన్దమయ ఇతి హి విజ్ఞానమయాత్ప్రత్యగాత్మనో భేదేనానన్దమయో వ్యపదిశ్యతే- నచ విజ్ఞానమయ ఇతి విషయతదానీదా తేష్వేకే విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుత ఇతి వ్యపదేశాద్విజ్ఞానమయో న బుద్ధి మాత్రమితి శఙ్కనీయమ్ యతస్సూత్రకార ఏవేమాం శఙ్కాం పరిహరిష్యతి, వ్యపదేశాచ్చ క్రియాయాం న చేన్నిర్దేశ విపర్యయ ఇతి - విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుత ఇతి యజ్ఞాదిక్రియాయాం జీవ స్యకర్తృత్వవ్యపదేశాచ్చ జీవః కర్తా- విజ్ఞానశబ్దేన జీవస్య వ్యపదేశే బుద్ధిమాత్రవ్యపదేశే చ విజ్ఞానేనేతి నిర్దేశవిపర్యయ స్స్యాత్, బుద్ధేః కరణత్వాదితి.

(కామాచ్చనానుమానాపేక్షా) ౧౮

ఇతశ్చ సోఽకామయత బహుస్స్యామితి స్వకామాదేవాస్య జగత స్సర్గశ్శ్రూయతే. ప్రత్యగాత్మనో హి యస్య కస్యచిత్సర్గ మాహానాపేక్షాదృశ్యతే- అనుమానగమ్యం ప్రధానమనుమానమ్-

(అస్మిన్నస్యచతద్యోగంశాస్తి) ౨౦.

ఇతశ్చాప్రత్యగాత్మానన్దమయః ఉక్తప్రత్యగాత్మన ఆనన్దమయో న్యస్మిన్ ప్రత్యగాత్మనః తద్యోగ స్యాదానన్దలాభాన్వేన స్థిత తః ప్రత్యగాత్మనో ఉర్ధాంతరభూతస్య సర్వజ్ఞ పురుష హాబద్ధ కారణానన్దమయః.

(అన్తస్తద్ధర్మోపదేశాత్) ౨౧.

అయంపరకారణభూతో వినిర్వాణానన్దమయః తస్య పరిణత్యవిశేష శివవిశేష దేహయోగాద్విజ్ఞానయతే నా యం పరమాత్మేతినాశఙ్క్యనీయమ్. యఏషోన్తరాదిత్యేహిర ణ్మయః పురుషఇత్యాద్ శ్రూయమాణః పురుషాకారః సకల తేజసు తః. తద్ధర్మోపదేశాత్. సఏవసర్వేషాంలోకానామీశ స్సర్వేషాం కామానాం సహోదితినామఏషసర్వేభ్యః పాప్మభ్య ఉదిత ఇతినిరుపాధిక సర్వలోకసర్వకామేశత్వం స్వత ఏవా కర్మవశ్యత్వం ప్రత్యగాత్మనోర్ధాన్తరభూతస్యహి పరమపు రుషస్యైవ ధర్మః. వేదాహమేతంపురుషంమహాన్తమాదిత్య వర్ణం తమసఃపరస్తా దిత్యాదిమ్రతిగుణాత్మక ప్రకృత్యవస్తు నో ప్రాకృతస్యాసాధారణరూప త్వంతజ్జ్ఞానాదిగుణవత్స్యైవ శ్రూయతే. తజ్జ్ఞానాదరూపిసత్యంజ్ఞానమనన్తంబ్రహ్మాయ స్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్, పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియాచేత్యాదిమ్రతిగుణాత్మకస్యైవగుణవిజ్ఞాయన్తే తథా ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాదిత్యాదిష్వప్రాకృతస్యాసా ధారణరూపశ్రవణాత్ తద్వత్త్వ విజ్ఞాయతే. తదేవవాక్యానా తస్యాహా. హిరణ్మయః పురుషోదృశ్యతఇతి ప్రాజ్ఞస్సర్వాన్తర తస్యైల్లోకకామేశత్వోపదేశాత్ ధోవయాత్ హృద్ద హమిత్యకామ్యతద్రూపస్యకార్యత్వంమాయామయత్వంచే త్యాద్రూపం కృతకమనుగ్రహార్థంతచ్చేతసామ్మే శ్వర్యాతిశయ నవచనంమతముపన్యస్యరూపమాత్రిద్ధియమన్త్రరణ ప్రత్యయ న్ధత్వాదిత్యాహ. శాస్త్రకృద్వ్రమిడాచార్యైః నహిమాయా

[illegible] ... కారణమితి వేదాన్తైః ప్రతిపాద్యత ఇతి సిద్ధమ్ ॥

(భేదవ్యపదేశాచ్చాన్యః)—౨౧.

య ఆదిత్యే తిష్ఠన్నాదిత్యాదన్తరో యమాదిత్యో న వేద యస్యాదిత్యశ్శరీరం య ఆదిత్యమన్తరో యమయతి స త ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః [illegible] ... [illegible] ... భేదవ్యపదేశాచ్చాన్యః ॥

ఉపాత్తహేతు నారాయణః ప్రధానాద్యస్య ప్రాణస్యాత్మాస్య
స్త్రధ్యాతో నిఖిలజగదేకకారణమితి సిద్ధమ్

(ఆకాశస్తల్లింగాత్) ౨౩.

(అతఏవ ప్రాణః) ౨౪.

సర్వాణిహవా ఇమానిభూతాన్యాకాశాదేవ సముత్పద్యన్తే ఆ
కాశం ప్రత్యస్తంయన్తి సర్వాణిహవా ఇమానిభూతాని ప్రాణ
మేవాభిసంవిశన్తి ప్రాణమభ్యుజ్జిహత ఇత్యాకాశప్రాణశబ్దాభి
ధేయస్య ప్రసిద్ధాకాశాదిభిన్నత్వం నిశ్చీయతే జగత్కారణ
త్వమాకాశ ప్రాణ సహపఠితేవ నిఖిలభూత విశేష
యత్కారణాకాశప్రాణయోరితి భూతానాం ప్రసిద్ధవస్తు
ద్విశ్వయోర్జగత్కారణత్వాదిలింగాత్ భూతాకాశచేత
న్యాభ్యామన్య ఏవ పరమపురుష ఏవ అత్రాకాశప్రాణశబ్ద
నిర్దిష్ట ఇతి నిశ్చీయతే ప్రసిద్ధిస్తు బహుధవచన సంకోచకత్వేనే
తానంధికాతిశయా ప్రకృతిర్వాన్తర్భూత హేతుస్య పక్షా సర్వ
యదిలక్షణస్య నిఖిలభువన భూతపురుష హేతుస్య సర్వలోక
స్యాకాశస్య తత్ర సర్వాప్తోన్ ప్రాకృత సాధారణ
యాపి శబ్దస్య తత్కార్యకత్వ పుణ్యాదిక మనన్యత్ర సర్వ
లక్ష్యం తత్ర స్యాతస్తానామి సర్వాన్తర పురుషస్తే నిఖిలజగదే
కకారణత్వాదికమితి నారాకాశ ప్రాణశబ్దాభ్యాం జగత్కార
ణత్వేనాభిధీయత ఇతి సిద్ధమ్ ॥

(జ్యోతిశ్చరణాభిధానాత్) ౨౫.

అథ యదతః పరోదివో జ్యోతిర్దీప్యతే విశ్వతః పృష్ఠేషు
సర్వతః పృష్ఠేష్వనుత్తమేషూత్తమేషు లోకేష్విదం వావతద్య
దిదమస్మిన్నన్తః పురుషే జ్యోతిరితి శ్రూయమాణస్య నిర్ది
ష్టమానస్య సకలకారణ మూలం జ్యోతిః కార్యత్వ జ్యోతి
షైక్యాభిధానాత్ స్వవాక్యం ప్రోక్తం గదిత్వాత్ప్రసిద్ధమిత
జ్యోతిర్జగత్కారణత్వం ప్రతిపాద్యత ఇతి శంకాయాముద్యతే

కార్యవిరోధలింగం న ద్యుశ్చతేఽతశ్చాపి పూర్వస్మిన్వాక్యే పాదోఽస్య సర్వా భూతాని త్రిపాదస్యామృతం దివీతి త్రిపాదితస్య సర్వభూతగతస్య పరమపురుషస్య తద్ద్యుసంబంధితయా త్రా ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ ఏవ జ్యోతిశ్శబ్దేన సర్వస్మాత్పరత్వేన ప్రకాశమానత్వేనాభిధీయతే। అన్యపరత్వే యజ్జ్యోతిష్ట్వాద్యభిధానం ఫలాయోపదిశ్యమానత్వద్వారోపాధిరేవాఖిలజగత్కారణభూతః పరః పురుషః ప్రాప్యత సాధారణాదిత్యాది దిగ్రూపతః పునః పరస్యాద్యుర్తత్వత ఇతి స్తుత్యవనిరతిశయదీప్తిరూపాజ్జ్యోతిశ్శబ్దాభిధేయత్వం। విశ్వతః పృష్ఠేషు సుత్తమేషూత్తమేషు లోకేషు ప్రాక్సేతుమానాస్య ఉపాస్యత్వ॥

(ఛన్దోఽభిధానాన్నేతి చేన్న తథా చేతోఽర్పణని
గదాత్తథా హి దర్శనమ్) ౨౫.

పూర్వత్ర గాయత్రీ వా ఇదం సర్వమితి గాయత్ర్యాఖ్యశ్ఛందః ప్రస్తుతమితి నాత్ర పరమపురుషాభిధానమితి చేన్నైతత్ పరమపురుషస్యైవ గాయత్రీసాదృశ్యానుసంధానోపదేశపరత్వాత్ ఛందోమాత్రస్య సర్వభూతాత్మకత్వానుపపత్తేశ్చేతి నిగద్యతే అన్యత్రాపి హ్యన్యస్య ఛందస్సాదృశ్యాచ్ఛందోనిర్దేశో యథా తే వా ఏతే పంచాన్యే పంచాన్య ఇత్యాద్యర్థస్య నైమిరాదిత్వాత్

(భూతాదిపాదవ్యపదేశోపపత్తేశ్చైవం) ౨౬.

భూత పృథివీశరీర హృదయ పాదత్వ వ్యపదేశాచ్చ తద్వ్యపదేశ్యపరమపురుషే గాయత్రీశబ్దనిర్దిష్టే హ్యుపపద్యత ఇతి పూర్వోక్త ప్రకారమిత్యనుసంధేయః॥

(ఉపదేశభేదాన్నేతి చేన్నోభయస్మిన్నప్యవిరోధాత్)

పూర్వత్ర త్రిపాదస్యామృతం దివీతి పరమపురుషవ్యపదిశ్యతే అత్ర తు అథ యదతః పరో దివో జ్యోతిరితి దివ ఇతి పంచమ్యా నిర్దిష్టస్య సంబంధి జ్యోతిరితి న ప్రత్యభిజ్ఞేతి చేన్నైతత్ ఉభయస్మిన్నపి వ్యపదేశే విరోధాభావాత్। యథా వృక్షాగ్రే శ్యేనః వృక్షాగ్రాత్పరతశ్శ్యేన ఇతి వ్యపదేశః। త్రిదివా పరత్వమేవ యత్ర

కథితమిత్యర్థః॥

(ప్రాణస్తథానుగమాత్) ౨౯.

ఆత్మానం హితతమపురుషార్థసాధనం మాం [illegible] శ్రీ
[illegible] ప్రాణోస్మి ప్రజ్ఞాత్మానం మాం [illegible]
[illegible] ప్రాణః [illegible]
[illegible] సాధనం [illegible]
[illegible] ఇత్యుపక్రమ్య [illegible] ప్రాణోస్మి [illegible]
[illegible] ప్రజ్ఞాత్మా [illegible] ఇతి [illegible]
[illegible] తథానుగమాత్ [illegible]
[illegible] ప్రాణ [illegible] సుఖ [illegible]
[illegible] ప్రజ్ఞాత్మాన [illegible]॥

న వక్తురాత్మోపదేశాదితి చేద
ధ్యాత్మసంబంధభూమా హ్యస్మిన్ } ౩౦-

[illegible] ఇతి [illegible] తథాపి [illegible]
[illegible] ఉపదేశాత్ [illegible]
[illegible] అధ్యాత్మసంబంధభూమా హ్యస్మిన్ - అధ్యాత్మం
[illegible] ధర్మః [illegible] పరమాత్మధర్మ [illegible] బహుత్వ [illegible]
[illegible] ప్రజ్ఞాత్మ [illegible]
[illegible] హిత [illegible]
[illegible] పరమాత్మ ధర్మః [illegible]
[illegible] ఇత్యాదిశ్రుతేః [illegible] సాధు కర్మ [illegible]
[illegible] సర్వస్య [illegible] ఏష [illegible] ఇత్యాది
[illegible] ప్రజ్ఞామాత్రాః ప్రాణే [illegible] ఇతి సర్వాధారత్వం తథానందా
[illegible] సర్వేశ్వరత్వం చ.

(శాస్త్రదృష్ట్యా తూపదేశో వామదేవవత్) ౩౧-

[illegible] శాస్త్రాత్ సర్వేశ్వర [illegible]
[illegible] దృష్ట్యా [illegible]
[illegible] శాస్త్ర [illegible]

వ్యాసయుక్తి ర్వ్యామోహకః శ్రుతిపదే అహం మనసరథకం శూర్యశ్చ౧ ॥

(జీవముఖ్యప్రాణలింగాన్నేతిచే న్నోపాసాత్రైవి
ధ్యాదాశ్రితత్వాదిహతద్యోగాత్)౩౧-

త్రివిధానాం త్వ ప్రత్యుపాసనం యావదస్మిన్ శరీరే ప్రాణా వసంతి తావదాయురిత్యాది జీవలింగ, ముఖ్యప్రాణలింగం చ అస్మిన్ [illegible] ఇతి నైవమితి చేన్న. ఉపాసాత్రైవిధ్యాత్ తయోః జీవశబ్దేన ప్రాణశబ్దేన చ పరమాత్మనోఽభిధానం [illegible] త్రాపి [illegible] న స్వరూపేణోపాసనం భోక్తృశరీరత్వేన భోగ్యభోగోపకరణశరీరత్వేనేతి త్రివిధం హి పరమాత్మోపాసనమాత్రం [illegible] యథా [illegible] ప్రాణాదిస్వరూపేణ తదనుప్రవిశ్య సర్వత్ర వ్యాపకత్వాత్॥ [illegible] భోక్తృశరీరత్వేన భోగోపకరణశరీరత్వేన చ [illegible] బ్రహ్మాదన్యస్య [illegible] ఇతి [illegible]

[illegible] పురుషో [illegible] జగత్కారణమితి విశేషతో [illegible] ప్రజ్ఞాత్మ [illegible] శబ్దైరపి [illegible] శరీరత్వయా [illegible] ఉపాసాత్రైవి ధ్యాత్ సాధితం ॥ ఇతి శ్రీ [illegible] ప్రథమః పాదః-

(సర్వత్రప్రసిద్ధోపదేశాత్)౧-

సర్వత్ర [illegible] పరమాత్మా [illegible] ప్రసిద్ధోపదేశాత్. [illegible]

హి హేతుతయా వ్యపదిశ్యతే। తతో మనోమయ బ్రహ్మై
హి జగజ్జన్మలయ జీవన హేతుతయా ప్రసిద్ధం। అతో మా
ర్మనోమయత్వాదిభి

(వివక్షితగుణోపపత్తేశ్చ) ౨-

మనో మయత్వ సత్య సంకల్పత్వాదయో వివక్షిత గుణా బ్రహ్మణ్యేవోపపద్యన్తే

(అనుపపత్తేస్తు న శారీరః) ౩-

దుఃఖ మిశ్ర పరిమిత సుఖ భాగినః శారీరస్యైతేషాం గుణానా మనుపపత్తే ర్న శారీరో యం॥

(కర్మకర్తృవ్యపదేశాచ్చ) ౪-

ఏతమితః ప్రేత్యాభిసంభవితాస్మీతి ప్రాప్యప్రాపకత్వేన, ఉపాస్యోపాసకత్వేన చ బ్రహ్మజీవయోః కర్మకర్తృవ్యపదేశాదుపాస్యం బ్రహ్మ జీవాదర్థాన్తరమ్॥

(శబ్దవిశేషాత్) ౫-

ఏష మ ఆత్మాన్తర్హృదయ ఇతి షష్ఠ్యన్త ప్రథమాన్త శబ్దాభ్యాం జీవో బ్రహ్మ చ వ్యపదిశ్యతే అతో ర్థాన్తరం॥

(స్మృతేశ్చ) ౬-

స్మృతేశ్చ సాధర్మ్యం ... ఈశ్వరః సర్వభూతానాం హృద్దేశేర్జున తిష్ఠతి ఇతి స్మృతేః।

(అర్భకౌకస్త్వాత్తద్వ్యపదేశాచ్చ నేతి చేన్న నిచాయ్యత్వాదేవం వ్యోమవచ్చ) ౭-

ఏష మ ఆత్మాన్తర్హృదయేణీయాన్ వ్రీహేర్వేత్యాదినా అల్పస్థానత్వాద్ అల్పపరిమాణత్వ వ్యపదేశాచ్చ నాయం బ్రహ్మేతి చేన్న ఉపాస్యత్వాద్ధృదయే తథా వ్యపదేశః। న స్వరూపాల్పత్వేన వ్యపదేశః, స్వరూపతస్తు సర్వగతత్వం బ్రహ్మణో వ్యపదిశ్యతే॥ వ్యోమ ... వ్యోమవదిత్యర్థః

వ్యాదినా॥

(సంభోగప్రాప్తిరితి చేన్న వైశేష్యాత్)౮.

ఉపాస్యస్య శరీర వర్తిత్వే జీవవత్సుఖదుఃఖాది భో
గప్రాప్తిస్స్యాదితి చేన్న॥ హేతువైశేష్యాత్॥ పరస్య హి కర్మ
తో జీవవదభావాత్ శరీరాద్యర్థాభాసః

(అత్తా చరాచరగ్రహణాత్)౯.

యస్య బ్రహ్మ చ క్షత్రం చోభే భవత ఓదనః మృత్యుర్యస్యో
పసేచనం క ఇత్థా వేద యత్ర సః ఇత్యత్ర ఓదనోపసేచన
సూచితో త్తా పరః పురుషః బ్రహ్మక్షత్రోపలక్షితస్య చరాచర
స్యైకస్య మృత్యూపసేచనత్వేనాదనీయతయా గ్రహణాత్

(ప్రకరణాచ్చ)౧౦.

మహాన్తం విభుమాత్మానం మత్వా ధీరో న శోచతి నాయ
మాత్మా ప్రవచనేన లభ్య ఇత్యాదినా పరస్యైవ ప్రకృతత్వాత్
భవితవ్యం॥

(గుహాం ప్రవిష్టావాత్మానౌ హి తద్దర్శనాత్)౧౧.

ఋతం పిబన్తౌ సుకృతస్య లోకే గుహాం ప్రవిష్టావిత్య
త్రాజీవపరమాత్మానావేవ ప్రతిపాద్యౌ ప్రకరణసిద్ధావేవ కర్మ
ఫలాశనేనాన్వయాత్ ఉపదిష్టౌ తయోరేవ ప్రకరణే గుహా
ప్రవేశదర్శనాత్ తం దుర్దర్శం గూఢమనుప్రవిష్టం గుహా
హితమితి పరస్యాప్యాత్మనః సంధివత్త్వదర్శనాత్ గు
హాం ప్రవిశ్యతిష్ఠన్తి జీవస్య కర్మఫలాదనాద దితి క్లీబః.

(విశేషణాచ్చ)౧౨.

జీవపరావేవ హి సర్వత్ర శ్రుతిస్మృతిప్రకరణేషు విశేష్యేతే నహాయతే
ప్రయతేనాయాన్నిదిత్యాదౌ జీవః బ్రహ్మ చ అణోరణీయా
న్మహతో మహీయాన్ ఇతి మహాన్తం విభుమాత్మానం। నాయ
మాత్మా ప్రవచనేన విజ్ఞానసారథిర్యస్తు మనః ప్రగ్రహవాన్నరః।
సోఽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పదం। ఋతం పి
బన్తౌ ఛాయాతపౌ ఇత్యాదిషు జ్యోతిర్ద్వయత్వేన విశ్వ

త: శ్రుతిషు సర్వత: శ్రుతిషు అనుక్తమేషు క్రమేషు క ర్మసు లోకేష్వపి విశ్వత: (సర్వతాన్ పాదాన్ తం పి ష్టా: పరమస్వా నంహిసహా గాధ్వత: హారధాతం మూను తు థి: ప్రావ్యంతద్విష్ణో: పరమం పదం సదా పశ్యన్తి సూరయ: తక తర చరమ వోర్యము తయస్మ సుస్వరజ పరా ఇ విశ్వం ఉరాణాం తమన: పరస్తాన్ తేవాపాశం సుహామాన శ్రుతస్తి యాత్ర పూర్వే సాధ్యా స్సన్తి దేవా ఇత్యాది సక లాతుని ఉక్త్వ నిర్ధంఖ॥

(అన్తర ఉపపత్తే:)౧౩-

యఏషోన్తరక్షిణి పురుషో దృశ్యతే ఏషఆత్మేతి హోవా చ ఏతదమృతమభయమేతద్బ్రహ్మేతి అత్యంతర: పరమపు రుష: నిరుపాధి కామృతత్వాభయత్వేనం యథావాక్యాద్ కాం తస్మిన్నేవోపపత్తే:

(స్థానాదివ్యపదేశాచ్చ).౧౪.

య: చక్షుషి తిష్ఠన్నిత్యాదినా స్థితి నియమనాదివ్యపదేశా ద్వాయం పర:

(సుఖవిశిష్టాభిధానాదేవచ) ౧౫-

కం బ్రహ్మ ఖం బ్రహ్మేతి పూర్వత్రైవ సుఖ విశిష్ట తయా భిధానాద్వా యం పర:

(అతఏవచసబ్రహ్మ)

అతన్త్రైవ భయభీతాయా ఉపకోసలాయ బ్రహ్మ ఉక్త కం బ్రహ్మ ఖం బ్రహ్మేత్యుపదిష్ట యథావకం తదేవ ఖమి తి సుఖస్వరూప: ఖశబ్దాభిధేయ ఆకాశ: పరమేవ బ్రహ్మ

(శ్రుతోపనిషత్కగత్యభిధానాచ్చ) ౧౭-

శ్రుతబ్రహ్మ స్వరూపాణా మధిగం తవ్యాయార్చిరాది గతి ర త్ర పురుషం శ్రుతవతో ర్చిషమేవాభి సంభవతీత్యాభిధానాద్వా యం పర: పురుష:

(అనవస్థితేరసంభవాచ్చ నేతర:)౧౮-

[illegible] తస్మాదితరో జీవాది [illegible] [illegible]కత్వాద్యసంభవాచ్చ॥

(అంతర్యామ్యధిదైవాధి లోకాదిషుతద్ధర్మవ్యపదేశాత్) ౧౮-

[illegible] పృథివ్యాం తిష్ఠన్ [illegible] అధిదైవాధిలోకాదిషు [illegible] [illegible] పురుషః సర్వా[illegible] [illegible] ధర్మవ్యపదేశాత్.

(నచస్మార్తమతద్ధర్మాభిలాపాచ్ఛారీరశ్చ) ౨౦-

[illegible] ధర్మాభిలాపాత్ [illegible] [illegible]

(ఉభయెపిహిభేదేనైనమధీయతె) ౨౧-

[illegible] భేదనైనం అన్తర్యామిణ [illegible] [illegible]

(అదృశ్యత్వాదిగుణకోధర్మోక్తేః) ౨౨-

అథ [illegible] [illegible] ధీరాః [illegible] [illegible] ప్రధానాత్ [illegible] [illegible] [illegible] ధర్మోక్తే

[విశేషణభేదవ్యపదేశాభ్యాంచనేతరౌ] ౨౩.

[illegible] వ్యపదేశాన్న [illegible] [illegible] ఇతి [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

(రూపోపన్యాసాచ్చ) ౨౪

అగ్నిర్మూర్ధేత్యాదినా త్రైలోక్యశరీరోపన్యాసాత్పరమా
త్మా॥

(వైశ్వానరస్సాధారణశబ్దవిశేషాత్)

ఆత్మానమేవేమం వైశ్వానరం సంప్రత్యధ్యేషీత్యాదౌ వైశ్వానరః
శబ్దో జాఠరాగ్న్యాదిసాధారణస్యాపి వైశ్వానరశబ్ద
స్యాస్మిన్ ప్రకరణే పరమాత్మాసాధారణైర్ద్యుమూర్ధత్వప్ర
ముఖైర్విశేషైర్విశేషణాత్॥

[స్మర్యమాణమనుమానం స్యాదితి]

ద్యులోకాదిస్మృతిష్వప్యుక్తం రూపమగ్నిర్మూర్ధేత్యాదిశ్రు
తౌ ప్రత్యభిజ్ఞాయమానం తస్య మూలశ్రుతేరనుమా
నం లింగమిత్యర్థః

[శబ్దాదిభ్యోऽన్తఃప్రతిష్ఠానాచ్చ నేతి చేన్న తథా దృ
ష్ట్యుపదేశాదసంభవాత్పురుషమపి చైనమధీయతే]

స ఏషోऽగ్నిర్వైశ్వానర ఇత్యగ్నిశబ్దసామానాధికరణ్యా
త్త్రేతాహుతిత్రయాధారత్వాదిభిః పురుషేऽన్తః ప్రతిష్ఠితమి
త్యుక్తేశ్చ నాయం పరమాత్మేతి చేన్న జాఠరాగ్నిశరీరత్వే
నోపాస్త్యుపదేశాత్ కేవలజాఠరాగ్నేః త్రైలోక్యశరీర
త్వాద్యసంభవాత్ స ఏషోऽగ్నిర్వైశ్వానరో యత్పురుష ఇతి పురుష
త్వం వైశ్వానరం పురుషమధీయతే వాజసనేయినః పురుష
శబ్దస్య పరమాత్మని నారాయణ ఏవ సహస్రశీర్షం దేవమిత్యా
దిశ్రుతేః విశ్వమేవేదం పురుష ఇత్యాదిషు

[అత ఏవ న దేవతా భూతం చ] ౨౭.

అతోऽయం వైశ్వానరః త్రైలోక్యశరీరః పురుషశబ్దనిర్ది
ష్టత్వాదతోऽయం నాగ్న్యాఖ్యదేవతా భూతవిశేషో వా

[సాక్షాదప్యవిరోధం జైమినిః] ౨౮.

[illegible] శరీర [illegible] జైమినిరాచా ర్య మన్యతే ॥

[అభివ్యక్తేరిత్యాశ్మరథ్యః] ౩౦.

[illegible] ప్రాదేశమాత్ర [illegible] ఉపాసనాభివ్యక్త్యర్థ మిత్యాశ్మరథ్యః॥

[అనుస్మృతేర్బాదరిః] ౩౧

[illegible] పృథివ్యన్తానాం మూర్ధాది పాదాన్తావయవ కల్పనం [illegible] బ్రహ్మ [illegible] ఇతి బాదరిః

[సంపత్తేరితి జైమిని స్తథాహి దర్శయతి] ౩౨

ఉరఏవ వేది ర్లోమాని బర్హి ర్హృదయం గార్హ [illegible] మిత్యాదినా ఉపాసకహృదయాదీనాం వేద్యాదికల్పనం విద్యాంగ [illegible] ప్రాణాహుతే రగ్నిహోత్ర [illegible] సంపాదనార్థ మితి జైమిని [illegible] ఏవం విద్వా నగ్నిహోత్రం [illegible] ఏతే పక్షా [illegible] పూర్వార్థ [illegible]

(ఆమనన్తి చైనమస్మిన్) ౩౩.

ఏనం [illegible] మస్మిన్ [illegible] శరీరే ప్రాణాహుతి [illegible] తస్య [illegible] మూర్ధా [illegible] ఉపాసక మూర్ధాది దేహస్య [illegible] ప్రాదేశమాత్రత్వమిత్యర్థః

ఇతి శ్రీ భగవద్రామానుజవిరచితే వేదాన్తసారే ప్రథమస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః॥

ద్యుభ్వాద్యాయతనం స్వశబ్దాత్. ౧.

యస్మిన్ ద్యౌః పృథివీ చాన్తరిక్షమిత్యాదౌ ద్యుపృథివ్యాదీనామాయతన మాధారః పురుష ఏవ తమేవైకం జానథ ఆత్మాన మిత్యాత్మశబ్దాన్నిరుపాధికాత్మత్వం హి పరస్య పురుషస్యైవామృతస్యైష సేతురితి తదేవ ప్రథయతి. బహుధా జాయమాన ఇత్యపి పరత్వం న వారయతి. అజాయమానో బహుధా విజాయత ఇతి కర్మాభిర జాయమానస్యైవాశ్రితవాత్సల్యాద్యచ్ఛన్దతో జననం తస్య శ్రూయతే.

ముక్తోపసృప్యవ్యపదేశాచ్చ. ౨.

తథా విద్వాన్పుణ్యపాపే విధూయ నిరఞ్జనః పరమం సామ్యముపైతి, తథా విద్వాన్నామరూపాద్విముక్తః పరాత్పరం పురుష ముపైతి దివ్యమితి చ పుణ్యపాప నామరూప వినిర్ముక్తానాం ప్రాప్యతయా వ్యపదేశాచ్చాయం పరః.

నానుమానమతచ్ఛబ్దాత్ప్రాణభృచ్చ. ౩.

యథా న ప్రధానం తచ్ఛబ్దాత్ తథా ప్రాణభృదపీత్యర్థః.

భేదవ్యపదేశాత్. ౪.

అనీశయా శోచతి ముహ్యమానో జుష్టం యదా పశ్యత్యన్యమీశమిత్యాదినా ప్రత్యగాత్మనో భేదేన వ్యపదేశాచ్చాయం పరః.

ప్రకరణాత్. ౫.

అథ పరాయయా తదక్షర మధిగమ్యత ఇత్యాది పరస్యేదం ప్రకరణమ్.

స్థిత్యదనాభ్యాం చ. ౬.

తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతీతి జీవస్య కర్మఫలాదన మభిధాయానశ్నతో దీప్యమానస్య స్థిత్యభిధానాచ్చాయం పరమాత్మా.

భూమా సంప్రసాదాదధ్యుపదేశాత్. ౭.

సుఖంత్వేవ విజిజ్ఞాసితవ్యం భూమా త్వేవ సుఖమిత్యుక్త్వా భూమ్నస్స్వరూపమాహ. యత్ర నాన్యత్పశ్యతి నాన్యచ్ఛృణోతి నాన్యద్విజానాతి స భూమేతి. యస్మిన్ సుఖేనుభూయమానే తద్వ్యతిరిక్తమపి సుఖత్వేన న పశ్యతి న శృణోతి న విజానాతి స భూమేత్యర్థః. అథ యత్రాన్యత్పశ్యత్యన్యచ్ఛృణోత్యన్యద్విజానాతి తదల్పమితి వచనాత్. తథా చ మహాభారతే. దివ్యాని కామచారాణి విమానాని సభాస్తథా. ఆక్రీడా వివిధా రాజన్ పద్మిన్యశ్చామలోదకాః. ఏతే వై నిరయాస్తాత స్థానస్య పరమాత్మనః. ఏష తు వా అతివదతి యస్సత్యేనాతివదతీతి ప్రస్తుతం చాత్రాతివాదిత్వమేవం సమఞ్జసమ్. అతివాదిత్వం హి స్వోపాస్యస్య పురుషార్థాధిక్య వాదిత్వం తదల్పమిత్యల్ప ప్రతియోగిత్వేన భూమేత్యుక్త ప్రకార విశిష్ట సుఖ స్వరూపవాది శబ్ద వ్యపదిష్టః పరమాత్మా. సమ్ప్రసాదాదధ్యుపదేశాత్. సమ్ప్రసాదః ప్రత్యగాత్మా. అథ య ఏష సమ్ప్రసాద ఇత్యాది శ్రుతేః. ఏష తు వా అతివదతి యస్సత్యేనేత్యాదినా ప్రాణశబ్దనిర్దిష్టాత్ప్రత్యగాత్మన ఊర్ధ్వమర్థాన్తరత్వేనాస్యోపదేశాత్.

ధర్మోపపత్తేశ్చ ౮.

సభగవః కస్మిన్ ప్రతిష్ఠితః స్వే మహిమ్నీత్యాద్యుపదిష్టానాం స్వమహిమప్రతిష్ఠత్వ సర్వకారణత్వ సర్వాత్మత్వాదిధర్మాణాం పరస్మిన్నేవోపపత్తేశ్చ భూమా పరః.

అక్షరమమ్బరాన్తధృతేః. ౯.

ఏతద్వై తదక్షరం గార్గి బ్రాహ్మణా అభివదన్త్యస్థూలమనణ్విత్యాదినా అభిహితమక్షరం బ్రహ్మ అమ్బరాన్తధృతేః. యదూర్ధ్వం గార్గి దివ ఇత్యారభ్య సర్వాధారతయా నిర్దిష్ట ఆకాశః కస్మిన్నోతశ్చ ప్రోతశ్చేతి పృష్టే ఏతద్వై తదక్షరమితి నిర్దిష్టస్యాక్షరస్య వాయోరమ్బరాన్తధృతేః. సర్వాధారాధారో హ్యయమాకాశో వాయుమదమ్బరాన్తః తా

రగమ్.

సాచప్రశాసనాత్. ౧౦.

సా చ ధృతిరేతస్యవా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గీత్యాది ప్రకృష్టాజ్ఞయా క్రియమాణా శ్రూయతే - అగాధయమక్షరం ప్రత్యగాత్మా చ నభవతీత్యర్థః.

అన్యభావవ్యావృత్తేశ్చ. ౧౧.

అన్యభావోఽన్యత్వమ్ అదృష్టం ద్రష్ట్రిత్యాదినా పరమాత్మనోఽన్యత్వం ప్రధానాక్షరస్య వ్యావర్తయతి వాక్యశేషః. అతశ్చ పరఏవ-

ఈక్షతికర్మవ్యపదేశాత్సః. ౧౨.

యః పునరేతం త్రిమాత్రేణోమిత్యనేనైవాక్షరేణ పరమపురుషమభిధ్యాయీతేత్యారభ్య స ఏతస్మాజ్జీవఘనాత్పరాత్పరం పురిశయం పురుషమీక్షత ఇత్యత్రాభిధ్యాయతి ప్రూత్వేక్షతి కర్మణః ప్రతిపాదితః పరమాత్మేత్యర్థః- ఉత్తరత్ర తమోంకారేణైవాయతనేనాన్వేతి విద్వాన్యత్తచ్ఛాన్తమజరమమృతమభయం పరఞ్చేతి పరమపురుషాసాధారణధర్మవ్యపదేశాత్ - యత్తత్కవయో వేదయన్త ఇతి తదీయస్థానస్య సూరిభిర్దృశ్యత్వవ్యపదేశాచ్చ

దహర ఉత్తరేభ్యః. ౧౩.

అథ యదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురే దహరం పుణ్డరీకం వేశ్మ దహరోఽస్మిన్నన్తర ఆకాశస్తస్మిన్యదన్తస్తదన్వేష్టవ్యం తద్వావ విజిజ్ఞాసితవ్యమిత్యత్ర దహరాకాశశబ్దనిర్దిష్టః పరమాత్మా ఉత్తరేభ్యో వాక్యగతేభ్యస్తదసాధారణధర్మేభ్యః ఉత్తరత్ర దహరాకాశస్యాసాధారణతయా ఉక్తిమహత్వమభిధాయ తస్యైవం బ్రహ్మాఖ్యం పురమితి నిర్దేశ్య తస్మిన్ బ్రహ్మపురే దహరాకాశే తస్మిన్ కామాస్సమాహితా ఇత్యుక్త్యా యం దహరాకాశః కేచ కామా ఇత్యాకాంక్షాయామ్. ఏష ఆత్మాపహతపాప్మేత్యారభ్య సత్యకామస్సత్యసఙ్కల్ప ఇ

త్యనేన దహరాకాశ ఆత్మా కామశ్చాపహత పాప్మత్వాద యస్తద్విశేషణ భూతగుణాష్టకం జ్ఞాపయతి దహరోఽస్మిన్నన్తర ఆకాశస్తస్మిన్యదన్తస్తదన్వేష్టవ్యమ్· అతో దహరాకాశస్తదన్తర్వర్తి చ యత్తదుభయమన్వేష్టవ్యమిత్యుక్తమితి జ్ఞాయతే· అథయ ఇహాత్మానమనువిద్య వ్రజన్త్యేతాంశ్చ సత్యాన్కామానితి హి వ్యజ్యతే

గతిశబ్దాభ్యాం తథా హి దృష్టం లిఙ్గం చ. ౧౪.

ఏవమేవేమాస్సర్వాః ప్రజా అహరహర్గచ్ఛన్త్య ఏతం బ్రహ్మలోకం న విన్దన్తీతి· ఆహరహస్సర్వాసాం ప్రజానామను జానతీనాం దహరాకాశే పరిగతైశ్వర్యమానత్వం దహరాకాశ సమానాధికరణో బ్రహ్మలోకశబ్దశ్చ దహరాకాశః పరం బ్రహ్మేతి జ్ఞాపయతి - తథా హ్యన్యత్ర సర్వాసాం పరమాత్మని పరివర్తమానత్వం దృష్టం - తస్మిన్ లోకాశ్శ్రితాస్సర్వే తదక్షరే పరమే ప్రజా ఏష బ్రహ్మలోక ఇత్యాదౌ. అన్యత్ర దర్శనాభావేపి ఇదమేవ పర్యాప్తమ్ అస్య పరమాత్మత్వే లిఙ్గం యద్దహరాకాశే పం సర్వస్య వర్తమానత్వం బ్రహ్మలోకశబ్దశ్చ.

ధృతేశ్చ మహిమ్నోఽస్యాస్మిన్నుపలబ్ధేః. ౧౫

అథ య ఆత్మా స సేతుర్విధృతిరితి జగద్ధృతేః పరమాత్మనో మహిమ్నః అస్మిన్దహరాకాశే ఉపలబ్ధేశ్చాయం పరస్య హి పరమాత్మనో మహిమా ఏష సేతుర్విధరణ ఇత్యాదిశ్రుతేః.

ప్రసిద్ధేశ్చ. ౧౧.

ఆకాశశబ్దస్య య ఏష ఆకాశ ఆనన్ద ఇతి పరమాత్మన్యపి ప్రసిద్ధత్వాదయం పరస్సత్యసఙ్కల్పత్వాది గుణశ్చన్నో పబ్రం హితా ప్రసిద్ధిర్భూతాకాశ ప్రసిద్ధేర్బలీయసీత్యర్థః.

ఇతరపరామర్శాత్స ఇతి చేన్నాసమ్భవాత్. ౧౬.

అథ య ఏష సమ్ప్రసాద ఇతి పరస్య పరామర్శాత్సిక్తా.

తాన్యస్య ఇతిచేన్నైతత్ ఉక్తగుణానాం తత్రాసమ్భవాత్.

ఉత్తరాచ్చేదావిర్భూతస్వరూపస్తు. ౧౭.

ఉత్తరత్ర య ఆత్మాపహతపాప్మేతి జీవస్యాపహతపాప్మత్వాదిశ్రవణాత్ నాసమ్భవః. జాగరితస్వప్నసుషుప్త్యవస్థాస్వనువర్తమానత్వాత్ సహి జీవ ఇతిచేత్ నైతత్ - ఆవిర్భూతస్వరూపస్తు తత్ర ప్రతిపాద్యతే. సప్రాప్తిదశాయాం తిరోహితాపహతపాప్మత్వాదికః పరంజ్యోతిరుపసమ్పద్యావిర్భూతస్వరూపస్సన్ అపహతపాప్మత్వాదిగుణకో జీవః ప్రతిపాదితః - దహరాకాశస్య త్వతిరోహితకల్యాణగుణాకర ఇతి నాయం జీవః.

అన్యార్థశ్చ పరామర్శః. ౧౮.

అస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరం జ్యోతిరుపసమ్పద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యత ఇతి జీవాత్మనో దహరాకాశోపసమ్పత్త్యా స్వస్వరూపావిర్భావాపాదనరూపమాహాత్మ్యప్రతిపాదనార్థో జీవపరామర్శః -

అల్పశ్రుతేరితిచేత్తదుక్తమ్. ౧౯.

అల్పస్థానత్వస్వరూపాల్పత్వశ్రుతేర్నాయం పరబ్రహ్మేతి చేత్ తత్ప్రత్యుక్తం - నిచాయ్యత్వాదేవం వ్యోమవచ్చ.

అనుకృతేస్తస్యచ. ౨౦.

తస్య దహరాకాశస్య పరంజ్యోతిషోఽనుకారశ్రవణాచ్చ జీవస్య న జీవో దహరాకాశః స తత్ర పర్యేతి జక్షత్క్రీడన్రమమాణ ఇత్యాదిభిః ముక్తస్య పరసామ్యశ్రవణాత్ పరంజ్యోతిరుపసమ్పన్నస్య తదనుకారశ్శ్రూయతే.

అపిస్మర్యతే. ౨౧.

ఇదం జ్ఞానముపాశ్రిత్య మమసాధర్మ్యమాగతాః - సర్గేఽపి నోపజాయన్తే ప్రలయే న వ్యథన్తి చేతి.

శబ్దాదేవప్రమితః. ౨౨.

అఙ్గుష్ఠమాత్రః పురుషో మధ్య ఆత్మని తిష్ఠతి ఈశానో భూతభవ్యస్యేత్యాదావఙ్గుష్ఠప్రమితః పరమాత్మా, ఈశానో భూతభవ్యస్యేతి సర్వేశిత్వశబ్దాదేవ.

హృద్యపేక్షయాతుమనుష్యాధికారత్వాత్. ౨౩.

అనవచ్ఛిన్నస్యాప్యుపాసక హృది వర్తమానత్వాపేక్షయా ఉఙ్గుష్ఠప్రమితత్వం మనుష్యాణామేవోపాసనసంభావనయా తద్విషయత్వాచ్ఛాస్త్రస్య-స్థితం తావత్.

తదుపర్యపి బాదరాయణస్సమ్భవాత్. ౨౪.

మనుష్యేభ్య ఉపరి దేవాదీనామర్థిత్వసామర్థ్య సమ్భవాదితి భగవాన్బాదరాయణః. ... పూర్వోపార్జిత జ్ఞానావిష్కరణాత్ - మన్త్రార్థవాదేషు విగ్రహాదిమత్త్వయాన్త్రాతిస్మృతి దర్శనాత్ ఉపపత్తిరేతత్ప్రత్యక్షావేతేషామేవ ప్రామాణ్యేన విగ్రహాది మత్త్వసిద్ధేః.

విరోధఃకర్మణీతిచేన్నానేకప్రతిపత్తేర్దర్శనాత్.

విగ్రహాదిమత్త్వే ఏకస్యానేకత్ర యాగే సన్నిధ్యయోగాత్కర్మణి విరోధ ఇతి చేన్న సౌభరిప్రభృతిషు యుగపదనేకదేహప్రతిపత్తిదర్శనాత్.

శబ్దఇతిచేన్నాతఃప్రభవాత్ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్. ౨౬

వైదికేతు శబ్దే విరోధప్రసక్తిర్దేహస్యసావయవత్వేనానిత్యత్వాదిభిర్దేవాద్యుత్పత్తేః ప్రాగ్వినాశాదూర్ధ్వం చ వైదికేన్ద్రాదిశబ్దానామర్థశూన్యత్వమనిత్యసంయోగవాన్స్యాదితి చేన్న - అతః ప్రభవాత్ - వైదికాదేవేన్ద్రాదిశబ్దాదిన్ద్రాద్యర్థస్య సృష్టేః - నహీన్ద్రాదిశబ్దాః వ్యక్తివాచకాః - అపితుగవాదిశబ్దవదాకృతివాచినః పూర్వస్మిన్నిన్ద్రాదౌ నష్టే వైదికేన్ద్రాదిశబ్దాదేవ బ్రహ్మా పూర్వేన్ద్రాద్యాకృతివిశేషం స్మృత్వా తదాకారం పరమిన్ద్రాదికం కులాలాదిరివ ఘటాదికం సృజతీతి నకశ్చి

ద్విరోధః - కుత ఇదమవగమ్యతే శ్రుతిస్మృతిభ్యామ్ - శ్రుతిస్తావత్ - వేదేన రూపే వ్యాకరోత్ సతాసతీ ప్రజాపతిః - స భూరితి వ్యాహరత్ - స భూమిమసృజతేత్యాదిః - స్మృతిరపి - సర్వేషాన్తు స నామాని కర్మాణి చ పృథక్పృథక్ - వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ దేవాదీనాం చకార సః - పృథక్సంస్థాశ్చ నిర్మమ ఇత్యాది.

అతఏవచ నిత్యత్వమ్. ౨౯.

యతో బ్రహ్మా వైదికాచ్ఛబ్దాదర్థాన్ స్మృత్వా సృజతి, అతఏవ మన్త్రకృతో వృతే తే, విశ్వామిత్రస్య సూక్తం భవతీతి విశ్వామిత్రాదీనాం మన్త్రాదికర్తృత్వేఽపి మన్త్రాదిమయస్య వేదస్య నిత్యత్వం తిష్ఠతి - అనధీతమన్త్రాది దర్శనేన తత్కాలీనపూర్వ విశ్వామిత్రాదీం స్తత్తద్వైదికశబ్దైస్స్మృత్వా తత్తదాకారానవ రాంశ్చ శక్తియుక్తాన్ సృజతి హి బ్రహ్మా - నైమిత్తికప్రళయానన్తరమృషయోఽనధీత్యైవ తాన్ మన్త్రాన్ స్ఫురితాన్ పశ్యన్తి - స్తేషాం మన్త్రకర్తృత్వం వేదనిత్యత్వఞ్చ స్థితమ్ -
ప్రాకృతప్రళయే చతుర్ముఖే వేదాఖ్యశబ్దానాఞ్చ వినష్టే కథం వేదస్య నిత్యత్వమిత్యత ఆహ -

సమాననామరూపత్వాచ్చావృత్తావప్య
విరోధోదర్శనాత్స్మృతేశ్చ - ౩౦.

అతఏవ సృజ్యానాం సమాననామరూపత్వాత్ప్రాకృతప్రళయావృత్తావపి నవిరోధః - ఆదికర్తా పరః పురుషో హి పూర్వసంస్థానం జగత్స్మృత్వా తదాకారమేవ జగత్సృజతి, వేదాంశ్చ పూర్వానుపూర్వీవిశిష్టాన్ విస్మృత్య చతుర్ముఖాయ ప్రదాతి - శ్రుతిస్మృతిభ్యాం చైతత్ - పూర్వవత్సృజతీత్యవగమ్యతే - శ్రుతిస్తావత్ - సూర్యాచన్ద్రమసౌ ధాతా యథాపూర్వమకల్పయదిత్యాదికా - యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మా ఇతి చ - స్మృతిరపి - యథర్తుష్వృతులిఙ్గాని నానారూపాణి పర్యయే - దృశ్యన్తే తాని తాన్యేవ తథా భావా యుగాదిష్వితి - వేదస్య నిత్యత్వఞ్చ

పూర్వపూర్వోచ్చారణక్రమపరిశిష్టస్యైవ సర్వదోచ్చార్యత్వాత్.

మధ్వాదిష్వసంభవాదనధికారం జైమినిః. ౨౯

మధువిద్యాదిషు వస్వాదిదేవతానామేవ ఉపాస్యత్వాత్ ప్రాప్యత్వాచ్చ తత్రైవ వస్వాదీనాం కర్మకర్తృభావవిరోధాత్ స్వోపాస్యత్వాసంభవాత్ వసూనాం సతాం వసుత్వం ప్రాప్తమితి ప్రాప్యత్వాసంభవాచ్చ తత్రైవ వస్వాదీనామనధికారం జైమినిర్మేనే.

జ్యోతిషి భావాచ్చ. ౩౦.

తం దేవా జ్యోతిషాం జ్యోతిరాయుర్హోపాసతేఽమృతమితి జ్యోతిషి పరస్మిన్ బ్రహ్మణి దేవానాం సాధారణ్యేన ప్రాప్తత్వేప్యధికారభావవచనాదన్యత్ర వస్వాద్యుపాసనేఽనధికారో న్యాయసిద్ధో గమ్యతే.

భావం తు బాదరాయణోఽస్తి హి. ౩౧.

మధువిద్యాదిష్వపి వస్వాదీనామప్యధికారం భగవాన్ బాదరాయణో మనుతే. అస్తి హి వస్వాదీనాం సతాం స్వావస్థబ్రహ్మోపాస్యత్వసంభవః. కల్పాన్తరే వస్వాదేః ప్రాప్యత్వసంభవాచ్చ. ఏక ఏవ మధ్యే స్థాతేత్యాదినాఽనిత్యస్య కారణావస్థాప్రతిపాదనాయ ఏతామేవం బ్రహ్మోపనిషదం వేదేతి మధువిద్యాయాః బ్రహ్మవిద్యాత్వగానాత్. అతః కార్యకారణోభయావస్థబ్రహ్మోపాస్యత్వాత్ కల్పాన్తరే వస్వాదిత్వముభయాధికారావసానే బ్రహ్మప్రాప్తిశ్చ న విరుద్ధా.

శుగస్య తదనాదరశ్రవణాత్ తదాద్రవణాత్ సూచ్యతే హి. ౩౨.

ఆజహారేమాశ్శూద్రేత్యాదౌ బ్రహ్మవిద్యోపదేశే శిష్యం ప్రతి శూద్రేత్యామన్త్రణేన శిష్యస్య బ్రహ్మజ్ఞానాప్రాప్త్యా శుక్ సఞ్జాతేతి హి సూచ్యతే. శోచనాచ్ఛూద్రః న తు జాతియోగ

న- శూద్రః- తదనాదర శ్రవణాత్-బ్రహ్మవిద్యా వైకల్యేన స్వాత్మానం ప్రతి హంసోక్తానాదర వాక్యశ్రవణాత్ తదాచార్యం ప్రత్యాద్రవణాత్ - హంసబ్రాహ్మణాత్ - యతశ్శూద్రేత్యుక్తః, నతు జాతియోగేన, అతశ్శూద్రస్య బ్రహ్మోపాసనానధికారస్సూచ్యతే.

క్షత్రియత్వగతేశ్చ. 33.

శుశ్రూషోః క్షత్రియత్వావగతేశ్చ నజాతియోగేన శూద్రత్వమిత్యర్థః - ఉత్తరత్ర బహుదాయీ ఆత్మ్యాదినా జానశ్రుతేః బహుపశ్వాన్నదాయిత్వబహుగ్రామప్రదానైశ్చ క్షత్రియత్వం గమ్యతే.

ఉత్తరత్ర చైత్రరథేన లిఙ్గాత్. 34.

ఉపదిష్టాచార్యస్య సంవర్గవిద్యాయాం బ్రాహ్మణక్షత్రియయోరేవాన్వయో దృశ్యతే - అథ హ శౌనకఞ్చ కాపేయమభిప్రతారిణం చ త్యాదౌ అభిప్రతారీ చైత్రరథః క్షత్రియః - అభిప్రతారిణశ్చైత్రరథత్వం క్షత్రియత్వం చ కాపేయయాజ్యత్వలిఙ్గాదవగమ్యతే - ప్రకరణాంతరే చైత్రరథావగమ్యతే - చైత్రరథో నామైకః క్షత్రపతిరజాయతేతి - అతశ్చాయం శిష్యో న చతుర్థః.

సంస్కారపరామర్శాత్తదభావాభిలాపాచ్చ.

విద్యోపక్రమే ఉపత్వానైష్యేత్యుపనయనపరామర్శాత్ శూద్రస్య తదభావాభిలాపాచ్చ నశూద్రస్య బ్రహ్మవిద్యాధికారః - నశూద్రే పాతకం కిఞ్చిన్న చ సంస్కారమర్హతీతి సంస్కారో నిషిద్ధః.

తదభావనిర్ధారణే చ ప్రవృత్తేః 36.

నైతదబ్రాహ్మణో వివక్తుమర్హతి సమిధం సోమ్యాహరేతి శూద్రత్వాభావనిశ్చయ ఏవోపదేశప్రవృత్తేశ్చ నాధికారః.

శ్రవణాధ్యయనార్థప్రతిషేధాత్. 37.

శూద్రస్య శ్రవణాధ్యయనే హి నిషిద్ధే-తస్మాచ్ఛూ

త్రివర్ణమాత్రేణాధ్యేతవ్యమితి - అతశ్శూద్రస్యాధ్యయనాదిక
నసంభవతి.

స్మృతేశ్చ. ౩౮.

స్మర్యతేహి శూద్రస్య వేదశ్రవణాదౌ దణ్డః - అథహాస్య వేదముపశృణ్వతస్త్రపుజతుభ్యాం శ్రోత్రప్రతిపూరణమిత్యుచ్చారణే జిహ్వాచ్ఛేదః ధారణే శరీరభేద ఇతి.

స్థితాదుత్తరమ్.

కమ్పనాత్. ౩౯.

అఙ్గుష్ఠమాత్రప్రకరణమధ్యే యదిదం కిఞ్చ జగత్సర్వం ప్రాణ ఏజతి నిస్సృతమిత్యాదినాఽభిహితాఙ్గుష్ఠమాత్రప్రాణశబ్దనిర్దిష్టజనితభయాత్ స్థితా దగ్నివాయుసూర్యాదయః ప్రవృత్తిశ్రుత్యా జగత్కమ్పనాదఙ్గుష్ఠమాత్రః పరమపురుష ఇతి నిశ్చీయతే.

జ్యోతిర్దర్శనాత్. ౪౦.

తత్ప్రకరణే నతత్ర సూర్యో భాతీత్యారభ్య తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతీతి భాశబ్దాభిహితస్య నవధికాతిశయజ్యోతిషో దర్శనాచ్చాఙ్గుష్ఠమాత్రః పరమపురుషః.

ఆకాశోఽర్థాన్తరత్వాదివ్యపదేశాత్. ౪౧.

ఆకాశో హ వై నామరూపయోర్నిర్వహితా తే యదన్తరా తద్బ్రహ్మేత్యాదినా నిర్దిష్ట ఆకాశో భూతాకాశశరీరమితి ప్రకృతాత్ప్రత్యగాత్మనః పరిశుద్ధాదర్థాన్తరభూతః పరమపురుషః.

సుషుప్త్యుత్క్రాన్త్యోర్భేదేన. ౪౨.

నామరూపయోర్నిర్వోఢృత్వేన తదస్పృష్టరూపార్థాన్తరత్వామృతత్వాదివ్యపదేశాత్ - ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సమ్పరిష్వక్తో న బాహ్యం కిఞ్చన వేద నాన్తరం ప్రాజ్ఞేనాత్మనాన్వారూఢ ఇతి సుషుప్త్యుత్క్రాన్త్యోర్జీవాద్భేదేన విషయతయా జ్ఞాతృప్రత్యగాత్మనస్తదానీమేవ ప్రాజ్ఞతయా భేదేన వ్యపదేశాదర్థా

స్వరభూత ఏవ.

పత్యాదిశబ్దేభ్యః. ౪౩.

పరిష్వక్తే ప్రాజ్ఞే శ్రూయమాణేభ్యః పత్యాదిశబ్దేభ్యోఽప్యయమర్థాన్తరభూతః - సర్వస్యాధిపతిః సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశాన ఇతి హ్యత్ర శ్రూయతే. ఐక్యోపదేశస్త్వవస్థితేరితి కాశకృత్స్నోక్తన్యాయేన జీవస్య శరీరభూతస్యాత్మతయా అవస్థితేరితి న్యాయమేవ పరిహరిష్యతి.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే వేదాన్తసారే ప్రథమస్యాధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.

ఆనుమానికమప్యేకేషామితి చేన్న శరీరరూపకవిన్యస్తగృహీతేర్దర్శయతి చ. ౧-

ఏకేషాం శాఖినాం శాఖాయామానుమానికం ప్రధానమపి జగత్కారణత్వేన మహతః పరమవ్యక్తమిత్యుచ్యత ఇతి చేన్న - పూర్వత్ర ప్రతిపాదనం రథిరూపకద్ధృత్యాగిషూపాసనోపాయేషు వశీకార్యతయా రథిరథాదిరూపకవిన్యస్తేషు శరీరాఖ్యరూపకవిన్యస్తస్యావ్యక్తశబ్దేన గృహీతేః - ఇన్ద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థాః ఇత్యాదినాపి వశీకార్యత్వేన పరా ఉద్దిష్టాః తథా చోత్తరత్ర శ్రుతిరేవ దర్శయతి - యచ్ఛేద్వాఙ్మనసీ ప్రాజ్ఞః. ఇత్యాదినా.

సూక్ష్మం తు తదర్హత్వాత్. ౨.

సూక్ష్మమవ్యక్తమిత్యర్థః - అవ్యక్తమేవ శరీరావస్థం కార్యార్హమిత్యవ్యక్తశబ్దేన శరీరమేవ గృహ్యతే -

యది రూపకవిన్యస్తానామేవ గ్రహణం కిమర్థమవ్యక్తాత్పురుషః పర ఇత్యత్రాహ-

తదధీనత్వాదర్థవత్ . ౩.

పురుషాధీనత్వాదాత్మ శరీరత్వాదిక మర్థవత్- ఉపాసన నిర్వృత్తయే భవతి- పురుషోహ్యన్తర్యామీ సర్వమాత్మాదికం ప్రేరయన్నుపాసనోపాయత్వేనాపి కార్యకాష్ఠాప్రాప్యశ్చేతి సా కాష్ఠా సా పరాగతి రిత్యుచ్యతే-

జ్ఞేయత్వావచనాచ్చ- ౪-

అత్రావ్యక్తస్య జ్ఞేయత్వావచనాచ్చ న కాపిలమవ్యక్తమ్:

వదతీతి చేన్న ప్రాజ్ఞో హి ప్రకరణాత్ - ౫-

అశబ్దమస్పర్శమిత్యాదినా అవ్యక్తమిత్యభిహితమపి చేన్న- తద్విష్ణోః పరమం పదమ్- ఏష సర్వేషు భూతేషు గూఢోత్మా త్మ్యోపసాహాత్కృతః ప్రాజ్ఞో హి నిచాయ్యమితి జ్ఞేయ ఉచ్యతే-

త్రయాణామేవ చైవముపన్యాసః ప్రశ్నశ్చ- ౬-

ఉపాస్యోపాసకోపాసనానాం త్రయాణామేవాస్మిన్ప్రకరణే జ్ఞేయత్వేనోపన్యాసః ప్రశ్నశ్చ న ప్రధానాదేః- అధ్యాత్మయోగాధిగమేన దేవం మత్వేత్యాదిరుపన్యాసః- యేయం ప్రేతే విచికిత్సా మనుష్యేఽస్తీత్యేక ఇత్యాదికః ప్రశ్నః

మహద్వచ్చ- ౭-

బుద్ధేరాత్మా మహాన్పర ఇత్యాత్మశబ్దాద్యథా న తాన్త్రికో మహాన్ తథాఽవ్యక్తమపీతి-

చమసవదవిశేషాత్- ౮,

అజామేకామ్బహ్వీః ప్రజాః సృజమానామిత్యత్ర న తన్త్రసిద్ధా ప్రకృతిః కారణత్వేనోక్తా- జన్మాభావయోగమాత్రేణ న తస్యైవ ప్రతీతిః- అర్వాగ్బిలశ్చమస ఇతివత్ ప్రకరణే విశేషకాభావాత్- యథేదం తచ్ఛిర ఇతి హి చమసో విశేష్యతే- యౌగికశబ్దాద్విశేషప్రతిపత్తిర్హి విశేషకాపేక్షా.

జ్యోతిరుపక్రమా తు తథా హ్యధీయత ఏకే- ౯-

జ్యోతిరుపక్రమాతు బ్రహ్మకారణికే యమజా తథాహి బ్ర
హ్మకారణికాంగా ఏవ ప్రతిపాదకమేతత్స్వరూపం మంత్రం
తైత్తిరీయా అధీయతే - అణోరణీయాన్ నిత్యస్య అతస్స
ముదాయికయుక్త్వాత్తాన్వినా సర్వస్య బ్రహ్మణ ఉత్పత్త్యా తదా
త్మకత్వ ప్రతిపాదన సమాయమ్ అజామేకామితి మంత్రస్య - అత
స్తత్ప్రకృతిత్వాన్నాదియం బ్రహ్మకారణికేతి సిద్ధ్యతే-

కల్పనోపదేశాచ్చ మధ్వాదివదవిరోధః ౧౦.

కల్పనా సృష్టిః సూర్యాచంద్రమసౌ ధాతా యథాపూర్వ
మకల్పయదితి అస్మాన్మాయీ సృజతే విశ్వమేతదిత్యాదినా
సృష్ట్యుపదేశాద జాత్వబ్రహ్మకార్యత్వయోః కథం విరోధస్స్యాత్ - ప్రళ
యకాలే నామరూపే విహాయాపి దివ్యస్యాపి సూక్ష్మరూపేణ
బ్రహ్మశరీరకతయా స్థితిః జాంతత్వం సృష్టికాలే నామరూ
పే భజమానా ప్రకృతిర్బ్రహ్మకారణికా - యథాదిత్యస్య సృ
ష్టికాలేవ స్వాదిభోగ్యం నాకారతయా మధుత్వం కార్యత్వ
మ్ప్రలయస్యైవ ప్రళయకాలే మధ్వాదిష్వపి వశాసహా సూ
క్ష్మరూపేణావస్థాన మకార్యత్వమ్ మధువిద్యాయాం ప్రతీ
యతే - అసౌ వా ఆదిత్యో దేవ మధు తస్యైవ దేవానాం ప్రమేత్యా
ఏకల ఏవ మధ్యే స్థాతేతి చ ద్వ్యక్.

న సంఖ్యోపసంగ్రహాదపి నానాభావా
దతిరేకాచ్చ - ౧౧-

యస్మిన్ పఞ్చ పఞ్చజనా ఆకాశశ్చ ప్రతిష్ఠితః పఞ్చ వింశతి సఙ్ఖ్యో
పసఙ్గ్రహాదపి సకాపిలాభిమతానాం తత్త్వానాం యస్మిన్నితి యచ్ఛబ్దనిర్ది
ష్ట బ్రహ్మాధారతయా తేషాం పృథగ్భావాదతిరేకం తతోఽతి
రేకాచ్చ యచ్ఛబ్దనిర్దిష్టమాకాశశ్చేతి ద్వయమతిరిక్తమ్॥
సఙ్ఖ్యోపసఙ్గ్రహోఽపి పఞ్చ పఞ్చజనా ఇతి న
సఙ్ఖ్యా సఙ్గ్రహః కిన్తు సఞ్జ్ఞాయామితి సంజ్ఞా విష
యోఽయం పఞ్చజనా ఇతి - పఞ్చజనానాం ఏకే దిత్వే పఞ్చ పఞ్చ
పఞ్చజనా ఇత్యుచ్యన్తే యథా సప్తర్షయ ఇతివత్॥

ప్రాణాదయో వాక్యశేషాత్, ౧౨-

పఞ్చజన సంఖ్యాతాః ప్రాణాదయః పఞ్చేన్ద్రియాణీతి ప్రాణస్య ప్రాణముత చక్షురిత్యాదివాక్యశేషాదవగమ్యతే. చక్షుశ్శ్రోత్రసాహచర్యాత్ప్రాణాన్న శబ్దావపిస్పర్శనాదీన్ద్రియ విషయౌ.

జ్యోతిషైకేషామసత్యన్నే- ౧౩-

ఏకేషాం శాఖినాం కాణ్వానాం. అన్నస్యాన్నమిత్య శ్రుతి తండేనా జ్యోతిషాం జ్యోతిరిత్యుపక్రమగతేన జ్యోతిశ్శబ్దేన పఞ్చజనా ఇన్ద్రియాణీతి జ్ఞాయన్తే - జ్యోతిషాం జ్యోతిః ప్రకాశకానాం ప్రకాశకం బ్రహ్మేత్యుక్త్వా తదనన్తరం పఞ్చ పఞ్చజనాన్యుక్త్వాః తే ప్రకాశకాః పఞ్చేన్ద్రియాణీతి గమ్యన్తే -

కారణత్వేన చాకాశాదిషు యథావ్యపదిష్టోక్తేః- ౧౪-

ఆకాశాదిషు కార్యవర్గేషు కారణత్వేన సర్వశ్రుతివేదాన్తవాక్యేషు అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్- తద్ధేదన్తర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్-ఇత్యాదిష్వనిర్జ్ఞాతవిశేషేషు చ ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్. స ఐక్షత లోకాన్ను సృజా ఇతి విశేషవాచి వాక్యనిర్దిష్టస్యైవోక్తేః నచాసద్వ్యాకృతాదికారణవాదప్రసఙ్గః- ఇతశ్చ-

సమాకర్షాత్ .౧౫-

సోఽకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి పూర్వనిర్దిష్టస్య సర్వజ్ఞస్యైవ అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీదిత్యత్ర సమాకర్షాచ్చ సదేవేతి గమ్యతే- తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్ ఇతి నిర్దిష్టస్యైవ స ఏష ఇహ ప్రవిష్ట ఆనఖాగ్రేభ్యః పశ్యత్యచక్షురిత్యత్ర సమాకర్షాత్ స ఏవావ్యాకృతశబ్దనిర్దిష్ట ఇతి నిశ్చీయతే- అసదవ్యాకృతశబ్దౌ తదానీం నామరూపవిభాగాభావాదుక్తౌ

పద్యతే.

జగద్వాచిత్వాత్. ౧౬

బ్రహ్మ తే బ్రవాణీత్యుపక్రమ్య యో వై బాలాక ఏతేషాం పురుషాణాం కర్తా యస్య చైతత్కర్మ స వై వేదితవ్య ఇత్యత్ర కర్మశబ్దస్యైతచ్ఛబ్దసమానాధికరణ్యేన క్రియత ఇతి వ్యుత్పత్త్యా జగద్వాచిత్వాత్పరమేవ బ్రహ్మ వేదితవ్యతయోపదిష్టమ్.

జీవముఖ్యప్రాణలిఙ్గాన్నేతి చేత్తద్వ్యాఖ్యాతమ్. ౧౭

ఏతైరాత్మభిర్భుఙ్క్తే అథాస్మిన్ప్రాణ ఏవైకధా భవతీతి జీవాదిలిఙ్గాన్న పర ఇతి చేన్న తత్ప్రతర్దనవిద్యాయామేవ పరిహృతమ్. పూర్వాపరపర్యాలోచనయా బ్రహ్మపరత్వే నిశ్చితే తదనుగుణతయా నేయమన్యలిఙ్గమితి.

అన్యార్థం తు జైమినిః ప్రశ్నవ్యాఖ్యా
నాభ్యామపి చైవమేకే. ౧౮

తౌ హ సుప్తం పురుషమాజగ్మతురిత్యాదినా దేహాతిరిక్తజీవస్వరూపప్రతిపాదనం తదతిరిక్తపరమాత్మస్వరూపజ్ఞాపనార్థమితి క్వైష ఏతద్బాలాకే పురుషోఽశయిష్టేతి ప్రశ్నాత్ అథాస్మిన్ప్రాణ ఏవైకధా భవతీతి సతా సోమ్య తదా సంపన్నో భవతీతి వాక్యసమానార్థాత్ ప్రతివచనాచ్చావగమ్యతే. ఏతే వాజసనేయినోఽప్యేతత్ప్రతివచనసమానార్థం వాక్యం స్పష్టమధీయతే. క్వైష ఏతదిత్యాది య ఏషోఽన్తర్హృదయ ఆకాశస్తస్మిన్ఛేత ఇత్యన్తమ్.

వాక్యాన్వయాత్ - ౧౯ -

న వా అరే పత్యుః కామాయ పతిః ప్రియో భవతి - ఆత్మనస్తు కామాయేత్యారభ్య ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్య ఇత్యాది సోపదిష్టః పరమాత్మా అమృతత్వస్య తు నాశాస్తి విత్తేనేత్యారభ్యాత్మని ఖల్వరే దృష్టే శ్రుతే మతే విజ్ఞాత ఇదం సర్వం విదితమిత్యాదినా చైకం సర్వం విజానాతీత్యన్తస్య కృత్స్నస్య వాక్యస్య పరమాత్మన్యేవాన్వయాత్ - అస్మిన్ ప్రకరణే ప్రకరణాన్తరే

జీవవాచిశబ్దేన పరమాత్మనోఽభిధానే తత్సామానాధికరణ్య చ కారణం తాస్త్వకానాం.

ప్రతిజ్ఞాసిద్ధేర్లింగమాశ్మరథ్యః - ౨౦ -

ఆత్మని విజ్ఞాతే ద్రష్టవ్య ఇత్యాదినా పరమాత్మజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞాసిద్ధయే జీవస్య తత్కార్యతయా తదాత్మ్యా దనతిరిక్తత్వం జ్ఞాపయితుం జీవశబ్దేన పరమాత్మాభిధాన మిత్యాశ్మరథ్యః.

ఉత్క్రమిష్యత ఏవంభావాదిత్యౌడులోమిః - ౨౧ -

ఉత్క్రమిష్యతో ముక్తస్య పరమాత్మస్వరూపభావాదాత్మ శబ్దేన పరమాత్మాభిధానమిత్యౌడులోమిః.

అవస్థితేరితి కాశకృత్స్నః - ౨౨ -

య ఆత్మని తిష్ఠన్నిత్యాదినా జీవాత్మని పరమాత్మన ఆత్మతయాఽవస్థితేరితి కాశకృత్స్న ఆచార్యో మేనే - ఇదమేవ మతం సూత్రకారః స్వీకృతవానితి మతద్వయమపరస్య తద్విరోధే తదభిధానాదన్యస్యానభిధానాచ్చ నిశ్చీయతే.

ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతానుపరోధాత్ - ౨౩ -

జగత ఉపాదానమపి పరంబ్రహ్మైవ న నిమిత్తమాత్రమ్ స్తబ్ధోఽస్యుత తమాదేశమప్రాక్ష్యః - యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవతీతి యేనాదష్ట్రా నిమిత్తభూతేన విజ్ఞాతేన చేతనాచేతనాత్మకం కృత్స్నం జగద్విజ్ఞాతం భవతీత్యాదేః ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞాన తదుపాదానరూప మృత్తత్కార్యదృష్టాంతానుపరోధాత్ - ఆదిశ్యతేఽనేనేత్యాదేశశబ్దేన ఆదేష్టాభిధీయతే - ఆదేశః ప్రశాసనం - ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గీత్యాదిశ్రుతేః.

అభిధ్యోపదేశాచ్చ - ౨౪ -

తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి - నిమిత్తభూతస్యైవ కుర్వాణత్రివృద్రూపజగదాకారేణాత్మనో బహుభవనసంకల్పోపదేశాచ్చ ఉపాదానమపీతి జ్ఞాయతే.

సాక్షాచ్చోభయామ్నానాత్ - ౨౫

బ్రహ్మవనం బ్రహ్మ స వృక్ష ఆసీత్ బ్రహ్మాధ్యతిష్ఠద్భువనాని ధారయన్నిత్యుపాదానం నిమిత్తం చ బ్రహ్మైవేతి స్వశబ్దేనైవ ఉభయామ్నానాత్.

ఆత్మకృతేః - ౨౬ -

సోఽకామయతేతి నిమిత్తభూతస్య తస్యైవ జగదాకారేణ కృతేః తదాత్మానం స్వయమకురుతేత్యుపదిశ్యమానః పరమపురుషో జగన్నిమిత్తముపాదానం చేతి ప్రజ్ఞాయతే - పరస్య బ్రహ్మణో నిరవద్యత్వసత్యసంకల్పత్వాదిస్వభావపరిణామానా పురుషార్థాశ్రయజగదాకారేణాత్మకృతేః స్యాద్విరోధః. కథమిత్యాశఙ్క్యాహ.

పరిణామాత్ - ౨౭ -

అతోఽపదిశ్యమానాత్ పరిణామాదవిరోధ ఏవ అవిభక్తనామరూపాతిసూక్ష్మచిదచిద్వస్తుశరీరకః కారణావస్థః పరమపురుషః స్వయమేవ సోఽకామయత బహు స్యామితి విభక్తనామరూపచిదచిద్వస్తుశరీరకో భవేయమితి సంకల్ప్య ఇదం సర్వమసృజత యదిదం కించేతి స్వశరీరభూతమతిసూక్ష్మం చిదచిద్వస్తు స్థూలావస్థమాపాద్య తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశదితి స్థూలావస్థే చిదచిద్వస్తుని స్వయమేవాత్మతయానుప్రవిశ్య సచ్చ త్యచ్చాభవత్ నిరుక్తం చానిరుక్తం చ నిలయనం చానిలయనం చ విజ్ఞానం చావిజ్ఞానం చ సత్యం చానృతం చ సత్యమభవదితి హి స్వస్య బహుభవనరూపపరిణామ ఉపదిశ్యతే - అతో న కశ్చిద్విరోధః: అవిభాగావస్థాయామపి జీవస్య తత్కర్మణశ్చ సూక్ష్మరూపేణ స్థితిరితి హి వక్ష్యతి - న కర్మావిభాగాదితి చేన్నానాదిత్వాదుపపద్యతే చాప్యుపలభ్యతే చేతి.

యోనిశ్చ హి గీయతే - ౨౮ -

యస్మాద్భూతయోనిమిత్యాదిషు యోనిశ్చ గీయతే - అతశ్చోపాదానమపి -

ఏతేన సర్వే వ్యాఖ్యాతా వ్యాఖ్యాతాః. ౨౯.

జన్మాద్యస్య యతఇత్యాది నైకదేశేన న్యాయేన సర్వే వేదాన్తా బ్రహ్మపరా వ్యాఖ్యాతాః. ద్విరుక్తిరధ్యాయపరిసమాప్తిద్యోతనార్థా.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే వే
దాన్తసారే ప్రథమస్యాధ్యాయస్య చ
తుర్థః పాదోఽధ్యాయశ్చ సమాప్తః.

స్మృత్యనవకాశ దోష ప్రసఙ్గ ఇతి చేన్నా
న్య స్మృత్యనవకాశ దోష ప్రసఙ్గాత్ - ౧ -

ఉపబృంహణాపేక్షే వేదార్థనిర్ణయే సాఙ్ఖ్యకపిలస్మృత్యుపబృంహణేన వేదార్థః ప్రధానకారణవాద ఇత్యనభ్యుపగమే కపిలస్మృతేరుపబృంహణత్వాయోగే అనవకాశప్రసక్తిరితి చేన్న - అన్యాసాం వేదావిరోధినీనాం బహ్వీనాం మన్వాదిస్మృతీనామనవకాశప్రసక్తేః వేదస్యోపబృంహణాపేక్షత్వే ప్యనన్యపరాభిరుద్ధానేకస్మృతిషు సతీషు విరుద్ధార్థయా వేదోదితార్థవిశదీకరణత్వాభావేన తస్యా ఉపబృంహణత్వమనాశ్రయణీయమిత్యర్థః - యోగిప్రత్యక్షకపిలస్య తథానుపలబ్ధేః కథం స్మృత్యన్తరం న్యాయ్యమితి చేత్తత్రాహ -

ఇతరేషాం చానుపలబ్ధేః - ౨ -

వేదార్థసాక్షాత్కారవతాం మన్వాదియోగీన్ద్రాణాం కపిలదృష్టార్థానుపలబ్ధేః కపిలోపలబ్ధిర్భ్రమ ఏవ -

ఏతేన యోగః ప్రత్యుక్తః - ౩ -

యోగస్య హైరణ్యగర్భస్యాపి కాపిలవద్వేదవిరుద్ధత్వాద్విశేషాత్తద్వన్నిరాసః -

న విలక్షణత్వాదస్య తథాత్వం చ శబ్దాత్ - ౪ -

వికారాస్పదత్వేనాజ్ఞత్వేనాపురుషార్థాశ్రయత్వేన

జగతో బ్రహ్మవిలక్షణత్వాత్ - తత్కార్యత్వం న సంభవతి విలక్షణత్వం చ శబ్దాచ్చావగమ్యతే విజ్ఞానం చావిజ్ఞానం చేత్యాదేః -

అభిమానివ్యపదేశస్తు విశేషానుగతిభ్యామ్ ౫-

తం పృథివ్యబ్రవీత్ - ఆపో వా అకామయన్తేత్యాదిజ్ఞానకార్యవ్యపదేశస్తు తదభిమానిదేవతావిషయః ఇతి హా హామిమాస్తిస్రో దేవతా ఇతి దేవతాశబ్ద విశేషణాత్ అగ్నిర్వాగ్భూత్వా ముఖం ప్రావిశదిత్యాదినా అన్వయదర్శనాచ్చాభిమానిత్వేన దేవతానుగతేశ్చావగమ్యతే.

దృశ్యతే తు - ౬-

విలక్షణాదపి కార్యకారణభావస్సంభవతి పురుషాదేశ్చ క్రిమ్యాద్యుత్పత్తేర్గోమయాదేః -

అసదితి చేన్న ప్రతిషేధమాత్రత్వాత్ - ౭-

ఏవం తర్హి కార్యకారణయోరసత్త్వేన సాలక్షణ్యస్యానియమప్రతిషేధమాత్రత్వాత్ పూర్వోక్తం కార్యకారణయోర్వైలక్షణ్యం హ్యుక్తమ్ -

అపీతౌ తద్వత్ప్రసఙ్గాదసమఞ్జసమ్ - ౮-

జగతో బ్రహ్మణోऽనన్యత్వే తస్మిన్నపీతౌ జగత ఇవ బ్రహ్మణోऽపి వికారాద్యనిష్టప్రసఙ్గాత్ వేదాన్తవాక్యం సర్వమసమఞ్జసం స్యాత్

న తు దృష్టాన్తభావాత్ - ౯-

నైతత్ - యస్యాత్మా శరీరం యస్యావ్యక్తం శరీరమ్ ఇత్యాదిశ్రుతిసిద్ధ చిదచిద్వస్తు శరీరకస్య బ్రహ్మణః కార్యకారణభావేనావస్థానేऽపి గుణదోషవ్యవస్థితౌ దృష్టాన్తసద్భావాత్ - యథా జీవస్య సశరీరస్య మనుష్యాద్యాత్మనో బాలత్వయువత్వస్థవిరత్వాదిభావేऽపి బాలయువత్వాదయశ్శరీరే తిష్ఠన్తి - జ్ఞానసుఖాదయశ్చాత్మని ఏవ - తద్వదత్రాపి శరీరభూత చిదచిద్వస్తుగతాస్స్వజ్ఞానవికారాదీనిదోషాః - ఆత్మభూతేతు బ్రహ్మణి నిరత

ర్యత్వ సార్వజ్ఞ్యసత్యసంకల్పత్వాదయః.

స్వపక్షదోషాచ్చ -౧౦-

ప్రధానకారణవాదే దోషాచ్చాయమేవ గ్రాహ్యః - ప్రధానకారణవాదేహి నిర్వికారపురుషసన్నిధానాత్ - ప్రకృతిప్రవృత్తావితరేతరధర్మాధ్యాసాదయో దురుపపాదాః - అన్యస్యాన్యధర్మానుసంధానరూపోఽధ్యాసో నిర్వికారపురుషస్య న సంభవతి - అచేతనాయాః ప్రకృతేరనుసంధానరూపోఽధ్యాస స్సుతరాం న సంభవతి.

తర్కాప్రతిష్ఠానాదపి -౧౧-

ప్రధానకారణవాదస్య కుతర్కమూలత్వేన తస్యాప్రతిష్ఠితత్వాదపి త్యాజ్యం ప్రధానమ్.

అన్యథానుమేయమితి చేదేవమప్యనిర్మోక్షప్రసఙ్గః -

కపిలప్రకారాత్ ప్రకారాన్తరేణ ప్రధానమనుమేయమితి చేదేవమపి తార్కికకుతర్కకుశలసంభావనయాఽప్రతిష్ఠితత్వాదనిర్మోక్షప్రసంగో దుర్వారస్స్యాత్.

ఏతేనశిష్టాపరిగ్రహాఅపివ్యాఖ్యాతాః -౧౩-

ఏతేన సాఙ్ఖ్యస్మృతినిరాకరణహేతునా తర్కాప్రతిష్ఠితత్వాదినా అశిష్టాశ్చ కణాదాక్షపాదక్షపణకాదిస్మృతయో నిరాకృతాః.

భోక్త్రాపత్తేరవిభాగశ్చేత్స్యాల్లోకవత్ -౧౪-

యది చిదచిద్వస్తుశరీరకత్వేన బ్రహ్మణోఽపి సశరీరత్వమిష్యతే తర్హి జీవవత్ సశరీరత్వేన బ్రహ్మణోఽపి శరీరసంబన్ధప్రయుక్తసుఖదుఃఖభోక్తృత్వాపత్త్యా జీవాదవిభాగప్రసక్తిరితి చేన్న - స్యాదేవ జీవద్విభాగో నిరవద్యత్వకల్యాణగుణాకరత్వేన బ్రహ్మణః - నహి సశరీరత్వప్రయుక్తమనిష్టభోక్తృత్వమ్ - అపి త్వవశ్యత్వప్రయుక్తమ్ - యథాలోకే రాజ్ఞస్సశరీరత్వేఽప్యనవశ్యస్య స్వాజ్ఞాతివృత్తికృతానిష్టభోక్తృత్వం నేతరసమానమ్.

తదనన్యత్వమారమ్భణశబ్దాదిభ్యః- ౧౫.

తస్మాత్కారణభూతా ద్బ్రహ్మణోనన్యత్వం కార్యభూతజగతో వాచారమ్భణశబ్దాదిభ్యో వాక్యేభ్యో, ఉ=: దృశ్యతే- వాచారమ్భణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమ్-సదేవ సోమ్యేదమగ్రఆసీ దేకమేవాద్వితీయం తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే-సన్మూలాః సోమ్యేమాః ప్రజాః ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వమ్ తత్త్వమసి సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్ తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియత ఇత్యాదిభ్యః.

భావే చోపలబ్ధేః. ౧౬.

కుణ్డలాదికార్యాణి కార్యభావేచ తదేవేదం హిరణ్యం మృద్ద్రవ్యమిత్యుపలబ్ధేశ్చ కారణాదనన్యత్కార్యమ్.

సత్త్వాచ్చావరస్య- ౧౭.

కార్యస్య కారణసత్త్వచ్చ తస్మాదనన్యత్కార్యం ఘటశరావాదికం పూర్వం మృదేవాసీదితిహి ఘటాదిర్మృదాత్మనోపలభ్యతే

అసద్వ్యపదేశాన్నేతిచేన్న ధర్మాన్తరేణ వా
క్యశేషాద్యుక్తేశ్శబ్దాన్తరాచ్చ- ౧౮.

ఇదం వా అగ్రేనైవ కించనాసీత్ ఇతి కార్యస్య తదానీమసత్త్వవ్యపదేశాత్ కారణకార్యమనదితి చేన్న-స్థూలస్య విరోధి సూక్ష్మత్వరూపధర్మాన్తరయోగాదసత్త్వవ్యపదేశః- కుతః-తదసదేవ సన్మనోకురుతస్యామితి వాక్యశేషాదవగమ్యతే-మనసాకారోహి విద్యమానస్యైవ-యుక్తేశ్చాసద్వ్యపదేశో ధర్మాన్తరయోగనిమిత్త ఇతి గమ్యతే - పిణ్డత్వ ఘటత్వకపాలత్వాదిభిః పరస్పరవిరోధిభి ర్భావరూపైర్ధర్మై ఘటః ప్రాగాసీదిదానీమస్తి భవిష్యతిచేతి సదావిద్యమానస్యైవ మృద్ద్రవ్యస్య హ్యసదాదివ్యపదేశః శబ్దాన్తరంచ తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీదిత్యాది.

పటవచ్చ - ౧౯.

తన్తవఏవ సంయోగవిశేషభాజః పటఇతి వ్యాయూన్తరాది కంధజన్తే - తద్వద్బ్రహ్మాపి.

యథా చ ప్రాణాదిః - ౨౦.

యథాచ వాయురేకఏవ వృత్తివిశేషైః ప్రాణాపానాది నామభిర్భజతే - తథాబ్రహ్మాపీతి తదనన్యత్వంజగతః

ఇతరవ్యపదేశాద్ధితాకరణాదిదోషప్రసక్తిః - ౨౧.

తత్త్వమసి అయమాత్మాబ్రహ్మేతి కార్యభూతజీవస్య బ్రహ్మభావవ్యపదేశా దనన్యత్వేతుక్తే - ఏవంహి సర్వజ్ఞస్య సత్యసంకల్పస్య బ్రహ్మణఆత్మనో హితాయాప జగదకరణ మహితకరణంచేత్యాది దోషప్రసక్తిః స్యాదితిచేత్.

అధికంతు భేదనిర్దేశాత్ - ౨౨.

కార్యకారణయో రనన్యత్వేఽపి జీవస్వరూపా ద్బ్రహ్మ స్వరూపమర్థాన్తరమ్-కరణాధిపాధిపః విద్యావిద్యే ఈశతే యస్తుసోఽన్యఇతి భేదనిర్దేశాచ్చ్రుతిభ్యస్తు శరీరం బ్రహ్మావ స్థావస్థం కార్యావస్థంచేతి గుణదోషవ్యవస్థితిః నతుబ్రహ్మ స్తానభావాపత్తిః స్వాభా - యస్యపృథివీ శరీరమిత్యాది శ్రుతిశ తసమధిగతం చిదచిద్వస్తుశరీరకత్వాత్.

అశ్మాదివచ్చ తదనుపపత్తిః - ౨౩.

అశ్మకాష్ఠలోష్టతృణాదేరచేతనస్యైవ జీవస్య అనీశయా శోచతి ముహ్యమాన ఇత్యాదినాఽత్యన్త విసజాతీయతయాఽధి హితస్య సర్వజ్ఞ సత్యసంకల్ప బ్రహ్మస్వరూపభావా నుపపత్తి స్సిద్ధ వేత్యర్థః -

ఉపసంహారదర్శనాన్నేతి చేన్నక్షీరవద్ధి - ౨౪.

కార్యనిర్వృత్తావనేకకారకోపసంహారదర్శనాత్ బ్రహ్మై కమేవ జగత్కారణంనభవేదితిచేన్న - క్షీరస్యైకస్యైవ దధిభా వవత్ బ్రహ్మణోఽపి సంభవతి.

దేవాదివదపిలోకే - ౨౫.

దేవాదశ్శాస్త్రావగతశక్తేః స్వస్వసంకల్పాదేవ స్వే స్వే లోకే నానారూపభావః - ఏవం బ్రహ్మణోఽపి శాస్త్రావగతశక్తేః సర్వముపపన్నమ్.

కృత్స్నప్రసక్తిర్నిరవయవత్వశబ్దకోపోవా - ౨౬.

బ్రహ్మైవ కార్యకారణావస్థమితి ... బ్రహ్మణః కార్యత్వే ... నిరవయవత్వ శబ్దకోపః స్యాత్ - అతో న బ్రహ్మ కారణమ్ - పరిహరతి.

శ్రుతేస్తు శబ్దమూలత్వాత్ - ౨౭.

శ్రుతిప్రామాణ్యాదేవం ప్రసజ్యతే - శబ్దైకప్రమాణకత్వాత్ బ్రహ్మస్వరూపస్య ... విజాతీయత్వేన ... బ్రహ్మణో న విరుద్ధః - అతః కార్యత్వేన ... పరిపూర్ణస్యైవావస్థానం సంభవతి ... దివత్.

ఆత్మని చైవం విచిత్రాశ్చహి - ౨౮.

జీవాత్మని ... విజాతీయత్వాదేవ - అగ్నిజలాది ... అన్యోన్యవిలక్షణా యథాశక్తయో విచిత్రాశ్చ.

స్వపక్షదోషాచ్చ - ౨౯.

కృత్స్నప్రసక్త్యాది దోషా నిరవయవత్వే విజాతీయే ప్రధానఏవేతి బ్రహ్మైవ కారణమ్.

సర్వోపేతాచతద్దర్శనాత్ - ౩౦.

... సర్వశక్తిర్విచిత్రైవరూపా ... శ్రుతే సర్వశక్తియోగస్సదేవతా ... అవగమ్యతే.

వికరణత్వాన్నేతి చేత్తదుక్తమ్ - ౩౧.

న తస్య కార్యం కరణం చ విద్యతే ఇతి బ్రహ్మణో వికరణత్వాత్ కార్యాకరణత్వాన్నేతి చేత్ తస్యోత్తరం శబ్దైకమూలత్వేన విసజాతీయత్వాదితి పూర్వసూత్రోక్తమేవ.

న ప్రయోజనవత్త్వాత్ - ౩౨.

బ్రహ్మణోఽవాప్తసమస్తకామత్వేన సృష్టిప్రయోజనాభావాన్న బ్రహ్మకారణమ్.

లోకవత్తు లీలాకైవల్యమ్ - ౩౩.

అవాప్తసమస్తకామస్యాపి లీలయా సృష్టిప్రయోజనత్వే నైరపేక్ష్యం సంభవతి లోకే కేవలలీలాయుక్తస్య కార్యకర్తృత్వదర్శనాత్. అస్యాప్తత్వస్య అవాప్తకామత్వం హి న బాధితం సకలభోగోపకరణసద్భావః. అతస్తస్యాపేక్షాపూర్వకసృష్టిర్విసజాతీయా. లీలారసస్యాపి తద్విలక్షణస్య త్రిగుణరహితస్య ఉపపద్యతే కారణత్వమేవ.

వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే న సాపేక్షత్వాత్తథా హి దర్శయతి - ౩౪.

దేవాదివిషమసృష్ట్యా ఏకస్య తస్య నైర్ఘృణ్యాదిశ్చ న భవతి ఈశ్వరస్య క్షేత్రజ్ఞకర్మాపేక్షత్వాద్విషమసృష్టేః. తథా హి సాధుకారీ సాధుర్భవతి పాపకారీ పాప ఇతి శ్రుతిరేవ దర్శయతి.

న కర్మావిభాగాదితి చేన్నానాదిత్వాదుపపద్యతే చాప్యుపలభ్యతే చ - ౩౫.

ప్రాక్సృష్టేః క్షేత్రజ్ఞా న సన్తి అవిభాగశ్రవణాత్ అతః కర్మ చ న విద్యతే. కథం తదపేక్షం సృష్టివైషమ్యమితి చేన్న. అనాదిత్వాత్ క్షేత్రజ్ఞానాం తత్కర్మప్రవాహాణాం చ. ఉపపద్యతే చైతత్. అనాదిత్వేఽప్యవిభాగశ్రుతిర్నామరూపవిభాగాభావాత్. తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్తన్నామరూ

పాద్యాఽఽగతా, క్రియత ఇత్యనయా కార్త్స్న్యాత్. ఉపలభ్యతే చ శ్రుతి
షు క్షేత్రజ్ఞానామనాదిత్వం జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ నిత్యో ని
త్యానామితి.

సర్వధర్మోపపత్తేశ్చ - ౩౬.

ప్రధానపరమాణ్వాదిష్వనుపపన్నానాం సర్వధర్మాణాం బ్రహ్మణి సకలేతరవిలక్షణత్వేన సర్వశక్తిత్వాచ్చోపపత్తేః బ్రహ్మైవ కారణమితి సిద్ధమ్.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే వే
దాన్తసారే ద్వితీయస్యాధ్యాయ
స్య ప్రథమః పాదః.

రచనానుపపత్తేశ్చ నానుమానం ప్రవృత్తేశ్చ - ౧.

దార్వాదేరచేతనస్య రథప్రాసాదాదినిర్మాణే తజ్జ్ఞానధిష్ఠితస్య రచనానుపపత్తేః, తజ్జ్ఞాధిష్ఠితస్య రచనాప్రవృత్తేశ్చానుమానగమ్యం ప్రధానమచేతనం ప్రాజ్ఞానధిష్ఠితం న జగత్కారణమ్.

పయోఽమ్బువచ్చేత్తత్రాపి - ౨.

యథా పయోఽమ్బు చ దధ్యాదిభావేనాపేక్ష [illegible]ద్వర్తే ప్రధానమితి చేత్తత్రాప్యుక్త ఏవ హేతుః తస్యా[illegible]క్షిత్వాత్.

వ్యతిరేకానవస్థితేశ్చానపేక్షత్వాత్ - ౩.

ప్రాజ్ఞాధిష్ఠితత్వానపేక్షత్వే సర్వదా సృష్టిప్రసఙ్గాచ్చ న ప్రధానమ్.

అన్యత్రాభావాచ్చ న తృణాదివత్ - ౪.

క్షీరాద్యాకారపరిణతతృణాదివత్ [illegible] యు
క్తం వక్తుమ్ అనడుదాదిష్వదర్శనాత్ [illegible]మ్.

పురుషాశ్మవదితిచేత్తథాపి- ౫.

పురుషస్య సన్నిధానాత్ప్రధానం ప్రవర్తయతి-అన్ధం పఙ్గుపురుషవత్ అయస్కాన్తాశ్మవదితి సాఙ్ఖ్యాపేక్షేచేత్ తథాపి న ప్రధానప్రవృత్తిసంభవః అనిత్యత్వాత్ పురుషాదేర్దర్శనోపదేశాన్తికగమనాదిః కాన్తాదితోఽప్రవికారాన్నాస్తి.

అఙ్గిత్వానుపపత్తేశ్చ- ౬.

గుణానాముత్కర్షాపకర్షరూపాఙ్గాఙ్గిభావాద్ధి జగత్ప్రవృత్తిః ప్రతిసర్గావస్థాయాం సామ్యావస్థానాం వైషమ్యకృతాఙ్గిత్వానుపపత్తేశ్చ నజగదారమ్భః.

అన్యథానుమితౌచజ్ఞశక్తివియోగాత్ - ౭.

జ్ఞస్యయాశక్తిః తద్వియోగాత్ జ్ఞాతృత్వశక్తివియోగాదిత్యర్థః - ఉక్తప్రకారాద్వ్యతిరిక్తప్రకారేణ ప్రధానానుమితౌచ ప్రధానస్య జ్ఞాతృత్వశక్తివియోగాదచేతనానుపపత్త్యాదయో దోషాస్తదవస్థాః.

అభ్యుపగమేఽప్యర్థాభావాత్ - ౮.

ప్రధానాభ్యుపగమేఽపి ప్రయోజనాభావాత్ నప్రధానమేయమ్. పురుషస్య నిర్వికారస్య ప్రధానదర్శనాదిరూపవికారాసంభవాత్ ప్రకృతిసర్గాధ్యాసనిమిత్తభోగస్యాద్యవేకానుసంధానశ్చాత్ కైవల్యంచ నసంభవతి.

విప్రతిషేధాచ్చాసమఞ్జసమ్- ౯.

పురుషస్య ద్రష్టృత్వభోక్తృత్వసర్గకారకత్వాదివిరుద్ధధర్మాభ్యుపగమాచ్చాసమఞ్జసం కాపిలమతమ్.

మహద్దీర్ఘవద్వాహ్రస్వపరిమణ్డలాభ్యామ్-౧౦

అణుమహత్పరిమాణవర్తతే - వైశేషికాణాం - హ్రస్వపరిమణ్డలాభ్యాం మహద్దీర్ఘత్ర్యణుకోత్పత్తివదిత్యుక్తే తదావమతం త్వసమఞ్జసమ్ - అవయవానాం స్వకీయైర్ద్విష్ఠద్విగుణైః పార్శ్వైః సంయుక్తానాం హి పృథుతరత్వవ్యవహారశ్చాస్తి ఉత్తరా

ణూనాం నిరతిశయత్వేన కార్యాన్వయాభ్యుపగమాత్ కార్యాన్వయ పేక్షం సంయుజ్యమానానాం స్వభావద్వ్యణుకత్వాద్యసంభవః

ఉభయథాపి న కర్మాతస్తదభావః - ౧౧.

అణుగతాదృష్టాశ్రయాణాం క్షేత్రజ్ఞానాం సంయోగాభావః - క్షేత్రజ్ఞాదృష్టానాం ప్రయాసాపేక్షత్వేఽపి న గత్యర్థ కాలాదిత్యాఙ్ఞుగత స్పర్శసంభవః అనపేక్షత్వే ప్రాగభ్యుపగత్వా దకంసాగ్ని విశాకిణారూపత్వాభిప్రాయః కిన్తు ప్రత్యేక సంయోగాన్తర మనిధినేకారూపేణ కాలవిశేషసంయోగాత్ ఫలాన్తరోత్పత్తియ స్యకర్మణోత్పత్తిరితి తస్య కాలాన్తరభావి ఫలాక్షేపః - అనియత కాలవిశేషాణాం ప్రతిబంధకద్రవ్యసంగత్యాభావః - అదృష్టానిచలితత్వాద్భూతగుణఫలదానస్వభావానాం - అతో ఽనస్థైర్యా త్మభిర్వివిధ కాలఫలదాయిత్వేనానపేక్షితానాం మేకద్వైకరూపవిపాకేన సంభవతి - అనుమేయేశ్వరాసిద్ధ్యా న చ ద్వ్యణుకస్థానాచ్చ న సంభవతి.

సమవాయాభ్యుపగమాచ్చ సామ్యాదనవస్థితేః - ౧౨.

సమవాయస్యాపి జాతిగుణాదేరివ అపృథక్సిద్ధిహేతుత్వాపేక్షా సామ్యాదనవస్థితేః - సమవాయస్య తత్సంబంధాంతరకల్పనాయాం జాత్యాదేరివానవస్థా.

నిత్యమేవ చ భావాత్ - ౧౩.

సమవాయస్య నిత్యత్వాభ్యుపగమే సంబంధినిత్యత్వమన్తరేణ తదనుపపత్తేః తత్సమవాయవతోరుభయోర్నిత్యత్వప్రసంగాదసదేతత్.

రూపాదిమత్త్వాచ్చ విపర్యయో దర్శనాత్ - ౧౪.

పరమాణూనాం రూపాదిమత్త్వాదనిత్యత్వాదివిపర్యయః స్యాత్ రూపాదిమత్సు ఘటాదిషు తథాదర్శనాత్ -

ఉభయథా చ దోషాత్ - ౧౫.

అనిత్యత్వాదిభయాద్రూపాదిశూన్యత్వే కారణగుణపూర్వ

కత్వాసిద్ధిః తద్భయాదుత్పాదిరుక్త్యైవ అనిత్యత్వమిత్యుక్త యథాచవోత్పాదనమజ్ఞానమేవ.

అపరిగ్రహాచ్చాత్యన్తమనపేక్షా- ౧౬.

కాణాదపక్షే క్వైకస్యాప్యంశస్య వైదికైరపరిగ్రహాదను పపన్నత్వాచ్చాత్యన్తమనపేక్షా.

సముదాయఉభయహేతుకేఽపి

తదప్రాప్తిః- ౧౭.

అణుహేతుకే పృథివ్యాదిసముదాయే పృథివ్యాదిహేతుకే శరీరేన్ద్రియసముదాయే చ సుగతాభ్యుపగతే తదభ్యుపగమ ప్రకారేణైవ సముదాయసిద్ధిః- క్షణికత్వం హి తైరభ్యుపగమ్యతే - సంహతౌ వ్యాపృతాః పరమాణవః పృథివ్యాదయశ్చ తదానీమేవనష్టాశ్చేతి సముదాయరూపేణ సంహన్యన్తే.

ఇతరేతరప్రత్యయత్వాదుపపన్నమితిచేన్న

సంఘాతభావానిమిత్తత్వాత్- ౧౮.

అస్థిరేష్వస్థిరత్వబుద్ధిరూపావిద్యారాగద్వేషాదిపరమ్పరయా అన్యోన్యకారణత్వాత్సర్వముపపన్నమితిచేన్న - అవిద్యాయాః సంఘాతభావానిమిత్తత్వాత్. నహి శుక్తికాదిషు రజతాదిబుద్ధిరూపావిద్యయా శుక్తికాదర్శనస్తుతో రజతాదికార్యం కరోతి - అవిద్యాయాస్తదానీమేవ నష్టత్వాదవిద్యానిమిత్తరాగాదయోఽపి న సంభవన్తి.

ఉత్తరోత్పాదేచ పూర్వనిరోధాత్- ౧౯.

ఉత్తరఘటక్షణోత్పత్తౌ పూర్వఘటక్షణస్య వినష్టత్వే నాభావస్యోత్పాదకత్వావిశేషేణ సర్వస్మాత్సర్వోత్పత్తిః స్యాత్.

అసతి ప్రతిజ్ఞావిరోధో యౌగపద్యమన్యథా- ౨౦.

అసత ఉత్పత్తౌ అధిపతిసహకార్యాదీనాం చతుర్ణాం హేతుత్వప్రతిజ్ఞావిరోధః - తస్యాపి స్థిరత్వాభ్యుపగమే యౌగపద్య

ప్యాకారశ్చేతి ప్రసక్తిః - అస్థిరత్వాచ్చ సర్వప్రయోగ జ్ఞానానా
ర్యోగపద్యమ్ -

ప్రతిసఙ్ఖ్యాఽప్రతిసఙ్ఖ్యానిరోధాప్రాప్తి
రవిచ్ఛేదాత్ - ౨౧.

నిరోధౌ నాశౌ బుద్ధిపూర్వకో బుద్ధ్యపూర్వకశ్చ న సంభవతః ఘటాదిభావరూపావస్థాయా ఏవ వినాశశబ్దాభిధేయత్వాత్ - సతో విద్యమానస్య విచ్ఛేదాత్ -

ఉభయథా చ దోషాత్ - ౨౨.

ఉక్తనాశయోస్తుచ్ఛత్వాత్ తుచ్ఛోత్పత్త్యభావాత్ ఉత్పత్త్యభ్యుపగమే భావాత్మక కార్యోత్పత్తి రూపదోషాత్ తుచ్ఛోత్పత్తిసిద్ధిః -

ఆకాశే చావిశేషాత్ - ౨౩.

ఆకాశస్య తుచ్ఛత్వమ్ - అబాధిత ప్రతీత్యవిశేషాత్ - ప్రతీయతే హ్యాకాశః శ్యేనాదిపతనదేశత్వేన -

అనుస్మృతేశ్చ - ౨౪.

ప్రత్యభిజ్ఞానాచ్చ న క్షణికత్వసిద్ధిః తదేవేదమితి హి సామానాధికరణ్యేనాతీత వర్తమాన కాల విశిష్టం వస్త్వేకమితి ప్రతీయతే - తస్యాశ్చ సాదృశ్య పూర్వానుభవ జనిత సంస్కార వశః పురుషస్యైక్యేఽస్య సంభవయోగః -

నాసతోఽదృష్టత్వాత్ - ౨౫.

జ్ఞానాకారవైచిత్ర్యేణ జ్ఞానేనైవాకారం సమర్ప్య వినష్టమర్థమనుమిమీత ఇతి వాదశ్చ న సంభవతి - అసతో వినష్టస్యార్థ ధర్మిణో ధర్మసంక్రమణస్యాదృష్టత్వాత్.

ఉదాసీనానామపి చైవం సిద్ధిః - ౨౬.

క్షణికత్వాభ్యుపగమే అనుష్ఠాతురస్థిరత్వాత్ ఫలినామనిష్పన్న
యత్నానామపి సర్వార్థసిద్ధిః స్యాత్ :

నాభావ ఉపలబ్ధేః - ౨౭.

జ్ఞానవ్యతిరిక్తార్థాభావవాదశ్చ న సంభవతి - ఘటమ
యం జానామీతి కర్తుర్జ్ఞానకర్మతయాఽర్థస్యోపలబ్ధేః. ర్థస్య
భావశ్శక్యతే వక్తుం పురుషస్యార్థవిశేషవ్యవహారానుగుణత్వేహ
ఏకత్వమేవ జ్ఞానస్యాకారః.

వైధర్మ్యాచ్చ న స్వప్నాదివత్ - ౨౮.

కారణదోషబాధకరాహిత్యరూపవైధర్మ్యాచ్చ న స్వ
ప్నాదివజ్జాగరితజ్ఞానస్య నిరాలమ్బత్వమ్.

న భావోఽనుపలబ్ధేః - ౨౯.

అర్థశూన్యస్య సద్భావో న సంభవతి అనుపలబ్ధేస్సర్వ
జ్ఞానస్యార్థవత్త్వముపపాదయిష్యతే.

సర్వథానుపపత్తేశ్చ - ౩౦.

సర్వశూన్యవాదశ్చ న సంభవతి - సదితి ప్రతిజ్ఞాయామ్
అసదితి ప్రతిజ్ఞాయాంచ తుచ్ఛతా న సంభవతి అనుపపత్తేః-
సదసత్ప్రతిజ్ఞానాం ప్రత్యక్షాదేరన్యస్య విరుద్ధార్థ
రూపాదిస్వవిశేషవిషయత్వాత్.

నైకస్మిన్నసంభవాత్ - ౩౧.

ఆర్హతపక్షం న యుక్తిమత్ - ఏకస్మిన్ వస్తుని యుగపత్స
త్త్వాసత్త్వనిత్యత్వానిత్యత్వభేదాభేదానామసంభవాత్ - ప
ర్యాయరూపాచ్చ ద్రవ్యస్యాస్తి నాస్తీత్యాది శబ్దబుద్ధివిష
యాః పరస్పరవిరుద్ధాః పిణ్డత్వఘటత్వకపాలత్వాద్యవస్థాశ్చ
పృథివ్యాదేః ప్రదేశభేదేన తథావిధప్రత్యయాని - ముక్త
త్తివినాశయోర్నిత్యత్వం తద్విపరీతానిత్యత్వం నైకస్మిన్ సంభవతి.

ఏవం చాత్మాకార్త్స్న్యమ్ - ౩౨.

ఆత్మనశ్శరీరపరిమాణత్వే బాల్యకౌమారాదావల్పీయస్త్వనిశ్చిత
తో కార్త్స్న్యం వికలత్వం చ ప్రసజ్యేత.

న చ పర్యాయాదప్యవిరోధో వికారాదిభ్యః - ౩౩.

అవయవాల్పత్వావస్థాయోగాదపి నావిరోధః - ఘటాదివ

ద్వితారాదియోగప్రసక్తేః.

అన్త్యావస్థితేశ్చోభయనిత్యత్వాదవిశేషః ౩౪.

అన్త్యస్య మోక్షావస్థపరిమాణస్య [illegible] స్థితేః [illegible] ధారకత్వాత్ తస్య [illegible] త్వేన [illegible] తాన్యపి శేషా ద్వివిధ [illegible] స్త్యేవ.

పత్యురసామఞ్జస్యాత్ ౩౫.

కేవలకర్తృత్వే [illegible] పరిశేష [illegible] కస్మిన్నిమిత్తో పాదానత్వేన తత్స్వరూపాభావ పత్యేనాసామఞ్జస్యాత్.

అధిష్ఠానానుపపత్తేశ్చ. ౩౬.

అనుమేయేశ్వరాభ్యుపగమే హి కేవలస్యాధిష్ఠాతృత్వం నోపపద్యతే తథా నాశరీరస్య ప్రధానాద్యధిష్ఠానానుపపత్తేః సశరీరత్వే తచ్ఛరీరం ప్రత్యక్షరూపం నాదియవస్య తస్య నిత్యత్వే హి మూర్తస్యాపి నిత్యత్వాద్విరోధాచ్చ.

కరణవచ్చేన్న భోగాదిభ్యః. ౩౭.

కరణకలేబరాద్యధిష్ఠానవదశక్యస్యైవాధిష్ఠానమితి చేన్న పుణ్యపాపనిమిత్తత్వాత్ తస్య తత్ర భోగాదిప్రసక్తేః.

అన్తవత్త్వమసర్వజ్ఞతా వా. ౩౮.

తథా సతి త్వస్య జన్మవదన్తవత్త్వమసర్వజ్ఞత్వాచ్చ స్యాత్.

ఉత్పత్త్యసంభవాత్. ౩౯.

సాక్షాద్భగవతో [illegible] ప్రత్యభిధానాత్ శ్రుతి విరుద్ధత్వేన తదనభ్యుపాదనీయమ్.

నచకర్తుః కరణమ్. ౪౦.

కర్తుర్జీవాత్ కరణస్య మనస ఉత్పత్తిరపి న సంభవతి [illegible] యుచ్యతే. ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణో మనస్సర్వేన్ద్రియాణి చేత్యాది శ్రుతేః.

విజ్ఞానాదిభావే వా తదప్రతిషేధః. ౪౧.

వాసుదేవాత్సంకర్షణో నామ జీవ ఇత్యాదౌ సంకర్షణా

దీనాం విజ్ఞానాదిరూప వాసుదేవత్వేఽపి తదభిధానే ప్రామాణ్యప్రతిషేధః - పరబ్రహ్మణో వాసుదేవస్య శ్రుతావప్యజాయమానో బహుధా విజాయత ఇతి స్వేచ్ఛాతాంశ్రూయతే - జీవాదిశబ్దాస్తు ప్రకృతసఙ్కర్షణాదీనాం నామవాచకాః.

విప్రతిషేధాచ్చ ౪౫.

తస్మిన్నపి తన్త్రే వ్యప్తిరూపేణ సంబన్ధస్య ... పురుషస్యైకత్వం సర్వేషాం ... ఇత్యాదౌ ప్రతిపతిషేధాచ్చాయమర్థః సిద్ధః.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే
వేదాన్తసారే ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య
ద్వితీయః పాదః.

నవియదశ్రుతేః, ౧.

వియన్నోత్పద్యతే - అశ్రుతేః - శ్రుతిష్వశ్రవణమ్ - నిరవయవస్యోత్పన్న ఇత్యప్రతిపత్తిసంభవాత్ -

అస్తి తు, ౨.

శ్రవణం సంభవత్యేవ - ఆకాశస్సంభూత ఇతి హి శ్రుతిరతిస్పష్టార్థా విషయా వియదుత్పత్తిం ప్రతిపాదయతి - అత్ర సోపి న జాయత ఇతి ప్రతిషేధాదనుత్పత్తిః.

గౌణ్యసంభవాచ్ఛబ్దాచ్చ, ౩.

తత్తేజోఽసృజతేతి తేజఃప్రాథమ్యవచనాదాకాశస్సంభూత ఇతి గౌణీ - వాయుశ్చాన్తరిక్షం చైతదమృతమితి శబ్దాచ్చ.

స్యాచ్చైకస్య బ్రహ్మశబ్దవత్, ౪.

ఏకస్య సంభూతశబ్దస్యాకాశే గౌణత్వమ్ అన్యత్ర ముఖ్యత్వమనువృత్తౌ సంభవత్యేవ శ్రవణావృత్తివత్ - యథైకస్య బ్రహ్మశబ్దస్య తస్మాదేతద్బ్రహ్మనామరూపమన్నం చ జాయత ఇతి ప్రకృతౌ గౌణత్వం తపసా చీయతే బ్రహ్మేతి ముఖ్యత్వోపప

వృత్త్యా పరిహరతి.

ప్రతిజ్ఞాహానిరవ్యతిరేకాత్, ౫.

యేనాశ్రుతం శ్రుతమిత్యాది నైకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞాయా అహానిర్వియదాదేః బ్రహ్మకార్యత్వేన తదవ్యతి రేకాదేవ.

శబ్దేభ్యః, ౬.

ఆకాశస్సంభూత ఇత్యాదిశబ్దేభ్యశ్చాకాశస్య వియదుత్ప త్తిం తత్తేజోఽసృజతేత్యత్రాకాశ ఏవ నావగంతేజః ప్రాథ మ్యం న నివారయితుం క్షమః.

యావద్వికారం తు విభాగో లోకవత్, ౭.

ఏతదాత్మ్యమిదం సర్వమిత్యాదినా ఆకాశాదేరపి వికా రత్వావగమాత్ తేజః ప్రభృతివిభాగవచనం సర్వస్య ప్రదర్శనా ర్థమితి నిశ్చీయతే - యథా లోకే ఇమే దేవదత్త పుత్రా ఇ త్యుక్త్వా తేషు కేషాంచిదుత్పత్తివచనమ్.

ఏతేన మాతరిశ్వా వ్యాఖ్యాతః, ౮.

తేజస్సృజతేత్యాదిశ్రుతౌ వాయోః పృథగనుపాదానమ్.

అసంభవస్తు సతోఽనుపపత్తేః, ౯.

అసంభవస్తు సతో బ్రహ్మణ ఏవ - ఇతరస్య సదేవేత్యవధా రితాత్ సతః తైరుత్పత్తిః - ఆకాశాదివ్యతిరిక్తకార్యాణా మపి శాస్త్రసిద్ధత్వాత్ ఉత్పత్తిః పూర్వపక్షయావా.

తేజోఽతస్తథా హ్యాహ, ౧౦.

తేజో వాయోరేవోత్పద్యతే న సాక్షాద్బ్రహ్మణః వాయోర గ్నిరిత్యాహ.

ఆపః - ౧౧.

అగ్నేరాప ఇతి శ్రుతేరాపోఽగ్నేః-

పృథివీ - ౧౨.

పృథివ్యద్భ్యః అద్భ్యః పృథివీతి శ్రుతేః.

అధికార రూపశబ్దాన్తరేభ్యః- ౧౩.

తా అన్నమసృజన్త ఇత్యాద్యన్న శబ్దేన పృథివ్యేవాభిధీయతే కుతః పృథివ్యధికారాత్ యత్కృష్ణం తదన్నస్యేతి పృథివీ రూపవిధానాదద్భ్యః పృథివీతి శబ్దాన్తరాచ్చ- రాన్యత్వమాహ-

తదభిధ్యానాదేవతు తల్లిఙ్గాత్సః- ౧౪.

తత్తేజ ఐక్షత తా ఆప ఐక్షన్తేతి తదభిధ్యానరూపాత్ లిఙ్గాత్ బహుస్యామితి తత్స్వరూపాత్ - పరమాత్మైవ కారణత్వలిఙ్గాత్ - స ఏవ పరమాత్మా తేజః ప్రభృతి శరీరకః తత్తత్కార్యాణామభిధీయతే.

-- విపర్యయేణతు క్రమోత ఉపపద్యతేచ- ౧౫.

పారమార్థ్యక్రమ ద్విపర్యయేణైవ ప్రాజ్ఞాయతే పాథివాః ఖం వాయురిత్యాదివాక్యాత్ యస్మాదాద్బ్రహ్మణ స్సృష్టిరూపః క్రమస్సోప్యతస్తేజః ప్రభృతిశరీరక బ్రహ్మణ ఏవ సృష్టౌ రూప పద్యతే॰

అన్తరావిజ్ఞానమనసీ క్రమేణ తల్లిఙ్గాదితి
చేన్నా విశేషాత్ - ౧౬.

భూతపారిణామోత్పత్త్యన్తరాలే ప్రియ గామి మనసీ క్రమేణోత్పద్యే ఇత్యేతస్మాత్ ... క్యం ఖం వాయుర్జ్యోతిరాపః పృథివీ ఇతి ... లిఙ్గా ... విపరమ్పర్య ... ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణస్సర్వప్రాణాది పృథివ్యంతేషు ... మనసాపి విశేషాత్ - అతస్తేజః ప్రభృతీనామపి ... స్యైవ కారణమతస్తేజఐక్షతేతి తేజః ప్రభృతి శబ్దాః ... తద్వస్తువాదినో బ్రహ్మణి ఏవ ... తాః

చరాచరవ్యపాశ్రయస్తు స్యాత్తద్వ్యపదేశో
భాక్తస్తద్భావభావిత్వాత్ - ౧౭.

చరాచరవస్తు సమ్బన్ధితత్తన్నామధేశబ్దాః బ్రహ్మణ్యేవాభాక్తా

ముఖ్య ఏవ అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీతి సర్వస్య వస్తునో నామరూపసాకల్యస్యాత్మతయాఽనుప్రవిష్టస్య ప్రవేశభాజభాజత్వాత్ లోకశాస్త్రేషు జానన్నో వాచ్యైకదేశత్వప్రయుజ్యతే.

నాత్మాశ్రుతేర్నిత్యత్వాచ్చ తాభ్యః, ౧౮.

నాత్మోత్పద్యతే న జాయతే మ్రియతే వా ఇతి శ్రుతేః నిత్యో నిత్యానామిత్యాది శ్రుతిభ్యో నిత్యత్వావగతేశ్చ.

జ్ఞోఽత ఏవ. ౧౯.

అథ యో వేదేదం జిఘ్రాణీతి స ఆత్మా మనసైతాన్ కామాన్ పశ్యన్ రమతే య ఏతే బ్రహ్మలోక ఇత్యాది శ్రుతేర్బోధైకస్వాత్ కృత్స్నాత్మైవ మహాన్ స్వయం చక్షురితి శ్రుతేః. స్వధర్మభూతం జ్ఞానం మానసః.

ఉత్క్రాన్తిగత్యాగతీనామ్, ౨౦.

ఉత్క్రాన్త్యాదీనాం శ్రవణాదణుర్జీవః.

స్వాత్మనా చోత్తరయోః. ౨౧.

గత్యాగత్యోః స్వాత్మనైవ సంబన్ధిత్వాదణుత్వం నిశ్చితమ్.

నాణురతచ్ఛ్రుతేరితి చేన్నేతరాధికారాత్. ౨౨.

స వా ఏష మహానజ ఆత్మేతి శ్రుతేర్నాణురితి చేన్న. యస్యానువిత్తః ప్రతిబుద్ధ ఆత్మేతి పరమాత్మాధికారాత్.

స్వశబ్దోన్మానాభ్యాం చ. ౨౩.

ఏషోఽణురాత్మా ... ఆరాగ్రమాత్రో హ్యవర ఇతి ఉన్మానశబ్దాభ్యామణుః. అణోఽపి సకలదేహవ్యాపి వేదనానుభవః కథమిత్యత్ర హేతుమాహ.

అవిరోధశ్చన్దనవత్. ౨౪.

యథా చన్దనబిన్దురేకదేశస్థోఽపి సకలదేహవ్యాపి సుఖం జనయతి తద్వదవిరోధః.

అవస్థితి వైశేష్యాదితి చేన్నాభ్యుపగమాద్ధృ
దిహి. ౨౪.

దేశవిశేషస్థితి శ్చన్దనస్యేతి చేన్న ఆత్మనోపి తదభ్యుపగ
మాత్- హృది హ్యయమాత్మా యోఽయం విజ్ఞానమయః ప్రాణే
షు హృద్యన్తర్జ్యోతిరితి శ్రుతేః- స్వమతేనాహ.

గుణాద్వాలోకవత్ - ౨౫.

ఆత్మా స్వగుణేన జ్ఞానేన సకలదేహం వ్యాప్యానుభవతి య
థా మణిప్రభృతయః స్వకీయేనాలోకేన వ్యాప్య ప్రకాశయ
న్తి- ప్రజ్ఞయా శరీరాణి స్వప్రతా ఇతి శ్రుతేర్జ్ఞానాత్మనోర్వ్య
తిరేక ఇత్యత్రాహ.

వ్యతిరేకో గన్ధవత్తథా చ దర్శయతి- ౨౭.

గన్ధవతీ పృథివీవత్ అహం జానామీతి గుణవత్త్వేనోప
లబ్ధేర్వ్యతిరేకోఽస్తి- దర్శయతి చ శ్రుతిర్వ్యతిరేకం జానాత్యే
వాయం పురుష ఇతి.

పృథగుపదేశాత్ - ౨౮.

ఆత్మనః పృథక్త్వేన చోపదిశ్యతే జ్ఞానమ్ - న విజ్ఞాతు
ర్విజ్ఞాతేర్విపరిలోపో విద్యతే ఇతి జ్ఞానమాత్రవ్యపదేశః కథ
మితి చేత్.

తద్గుణసారత్వాత్తు తద్వ్యపదేశః ప్రాజ్ఞవత్ - ౨౯.

జ్ఞానగుణసారత్వాదాత్మనో జ్ఞానాదివ్యపదేశః యథా
ప్రాజ్ఞస్య విపశ్చితోపి సత్యం జ్ఞానమితి.

యావదాత్మభావిత్వాచ్చ న దోషస్తద్దర్శనాత్ ౩౦

ఆత్మస్వరూపానుబన్ధిత్వాత్ జ్ఞానస్య తేన వ్యపదేశో న
దోషః- స్వరూపానుబన్ధిధర్మత్వేన గోత్వాదినా ఖణ్డాదర్శా
దితాన్యదివ్యపదేశో దృశ్యతే. సుషుప్త్యాదిష్వసతో జ్ఞానస్య
యావదాత్మభావిత్వం కథమిత్యత్రాహ.

పుంస్త్వాదివత్త్వస్య సతోఽభివ్యక్తియోగాత్ -౩౧.

సుషుప్త్యాదిషు సతో జ్ఞానస్యానభివ్యక్తస్యాపి జాగరాద్యా

దభివ్యక్తిసంభవాత్ స్వరూపానుబన్ధిత్వేన జ్ఞానస్య. యథా పుం
స్త్వసాధారణస్య శ్మశ్రుధాతోః బాల్యేఽపి సతో యౌవనేఽ
భివ్యక్తిః. జీవాత్మనో జ్ఞాతృత్వమనుస్వంచోక్తమ్.

నిత్యోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధిప్రసంగోఽన్యత
రనియమో వాఽన్యథా- ౩౨.

అన్యథా జ్ఞప్తిమాత్రత్వే, సర్వగతత్వే చాపన్నిత్యమేవ సర్వదో
పలబ్ధిస్స్యాత్ - సజోఽవకాశాభావాత్ - విద్యమానాయా అను
పలబ్ధేరపి నైవ హేతురితి సాపి నిత్యవత్స్యాత్ - జ్ఞానేన్ద్రియమా
నే హేత్వన్తరేణ నివారణాసంభవాత్ - అణుత్వే జ్ఞానసర్వగతా
త్మవాదేఽపి స ఏవ దోషః సర్వాత్మనాం సర్వగతత్వేన జ్ఞాన
హేతూనాం మనస్సంయోగాదీనాం సర్వసాధారణత్వాత్ -
అదృష్టహేతూనామపి సర్వసాధారణత్వాత్తైర్నాపి నియమః -
అతో నిత్యోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధ్యోర్విరోధాదుపలబ్ధేర్వా హేతవస్సన్తి
అనుపలబ్ధేర్వా - తథా సత్యన్యతరనియమస్స్యాత్.

కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్ - ౩౩.

జ్ఞాతా సన్నయమాత్మా కర్మానుకర్తా చ - ఆత్మనోఽకర్తృ
త్వే కుర్యాన్న కుర్యాదితి శాస్త్రానర్థక్యం చ స్యాత్.

ఉపాదానాద్విహారోపదేశాచ్చ, ౩౪.

గృహీత్వా స్వే శరీరే యథాకామం పరివర్తత ఇతి ఉపా
దానవిహారోపదేశాచ్చ కర్తా.

వ్యపదేశాచ్చ క్రియాయాం న చేన్ని
ర్దేశవిపర్యయః- ౩౫.

విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుత ఇత్యాదినా యజ్ఞాదౌ కర్తృత్వవ్య
పదేశాచ్చ కర్తా - విజ్ఞానశబ్దో బుద్ధిర్నాత్మన ఇతి చేత్ తదా విజ్ఞా
నేనేతి నిర్దేశవిపర్యయస్స్యాత్ - బుద్ధేః కరణత్వాత్.

ఉపలబ్ధివదనియమః- ౩౬.

బుద్ధ్యాత్మనోరేవ కర్తృత్వే తస్యాస్సర్వసాధారణత్వేన పూ
ర్వోక్తోపలబ్ధ్యనియమవత్ఫలానియమస్స్యాత్.

శక్తివిపర్యయాత్ - ౩౭.

ప్రకృతేరేవ కర్తృత్వే కర్తురేవ భోక్తృత్వమితి సైవ భోక్త్రీ స్యాదిత్యర్థః.

సమాధ్యభావాచ్చ - ౩౮.

ప్రకృతేరేవ కర్తృత్వే ప్రకృతేరన్యోఽస్మీతి సమాధ్యభావప్రసఙ్గాచ్చ.

యథాచతక్షోభయథా - ౩౯.

ఆత్మనః కర్తృత్వే ఇచ్ఛాయాం కరోత్యన్యథా న కరోతీతి వ్యవస్థాచ సిధ్యతి యథా తక్ష్ణస్స్వకార్యే - బుద్ధేరిచ్ఛాభావాన్న వ్యవస్థా - చేతనధర్మత్వాదిచ్ఛాయాః.

పరాత్తుతచ్ఛ్రుతేః - ౪౦.

య ఆత్మానమన్తరో యమయతీతి శ్రుతే రాత్మనః కర్తృత్వం పరాయత్తమ్ - సర్వస్యచాహం హృదిసన్నివిష్టో మత్తస్స్మృతిర్జ్ఞానమపోహనం చేత్యాదిస్మృతేశ్చ.

కృతప్రయత్నాపేక్షస్తు విహితప్రతి
షిద్ధావైయర్థ్యాదిభ్యః - ౪౧.

జీవస్స్వేచ్ఛయా ప్రవృత్తినివృత్తిహేతుం ప్రయత్నం కరోతి - జీవేన కృతం ప్రయత్నం ప్రవృత్తినివృత్తిహేతుమపేక్ష్య తదనుమతిదానేన పరః ప్రవర్తయతీతి విధినిషేధావైయర్థ్య నిగ్రహానుగ్రహావుపపద్యేతే - యథా గురుతరదార్వాదిభరణమబలః ప్రబలసహకృతః కుర్వన్నపి స్వీయ ప్రయత్నేన విధినిషేధయోగ్యో భవతి - ఏవమేవ జీవః పరమపురుషానుమతి సహకృతః ప్రవర్తమానోఽపి విధినిషేధయోగ్యఇతి నకశ్చిద్విరోధః.

అంశోనానావ్యపదేశాదన్యథాచా
పి దాశకితవాదిత్వమధీయతఏకే - ౪౨.

జీవాత్మా పరమపురుషాంశః పృథగాత్మానం ప్రేరితారంచమ

త్వాన్యకారణం కరణాధిపాధిప ఇత్యాదినా నానాత్వవ్యపదేశాత్ అన్యథా తత్త్వమస్యయమాత్మా బ్రహ్మేత్యైక్యవ్యపదేశాచ్చ-బ్రహ్మ దాశా ఇత్యాది సర్వజీవవ్యాప్త్యైక్యమధీయత ఏకే-అంశత్వే హ్యుభయం ముఖ్యం భవతి.

మన్త్రవర్ణాత్ - ౪౩.

పాదోఽస్య విశ్వా భూతానీతి మన్త్రవర్ణాచ్చ.

అపి స్మర్యతే - ౪౪.

మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూత ఇత్యాదినా.

ప్రకాశాదివన్నైవం పరః - ౪౫.

బ్రహ్మాంశత్వేఽపి జీవస్య జీవో యస్య స్వరూపో యత్స్వభావ-స్తు నైవం పరః నిరవద్యః సర్వజ్ఞః సత్యసంకల్ప ఏవ సర్వదా- తథా- ప్రకాశాదివత్ ప్రకాశవిశిష్టానాం మణిప్రభృతీనాం ప్రకాశో విశిష్టైకదేశత్వేన యథాంశః- ఆదిశబ్దాద్విశేషణత్వే తత్స్వభావ జాతిగుణశరీరాణి గృహ్యన్తే-విశేషణానాం విశిష్టైకదేశతయా తదంశత్వేఽపి విశేషణవిశేష్యయోః స్వరూపస్వభావభేదో న విరుద్ధః య ఆత్మని తిష్ఠన్ యస్యాత్మా శరీరమితి హి శ్రుతిః.

స్మరన్తి చ- ౪౬.

చిదచిదాత్మకజగతో బ్రహ్మాంశత్వం ప్రకాశాదివదితి పరాశరాదయశ్చ స్మరన్తి ఏకదేశస్థితస్యాగ్నేర్జ్యోత్స్నా విస్తారిణీ యథా- పరస్య బ్రహ్మణశ్శక్తిస్తథేదమఖిలం జగత్- తత్సర్వం వై హరేస్తనుః - తాని సర్వాణి తద్వపురిత్యాదిషు.

అనుజ్ఞాపరిహారౌ దేహసమ్బన్ధాజ్జ్యోతిరాదివత్ - ౪౭.

బ్రహ్మాంశత్వేఽపి సర్వజీవానాం కస్యచిద్వేదాధ్యయనాదావనుజ్ఞా కస్య చిత్పరిహారశ్చేత్యేతౌ బ్రాహ్మణాది దేహసం

పరస్మాదుత్పద్యతే-యథాగ్నేర్విస్ఫులింగా ఇత్యాదిశ్రుతేః కార్యత్వ
శాసనసంబన్ధాత్.

అసన్తతేశ్చావ్యతికరః- ౪౮.

ప్రతిదేహంభిన్నత్వాదణుత్వేనతత్తచ్ఛరీరాన్తర్వర్తిత్వాచ్చ
జ్ఞానసుఖాద్యవ్యతికరః-అజ్ఞానోపాధిభ్యాం బ్రహ్మైవ సంబద్ధ
మితి పక్షద్వయేఽపి నతద్వ్యవస్థా.

ఆ భా సా ఏ వ చ- ౪౯.

పక్షద్వయేఽపి హేత్వాభాసః.

అదృష్టానియమాత్- ౫౦.

సత్యమిథ్యోపాధికృతత్వేఽప్యాత్మనాం బ్రహ్మణ ఏవాజ్ఞాన
ముపాధిశ్చేతి తత్కృతేనాదృష్టేనాపి ననియమః.

అభిసంధ్యాదిష్వపిచైవమ్- ౫౧.

అదృష్టహేతుభూతాభిసంధ్యాదిష్వపిచైవమేవ.

ప్రదేశభేదాదితిచేన్నాన్తర్భావాత్- ౫౨.

ఉపాధిసంబద్ధబ్రహ్మప్రదేశభేదాద్వ్యవస్థేతిచేత్ ఉపా
ధిషుగచ్ఛత్సు సర్వప్రదేశానాం తదన్తర్భావాత్.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే
వేదాన్తసారే ద్వితీయస్యాధ్యాయ
స్యతృతీయఃపాదః.

తథా ప్రాణాః- ౧,

యథాజీవోఽనుత్పత్తి నిత్యత్వశ్రుతేర్నోత్పద్యతే- తథేన్ద్రి
యాణ్యపి- అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్ ఋషయో వావ తే అ
గ్ర ఆసన్ ప్రాణా వా ఋషయ ఇతి ప్రాగుత్పత్తేః ప్రాణానాం
స్థిత్యుపదేశాత్- నైవం-

గౌణ్యసంభవాత్తత్ప్రాక్ఛ్రుతేశ్చ - ౨,

తస్య పరమాత్మన ఏవ సృష్టేః ప్రాగవస్థాన శ్రుతేః - ఋషిశబ్దః ప్రాణశబ్దశ్చ పరమాత్మన్యేవ - బహుత్వాసమ్భవా- ద్బహువచనశ్రుతిర్గౌణీ.

తత్పూర్వకత్వాద్వాచః - 3,

పరమాత్మన స్సృష్టిపూర్వత్వాదితరేషాం నామరూపయోగస్య తదానీం ప్రాణశబ్దో నేన్ద్రియపరః.

సప్తగతేర్విశేషితత్వాచ్చ - ౪,

సప్తైవేన్ద్రియాణి - సప్తప్రాణాః - యథా పఞ్చావతిష్ఠన్తే జ్ఞా- నాని మనసా సహ బుద్ధిశ్చేతి సప్తానామేవ గతిశ్రవణాద్విశే- షితత్వాచ్చ.

హస్తాదయస్తుస్థితేఽతో నైవమ్ - ౫,

హస్తాదయోఽపీన్ద్రియాణి జీవే దేహస్థితే ఉపకార- త్వావిశేషాత్ - అతో న సప్తైవ అపి త్వేకాదశ. దశేమే పురుషే ప్రాణా ఆత్మైకాదశః - ఇన్ద్రియాణి దశైకం చేతి శ్రుతిస్మృతిభ్యామ్ - బుద్ధ్యాదయో మనోవృత్తిభేదాః - సప్తానాం గతిశ్రవణం విశేష- ణం చ తేషాం ప్రాధాన్యాత్.

అణవశ్చ - ౬.

తాని చాణూని ప్రాణమనూత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామన్తీతి గతిశ్రవణాత్.

శ్రేష్ఠశ్చ - ౭.

శ్రేష్ఠః పఞ్చవృత్తిప్రాణోఽప్యుత్పద్యతే ఉత్పత్తిశ్రవణా- దతోఽన్య మనువాదః

నవాయుక్రియే పృథగుపదేశాత్ - ౮.

పఞ్చవృత్తిప్రాణో న వాయుమాత్రం తత్క్రియామాత్రం వా - ఏ- తస్మాజ్జాయతే ప్రాణః ఖం వాయురితి పృథగుప [illegible]

చక్షురాదివత్తుతత్సహశిష్ట్యాదిభ్యః ౯.

ప్రాణస్య పృథక్కృతోఽయం సాఙ్ఖ్యాదివత్ స్వాతన్త్ర్యమ్. ప్రాణస్యైవ దేహధారణ యోగ్యాకారరూపత్వ శ్చక్షురాదివజ్జీవోపకరణమ్ చక్షురాదిభిస్సహోపదేశ తుల్యోపకారకత్వముఖ్యశ్రేష్ఠ్యేభ్యః.

అకరణత్వాచ్చ నదోషస్తథాహిదర్శయతి. ౧౦,

కరణం క్రియా - నజీవోపకారరూపక్రియారహితత్వ దోషః - యతః శ్రుతిరేవదేహేన్ద్రియాద్యశైథిల్య కరణం దర్శయతి - ప్రాణోత్క్రమణే దేహాది శైథిల్యాభిధానాత్.

పఞ్చవృత్తిర్మనోవద్వ్యపదిశ్యతే- ౧౧-

ప్రాణఏకఏవస్వవృత్తిభిః ప్రాణాపానాదినామ భాగ్భవతి - కామాదిభిర్వృత్తికమేవ మనః కామస్సఙ్కల్పఇత్యారభ్యైత త్సర్వం మనఏవేతి-

అణుశ్చ- ౧౨-

ప్రాణోఽనూత్క్రాన్తిశ్రుత్యుత్క్రాన్తేరణుః.

జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానన్తు తదామననాత్ప్రాణ వతాశబ్దాత్- ౧౩-

జీవేనసహాగ్న్యాదేరిన్ద్రియాధిష్ఠానం పరమాత్మసంకల్పా దేవభవతి-యోఽగ్నౌతిష్ఠన్నగ్నిమన్తరో యమయతీత్యాది శబ్దాత్ - సర్వస్యతస్యాయత్తత్వనియమాత్.

తస్యచనిత్యత్వాత్ - ౧౪-

సర్వేషామాత్మతయానుప్రవిశ్య సర్వనియమనస్యనిత్యత్వా త్పరమాత్మనః- అవర్జనీయత్వాదిత్యర్థః - తత్సృష్ట్వాతదే వానుప్రావిశదితిశ్రుతేః.

తఇన్ద్రియాణితద్వ్యపదేశాదన్యత్రశ్రేష్ఠాత్ -౧౫

శ్రేష్ఠాదన్యత్రయే ప్రాణాస్త ఇన్ద్రియాణి-తేష్వేవేన్ద్రియ వ్యపదేశాత్ - ఇన్ద్రియాణిదశైకం చేత్యాదౌ-

భేదశ్రుతేర్వైలక్షణ్యాచ్చ- ౧౭-

ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణో మనస్సర్వేన్ద్రియాణి చేతి భేదనిర్దేశాత్ శ్రుతౌ ఇన్ద్రియవృత్త్యుపరమేపి ప్రాణవృత్త్యనుపరమవైలక్షణ్యాచ్చ.

సంజ్ఞామూర్తిక్లృప్తిస్తు త్రివృత్కుర్వత
ఉపదేశాత్- ౧౮-

దేవాది నామరూపవ్యష్టిసృష్టిశ్చతుర్ముఖకర్తృకా పరమాత్మన ఏవ న కేవల చతుర్ముఖాత్ నామరూపే వ్యాకరవాణి తాసాం త్రివృతం త్రివృతమేకైకాం కరవాణీతి త్రివృత్కరణం కుర్వతో నామరూపవ్యాకరణోపదేశాత్ త్రివృత్కరణం కేవలచతుర్ముఖస్య న సమ్భవతి- త్రివృత్కృతైస్తేజోబన్నైరణ్డముత్పాద్య పశ్చాచ్చతుర్ముఖసృష్టిః- తదణ్డమభవద్ధైమం తస్మిన్ జజ్ఞే స్వయం బ్రహ్మేత్యాదిస్మృతేః-

మాంసాది భౌమం యథాశబ్దమితరయోశ్చ- ౧౯

అన్నమశితం త్రేధా విధీయత ఇత్యత్ర ప్రాగుక్తత్రివృత్కరణాదర్వాగ్భూతభూతోత్పత్త్యర్వాచీన పురుషోపభుక్తాన్నాదీనాం పరిణామ ప్రకార ఉచ్యతే - అన్యథా మాంసమనసోః పురీషాదణీయస్త్వేనావ్యవస్థితత్వప్రసక్తిః తథాశిత్యన్నమశితం త్రేధేతి భూమేరేవ త్రేధాత్వప్రమాదన్నమయం హి సోమ్య ఇతి మనసో భౌమత్వఞ్చ విరుధ్యేత - తథేతరయోరప్తేజసోస్త్రైవిధ్యం విరుధ్యేత. తదిదమాహ. మాంసాదిభౌమం యథాశబ్దమితరయోశ్చేతి - పురీషవన్మాంసమనసీ అపి భౌమే ఇతి హ్యుచ్యతే- తథా మూత్రవల్లోహిత ప్రాణావప్యాప్యౌ తథాస్థివన్మజ్జావాచౌ తైజసౌ - పూర్వమేవ త్రివృత్కృతత్వాత్త్ర్యాత్మకం వస్తు కథమన్నమాపస్తేజ ఇత్యుచ్యత ఇత్యత్రాహ:

వైశేష్యాత్తు తద్వాదస్తద్వాదః- ౨౦-

అబాదిభూయస్త్వేన వైశేష్యాత్తద్వాదః-

ఇతి శ్రీ భగవద్రామానుజవిరచితే వేదాన్తసారే ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః సమాప్తశ్చాధ్యాయః-

---

తదన్తరప్రతిపత్తౌ రంహతి సమ్పరిష్వక్తః ప్రశ్ననిరూపణాభ్యామ్- ౧-

జీవో దేహాద్దేహాన్తరగమనే భూతసూక్ష్మైస్సమ్పరిష్వక్తో గచ్ఛతి- కుతః- ప్రశ్ననిరూపణాభ్యాం పఞ్చాగ్నివిద్యాయాం ప్రశ్నప్రతివచనాభ్యామవగమ్యతే- వేత్థ యథా పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తీతి ప్రశ్నః. ఇతి తు పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తీతి ప్రతివచనమ్. దేహారమ్భకా ఆపస్త్రివృత్కరణేన భూతాన్తరసంసృష్టాః ద్యుపర్జన్యపృథివీపురుషయోషిదాఖ్యాగ్నిషు జీవేన సహ ప్రక్షిప్తాః పఞ్చమ్యామాహుతౌ యోషిదగ్నిప్రవేశవేలాయాం పురుషశబ్దాభిలపనీయా భవన్తి పురుషాకారతాం భజన్త ఇత్యర్థః- ఉత్తరైస్సూత్రైరయమర్థోఽభివ్యజ్యతే - స చాయమర్థః- జీవో బ్రాహ్మణాదిదేహస్థస్స్వభావాదనాదికర్మకృతతత్ఫలభోగాయాస్మాద్దేహాదుత్థాయ గచ్ఛన్ తద్దేహస్థాభిర్భూతాన్తరసంసృష్టాభిస్సూక్ష్మాభిరద్భిః పరిష్వక్తోఽగ్నిత్వేన రూపితం ద్యులోకం ప్రాప్య తాభిరేవామృతమయదేహాకారపరిణతాభిరద్భిః పరిష్వక్తో దేవానాం శేషత్వముపగమ్య తైస్సహ తత్ర భోగమనుభూయ కర్మావసానే భుక్తశిష్టప్రాప్తాదిరూపాని ప్రాపకకర్మణా సహ పునరపి తం లోకమాగమ్య కర్మణా కర్తుం తాభిః పరిష్వక్తోఽగ్నిత్వరూపితం పర్జన్యం ప్రాప్య వర్షధారాభిస్సహాగ్నిత్వరూపితాం పృథివీం ప్రాప్య వ్రీహ్యాదిసస్యేన సంయుక్తోఽన్నాకారపరిణతేన తేన

సహాగ్న్యత్యరూపితం పురుషం ప్రాప్య తత్ర శుక్లాకార పరిణ
తాభిస్తాభిరద్భిః పరిష్వక్తో, ఉగ్నిరూపితాం యోషితం ప్రాప్య
తత్ర గర్భాకారం పరిణతాభిస్తాభిరద్భిః పురుషశబ్దాభిలపనీయా-
భిః పరిష్వక్తః కర్మానురూపం బ్రాహ్మణాదిరూపేణ జాయత ఇతి.
కథమపృక్తైనాభిధానం సర్వేషామిత్యత ఆహ.

త్ర్యాత్మకత్వాత్తు భూయస్త్వాత్ - ౨,

త్రివృత్కరణేన త్ర్యాత్మకత్వాత్ అప ఇతి భూతాన్తరసం
సృష్టా ఏవాపోఽభిధీయన్తే, అపాం భూయస్త్వాదాధిక్యాచ్చా
ప్శబ్దేనాభిధీయన్తే.

ప్రాణగతేశ్చ - ౩,

ఇతశ్చ భూతసూక్ష్మైస్సంయుక్తో యాతి ప్రాణగమనా-
త్, ప్రాణానాం సర్వేషాం అనూత్క్రాన్తిశ్రుతేః జీవేన స
హేన్ద్రియాణాం గతేస్తదాశ్రయత్వేన భూతసూక్ష్మస్యాపి గతిర
వగమ్యతే. స్మర్యతే చ మనష్షష్ఠానీన్ద్రియాణి ప్రకృతిస్థాని కర్ష
తి. శరీరం యదవాప్నోతి యచ్చాప్యుత్క్రామతీశ్వరః. గృ
హీత్వైతాని సంయాతి వాయుర్గన్ధానివాశయాత్ ఇతి

అగ్న్యాదిషు గతిశ్రుతేరితి చేన్న భాక్తత్వాత్ - ౪,

అగ్నిం వాగప్యేతీతీన్ద్రియాణామగ్న్యాదిగతిశ్రుతేర్న జీవే
న సహాగమనమితి చేన్న. వాగాద్యభిమానిదేవతాసు భాక్తత్వా
త్వాగాదిశబ్దానాం - ఓషధీర్లోమానీత్యనుపయద్భిర్లోమాదిభిస్స
హపాఠాత్.

ప్రథమేఽశ్రవణాదితి చేన్న తా ఏవ
హ్యుపపత్తేః - ౫-

ప్రథమే ద్యులోకాగ్నౌ హోమాధారే అపాం శ్రవణాత్ న భూ
తాన్తరసంసృష్టా గచ్ఛన్తీతి వక్తుం శక్యతే. కిం తు తస్మిన్నేతస్మి
న్నగ్నౌ దేవాః శ్రద్ధాం జుహ్వతీతి శ్రద్ధైవ హోమ్యత్వేన శ్రూ
యత ఇతి చేన్న. తా ఏవ శ్రద్ధాశబ్దేనాభిధీయన్త ఇత్యత్ర

పృష్టాసు ప్రతివచనస్య ప్రశ్నానుగుణ్యోపపత్తేర్గమ్యతే- శ్ర
ద్ధా వా ఆప ఇతి హి శ్రూయతే.

అశ్రుతత్వాదితి చేన్నేష్టాదికారి
ణాం ప్రతీతేః- ౬-

అత్ర ప్రశ్న ప్రతివచనయోరాప ఏవ ప్రతీయన్తే న తత్స
రిష్వక్తో జీవ ఇతి చేత్ న- ఉత్తరత్ర అథయ ఇమే గ్రామ ఇష్టా
పూర్తే దత్తమిత్యాదౌ ఇష్టాదికారిణాం జీవానాం గమనప్ర
కారవచనాద్ద్యులోకాగ్ని సమ్బద్ధశ్రద్ధా వాచ్యాయా స్తత్సహ
ఆహుతేస్సోమో రాజా సంబభూవేతి సోమభూతత్వోక్తేః సో
మభూతస్యైవ సోమో రాజేతి ప్రత్యభిజ్ఞానాదద్భిః పరిష్వక్త
స్తచ్ఛరీర ఏవ ఆహుతిశబ్దేనోచ్యత ఇతి గమ్యతే- తం దేవా భక్షయ
న్తీతి భూమాదివాగతస్య దైవైర్భక్ష్యమాణత్వ శ్రవణాజ్జీవ
స్యానదనీయత్వాచ్చ న జీవస్తత్రోచ్యత ఇత్యాశఙ్క్యాహ-

భాక్తం వాఽనాత్మవిత్త్వాత్తథాహి దర్శయతి- ౭-

ఏష సోమో రాజా తం దేవా భక్షయన్తీతి సోమభూతస్య దే
వైర్భక్ష్యమాణత్వవచనం భాక్తం కేవలేష్టాదికారిణామనా
త్మవిత్త్వేన దేవోపకరణత్వాభిప్రాయమ్- తథాహి దర్శయ
తి శ్రుతిః- యథా పశురేవం స దేవానామితి పశువద్దేవోపకరణ
త్వం దర్శయతి- యథాశబ్దో దేవోపకరణత్వే- తథాఽఽత్మవిదా
మనాత్మవిదాం చ పరమపురుషోపకరణత్వం దేవోపకరణత్వ
ఞ్చ ప్రదర్శ్యతే- దేవాన్ దేవయజో యాన్తి మద్భక్తా యాన్తి
మామపీతి-

కృతాత్యయేఽనుశయవాన్ దృష్టస్మృతిభ్యాం
యథేతమనేవంచ- ౮-

కృతస్య కర్మణోఽన్తే అముష్మాల్లోకాన్నివర్తమానస్సోఽనుభు
క్తశిష్టకర్మవాన్నివర్తత ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యామవగమ్యతే-
తద్య ఇహ రమణీయచరణా రమణీయాం యోనిమాపద్యన్త ఇతి శ్రుతిః-
తతః పరివృత్తౌ కర్మఫలశేషేణ జాతింరూపమిత్యాది స్మృ

తి:- ఆరోహణ ప్రకారేణ మూర్త్యైకదేశే ప్రకారాన్తరేణ చైకదేశ.

చరణాదితి చేన్న తదుపలక్షణార్థేతి

కార్ష్ణాజినిః- ౯-

రమణీయ చరణా ఇతి చరణశబ్దాన్నానుశయః చరణశబ్దస్య స్మార్తాచార విషయత్వాదితి చేన్న- అనుశయోపలక్షణార్థా చారశ్రుతిః తస్యైవ సుఖసాధనత్వాత్ -

ఆనర్థక్యమితి చేన్న తదపేక్షత్వాత్ - ౧౦-

స్మార్తాచారస్యానుపయోగాదానర్థక్యమితి చేన్న తదపేక్షత్వాత్ సర్వస్య పుణ్యకర్మణః సన్ధ్యాహీనోఽశుచిర్నిత్యమితి వచనాదితి కార్ష్ణాజినిమతమ్-

సుకృతదుష్కృతే ఏవేతి తు బాదరిః- ౧౧-

రమణీయచరణాః కపూయచరణా ఇతి చరణశబ్దేన సుకృతదుష్కృతే ఏవాభిహితే పుణ్యం కర్మాచరతీతి ప్రసిద్ధేరితి బాదరిః- ఏతదేవ స్వీకృతం స్మార్తాచారాపేక్షం సర్వకర్మేతి చ స్వీకృతమ్-

అనిష్టాదికారిణామపి చ శ్రుతమ్- ౧౨-

ఇష్టాపూర్తాద్యకుర్వతామపి చన్ద్రగమనమస్తి యే వై కే చాస్మాల్లోకాత్ప్రయన్తి చన్ద్రమసమేవ త ఇత్యవిశేషాత్ -

సంయమనే త్వనుభూయేతరేషామారో

హావరోహౌ తద్గతి దర్శనాత్ - ౧౩.

ఇష్టాపూర్తాద్యకుర్వతాం యమశాసనే తత్ఫలమనుభూయారోహాదిః వైవస్వతం సంగమనం జనానామిత్యాదౌ తద్దర్శనాత్ -

స్మరన్తి చ- ౧౪-

సర్వే చైతే వశం యాన్తి యమస్య భగవన్ కిలేతి-

అపి సప్త, ౧౫-

సప్తరౌరవాదీనపి స్మరన్తి.

తత్రాపితద్వ్యాపారాదవిరోధః, ౧౬-

తత్రాపి యమవ్యాపారాదేవ యమవశ్యతయా అవిరోధః.

విద్యాకర్మణోరితి తు ప్రకృతత్వాత్- ౧౭.

విద్యాకర్మణోః ఫలం బ్రహ్మగమనం చన్ద్రగమనం చ. కథమ్-తద్య ఇత్థం విదుస్తేఽర్చిషమభిసంభవన్తి ఇష్టాపూర్తే దత్తమిత్యుపాసతే తే ధూమమభిసంభవన్తీతి ప్రకృతత్వాత్ - బ్రహ్మచన్ద్రగమనయోః - అతః పాపినాం న తత్ప్రసఙ్గః.

న తృతీయే తథోపలబ్ధేః- ౧౮.

న చ పాపినాం దేహాయ చన్ద్రలోకగమనాద్యపేక్షా తేషాం చన్ద్రలోకగమనాభావోపలబ్ధేః - అథైతయోః పథోర్న కతరేణ చ తాన్యేతత్తృతీయం స్థానం తేనాసౌ లోకో న సంపూర్యత ఇతి- తృతీయస్థానమితి హి పాపకర్మాణ ఉచ్యన్తే.

స్మర్యతేఽపి చ లోకే- ౧౯.

లోకే ద్రౌపద్యాదీనాం పుణ్యకర్మణామపి యోషాహుత్యనపేక్షో దేహారమ్భః స్మర్యతే.

దర్శనాచ్చ- ౨౦.

తథా దంశాదావపి దృశ్యతే- భూతానాం త్రీణ్యేవ బీజాని భవన్త్యాణ్డజం జీవజముద్భిజ్జమితి స్వేదజోద్భిజ్జయోస్తదనపేక్షత్వమ్.

తృతీయశబ్దావరోధః సంశోకజస్య- ౨౧-

స్వేదజస్యోద్భిజ్జశబ్దేన సఙ్గ్రహ ఇత్యర్థః-

తత్స్వాభావ్యాపత్తిరుపపత్తేః-౨౨-

యథేతమాకాశమిత్యాదినాఽఽకాశాది సాదృశ్యాపత్తిః ప్రత్యవరోహత ఉపదిశ్యతే- తత్ర తత్ర సుఖదుఃఖానుభవాభావ రూపోపపత్తేః- తదనుభవార్థం హి తచ్ఛరీరకా-

నాతిచిరేణ విశేషాత్ - ౨౩-

వ్రీహ్యాదిప్రాప్తేః ప్రాగాకాశాదిషు నాతిచిరం తిష్ఠతి అతో వై ఖలు దుర్నిష్ప్రపతరమితి వ్రీహ్యాదౌ విశేషవచనాత్.

అన్యాధిష్ఠితేషు పూర్వవదభిలాపాత్ - ౨౪.

తథా హి వ్రీహియవా ఇత్యాదౌ చాన్యజీవాధిష్ఠితే వ్రీహ్యాదౌ సంశ్లేషమాత్రమేవావరోహతః ఆకాశాదిష్వివ జననశబ్దాభిలాపాత్ జాయన్త ఇత్యేతద్వచనం. అతో వ్రీహ్యాదిజన్మాస్తి తత్ర రమణీయచరణా ఇతి హేతురభిలప్యతే.

అశుద్ధమితి చేన్న శబ్దాత్ - ౨౫.

అవరోహతః పూర్వాన్యస్థితం యాగాదిష్వగ్నీషోమీయాది హింసాయుక్తత్వేన అశుద్ధం కర్మాస్తీతి చేన్న - హిరణ్యశరీర ఊర్ధ్వం స్వర్గమేతి నవా ఉపరిష్టాత్ సేవితవ్యమితి పశుసంజ్ఞపన స్యాహింసాత్వశబ్దాత్

రేతస్సిగ్యోగోఽథ - ౨౬.

యో యో హ్యన్నమత్తి యో రేతస్సిఞ్చతి తత్సేవనసంసృష్టస్య అన్నమితి రేతస్సిచా యోగమాత్రమేవ ... ఉచ్యతే అతః పూర్వవదేవ వ్రీహ్యాదిభావమాత్రమ్.

యోనేశ్శరీరమ్ - ౨౭.

యోనిప్రాప్తేః పశ్చాదవరోహతాం శరీరం ప్రాప్యతే.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే వేదాన్తసారే తృతీయాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.

సంధ్యే సృష్టిరాహహి - ౧.

సంధ్యే స్వప్నే అథరథాన్ రథయోగాన్ పథస్సృజత ఇత్యా దిశాఖినా సృష్టిర్జీవకృతా - ఉపక్రమ్య స్వప్నావస్థస్య సృజతే సహికర్తేతి స్వప్నదృశం జీవమేవహి కర్తారమాహ శ్రుతిః.

నిర్మాతారంచైకేపుత్రాదయశ్చ - ౨.

ఏతమేవజీవం నిర్మాతారం స్వాప్నానామర్థానామేకేశాఖి నోఽధీయతే - య ఏష సుప్తేషు జాగర్తి కామం కామం పురుషో నిర్మిమాణ ఇత్యత్ర కామశబ్దనిర్దిష్టాః కామ్యమానతయా పుత్రాదయ ఏవ - పూర్వత్ర సర్వాన్ కామాన్ ఛన్దత ఇత్యుక్త్వా శతాయుషః పుత్రపౌత్రానితి వివృతత్వాత్.

మాయామాత్రంతుకార్త్స్న్యేనాన భివ్యక్తస్వరూపత్వాత్ - 3.

తుశబ్దాత్పక్షో విపరివర్తతే - స్వప్నే రథాదిసృష్టిః తది దమీశ్వరకృతం మాయామాత్రం స్వప్నదృశైకేనానుభావ్యం తత్కాలమాత్రావసానమిత్యాశ్చర్యతయా మాయేత్యుక్తమ్. జీవస్య సత్యసంకల్పత్వాది స్వరూపం స్వాభావికం సంసారదశాయాం కార్త్స్న్యేనానభివ్యక్తమితి న తస్య సంకల్పమాత్రాత్ సృష్టిరుపపద్యతే - సహి కర్తా పురుషో నిర్మిమాణ ఇతి న జీవవిషయం తస్మిన్ లోకాః శ్రితాః సర్వే ఇతి వచనాత్ - స్వాభావికస్యా నభివ్యక్తిహేతుమాహ.

పరాభిధ్యానాత్తుతిరోహితంతతో హ్యస్యబన్ధవిపర్యయౌ - ౪.

తుశబ్దః పక్షవ్యావృత్త్యర్థః - జీవస్యానాద్యపచారరూ పాపేన పరాభిధ్యానాదేవ తిరోహితం రూపం తదపచారా త్తదనువృత్తేర్హ్యస్య బన్ధమోక్షౌ భగవత్సంకల్పాద్భవతి అథ సోఽభయంగతో భవతీతి శ్రుతేః.

దేహయోగాద్వా సోఽపి - ౫.

సోఽపి తిరోధానభావో జీవస్య మనుష్యాది దేహాకారాచిద్యో-
గాత్ సృష్టివేళాయాం నామరూపవిభాగానర్హ సూక్ష్మాకార
చిద్యోగాత్ప్రళయే-

సూచకశ్చ హి శ్రుతేరాచక్షతే చ తద్విదః, ౬.

అథ స్వప్నః పురుషం కృష్ణమిత్యాదిశ్రుతేశ్శుభాశుభసూ
చకస్స్వప్నః - స్వప్నవిదశ్చాచక్షతే - అతో న జీవస్స్రష్టా
స్వప్నార్థానామ్.

తదభావో నాడీషు తచ్ఛ్రుతేరాత్మని చ, ౭.

స్వప్నాభావస్సుషుప్తిః - ఆసు తదా సుప్తో భవతి - సతా సోమ్య
తదా సంపన్నో భవతీతి శ్రుతేర్నాడీషు పరమాత్మని చ - పురీత
తి శేత ఇతి శ్రుతేః పురీతతి చ - ప్రాసాదఖట్వాపర్యఙ్కవదవి
రోధాత్.

అతః ప్రబోధోఽస్మాత్ - ౮.

సత ఆగమ్య న విదురితి బ్రహ్మణః ప్రబోధశ్రుతిరత ఏవ.

స ఏవ తు కర్మానుస్మృతిశబ్దవిధిభ్యః - ౯.

సతా సంపన్నోఽపి సుషుప్త ఏవ ప్రబుద్ధస్తిష్ఠతి - జ్ఞానవైధు
ర్యేణ కృతస్య కర్మణస్తేనానుభావ్యత్వాత్ పూర్వానుభూతప్ర
త్యభిజ్ఞానాత్ త ఇహ వ్యాఘ్రో వేత్యాదియద్యద్భవన్తి తథా
భవన్తీతి శబ్దాత్ మోక్షోపాయవిధ్యానర్థక్యాచ్చ.

ముగ్ధేఽర్ధసమ్పత్తిః పరిశేషాత్ - ౧౦.

మూర్ఛితే పురుషే యాఽవస్థా సా మరణాయార్ధసంపత్తిరితి
హేతుభేదాదాకారభేదాత్పునరుత్థానాభావనియమాభావాచ్చ
జ్ఞాయతే.

న స్థానతోఽపి పరస్యోభయలిఙ్గం స
ర్వత్ర హి - ౧౧.

జాగరాదిషు చతసృష్వవస్థాస్వన్తర్యామిత్వేన స్థితస్య

శరీరస్థత్వేఽపి బ్రహ్మణః న తత్ప్రయుక్తదోషః - యతస్సర్వత్ర శ్రుతిస్మృతిషు నిరస్తనిఖిలదోషత్వసమస్తకల్యాణగుణాకరత్వోభయలిఙ్గం పరంబ్రహ్మ ప్రతీయతే - అపహతపాప్మా సత్యసంకల్పః నిరవద్యం యస్సర్వజ్ఞః సమస్తకల్యాణగుణాత్మకోఽసౌ సకలానయితా క్లేశాదయ ఇత్యాదిషు.

భేదాదితి చేన్న ప్రత్యేకమతద్వచనాత్ - ౧౨.

జీవస్య స్వతో ఉపహతపాప్మనోఽపి శరీరసమ్బన్ధిత్వాదపురుషార్థదోషసమ్బన్ధస్తథా పరస్యాపి యస్య పృథివీ శరీరమిత్యాది శరీరసమ్బన్ధిత్వాద్దోష ఇతి చేన్న యస్యాత్మా శరీరమిత్యాదిషు ప్రతిపర్యాయం ఏష త ఆత్మాన్తర్యామ్యమృత ఇతి నిర్దోషత్వవచనాత్.

అపి చైవమేకే - ౧౩.

ఏకస్మిన్ శరీరే స్థితయోర్జీవపరయోర్దోషగుణౌ ఉక్తౌ ఏవమేకే శాఖినోఽధీయతే ద్వా సుపర్ణా ఇత్యారభ్య తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతీతి.

అరూపవదేవ హి తత్ప్రధానత్వాత్ - ౧౪.

మనుష్యాదిశరీరేషు శరీరిత్వేఽపి అరూపవదేవ రూపరహితమివ వర్తతే తద్బ్రహ్మ - జీవనామరూపయోర్నిర్వోఢృత్వేన ప్రధానత్వాత్ తథా హి శ్రుతిః - నామరూపయోర్నిర్వహితా తే యదన్తరేతి నామరూపయోరన్తరా అస్పృష్టో వర్తతే అవశ్య ఇత్యర్థః.

ప్రకాశవచ్చావైయర్థ్యాత్ - ౧౫.

యథా సత్యం జ్ఞానమితి వాక్యవైయర్థ్యపరిహారాయ జ్ఞానస్వరూపం బ్రహ్మ తథా నిరవద్యం సర్వజ్ఞః సర్వవిత్ పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చేత్యాది పరశ్శతవాక్యవైయర్థ్యాన్నిరవద్యం కల్యాణాకరం చేత్యుభయలిఙ్గమేవ.

ఆహ చ తన్మాత్రమ్- ౧౬.

తస్యాజ్ఞానమనన్యమితి జ్ఞానస్వరూపతామాత్రిహాహ సాన్వస్తిపర్తి మితి అవిశేషాత్ విశేషాభావాచ్చ.

దర్శయతి చాథో అపి స్మర్యతే- ౧౭.

తస్య అభిచరితోఽన్యత్వం నిర్గుణత్వం చ వేదాః స్మృతయః నిత్యానన్దమాత్రత్వం సామిత్యాది- యో జమనాది మిత్యాదినా స్మృత్యా చేత్యర్థః.

అత ఏవ చోపమా సూర్యకాదివత్. ౧౮.

[illegible]

అమ్బువదగ్రహణాత్తు న తథాత్వమ్- ౧౯.

[illegible]

వృద్ధిహ్రాసభాక్త్వమన్తర్భావాదుభయసామఞ్జస్యాదేవం దర్శనాచ్చ- ౨౦.

నేతి పర్తతే ... పృథివ్యాదిష్వన్తర్భావాత్ పరస్య వృద్ధిహ్రాసభాక్త్వం దృష్ట్వా నైవ నివర్త్యః ఇత్యర్థః యదుక్తం ... సామఞ్జస్యాత్ ... ఆకాశమేకం హి యథా ఘటేషు ... స్థితః సూర్య ... భయం ... అస్థితస్య యథా న దోషస్పర్శః తథా స్థితస్యాపి ... దర్శనాదితి జ్ఞాపయితుం విపరీతధర్మసామ్య ... సింహ ఇవేతి దృష్టాన్తో దృశ్యతే- అథ వా దర్శనాచ్చేతి అశ్వ ఇవ రోమాణి విధూయ ... సామిత్యాదౌ విపరీతసామ్యస్వరూపాదార్ష్టాన్తికే హి దృశ్యతే- అశ్వో హి రోమాణి ... మూర్తద్రవ్యాణి స్వశరీరం ... తాని భిన్నస్పృష్టి- ఆత్మా తు స్వేనైవ ... అస్పృష్టాని ... భయా ఏవమస్పృష్టాని కర్మాణి భగవత్ప్రేరితానీతి భగవత్స్వాప్రే

తిక్రృతదుఃఖాని దాతుం ప్రవృత్తే మోహానపి ప్రతిక్రృతానుగ్రహ
నివర్తితానీతి తత్సర్వం రాగాభావమనుబంధధాతి - అథాత ఆ
దేశో నేతి నేతి సకలవిశేష ప్రతిషేధాన్నిర్భయలిఙ్గత్వమిత్యత ఆహ.

ప్రకృతైతావత్త్వం హి ప్రతిషేధతి తతో
బ్రవీతి చ భూయః - ౨౧.

ద్వే వావ బ్రహ్మణో రూపే ఇత్యారభ్య ప్రకృతం ప్రపంచ్యస్య
బ్రహ్మణో రూపద్వయేనాపరిజ్ఞాతస్య రూపే వ్యపదిశ్య పునస్త
స్యైవ ప్రతిషేధానుపపత్తేః ప్రకృతైతావత్త్వం ప్రతిషేధతి
బ్రహ్మేతి ప్రకృతేయత్తాం నేతి నేతీతి ప్రతిషేధతి - తతః ప్రత్య
త్వాపర్యమనుక్తగుణగణం బ్రవీతి చ - న హ్యేతస్మాదితి నేత్యన్యత్ప
రమస్తీతి - ఇతి నేతి నిర్దిష్టాత్ బ్రహ్మణోఽన్యత్పరం నాస్తి ప్రాప్త
స్తి - అథ నామధేయం సత్యస్య సత్యమితి తన్నిర్వచనం ప్రాణా
వై సత్యం తేషామేష సత్యమితి - ప్రాణాః జీవాత్మానః వియదాది
వదుత్పత్త్యభావాత్ తేషాం సత్యత్వం తేభ్యోఽప్యేష సత్యం జ్ఞా
నసంకోచాద్యభావాత్ అతః ప్రకృతేయత్తా ప్రతిషేధాదుభ
యలిఙ్గమేవ - ప్రత్యక్షేణ సన్మాత్రం బ్రహ్మైవ గృహ్యతే అనన్య
త్వపర్వం భాన్తమితి నేతి నేతీతి నిషేధార్థ ఇత్యత ఆహ.

తదవ్యక్తమాహ హి - ౨౨.

బ్రహ్మస్వరూపం న కేనాపి ప్రమాణేన వ్యజ్యతే - తథా హ్యాహ
శ్రుతిగణః - న సందృశే తిష్ఠతి రూపమస్య న చక్షుషా పశ్యతి
కశ్చనైనమిత్యాదిః - ప్రత్యక్షాదినా ఘటాదేరివాస్తిత్వం గృహ్య
తేన బ్రహ్మణః.

అపి సంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్ - ౨౩.

అపి చాత్యర్థప్రియానుధ్యానరూపసమ్యక్ప్రీణనే బ్రహ్మస్వ
రూపం గృహ్యత ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యామవగమ్యతే - నాయమా
త్మా ప్రవచనేనేత్యాది శ్రుతిః - నాహం వేదైరిత్యాదిస్మృతిః ।

ప్రకాశాదివచ్చావైశేష్యం ప్రకాశశ్చ

కర్మణ్యభ్యాసాత్ - ౨౪.

ఆరాధనకర్మణ్యభ్యాససంపాదనాద్వ్యక్తం బ్రహ్మస్వరూపద ర్శనసంజాతం తద్దర్శనే జ్ఞానానన్దాదేరివ జగత్కారణత్వస్యాప్య వైశేష్యం ప్రతీయతే - అహంమనురభవం సూర్యశ్చేత్యాదౌ.

అతోఽనన్తేన తథా హి లిఙ్గమ్ ౨౫.

అతో ద్వా వావ బ్రహ్మణో రూపే ఇత్యాదినోపదిష్టేనానన్తేన కల్యాణగుణగణేన యోగో బ్రహ్మణస్సిద్ధః - తథా సత్యుభయ లిఙ్గమేవ బ్రహ్మ.

ఉభయవ్యపదేశాత్త్వహికుణ్డలవత్ - ౨౬.

ఆత్మైవేదం సర్వమ్ - అస్మాన్మాయీ సృజతే విశ్వమేతదిత్యేకత్వనా నాత్వవ్యపదేశాదహేః కుణ్డలభావాదివత్ బ్రహ్మస్వరూపస్యైవ ద్వే వావ బ్రహ్మణో రూపే ఇత్యాదిసూక్తః పృథివ్యాదిభావః.

ప్రకాశాశ్రయవద్వా తేజస్త్వాత్ - ౨౭.

ప్రకాశతదాశ్రయయోర్యథా స్వరూపభేదేఽపి తేజస్త్వ యోగేనైక్యమ్ - ఏవం చిద్బ్రహ్మణోశ్చేతనజాతియోగేన.

పూర్వవద్వా - ౨౮.

వాశబ్దః పక్షద్వయవ్యావృత్త్యర్థః. యథా పూర్వత్రోక్త స్య ప్రకాశజాతిగుణశరీరవత్ విశేషణతైకస్వభావతయా విశిష్టైకదేశత్వేనాంశత్వమ్ - ఏవమచిద్వస్తునోఽపి ఆత్మైవే దం సర్వమితి చిదచితోశ్శక్తే నైవ శబ్దేనైక్యాభిధానమిత్యం శత్వమప్యేకరూపమితి పూర్వవద్వేత్యుక్తమ్ - ఇతరపక్షయో ర్బ్రహ్మణస్సదోషతాదిపర్యాప్త ఇత్యర్థః - యస్యాత్మా శరీరం యస్య పృథివీ శరీరమ్ ఇతి చిదచిద్వస్తునోశ్శరీరతయా తద్విశే షణస్వభావతా సిద్ధా.

ప్రతిషేధాచ్చ - ౩౯.

నాస్య జరయైతజ్జీర్యత ఇత్యాదినాఽచిద్ధర్మప్రతిషేధాచ్చైవమ్.

పరమతస్సేతూన్మానసమ్బన్ధభేదవ్య

వ్యపదేశేభ్యః- ౩౦.

జన్మాద్యస్య యత ఇత్యాదినా ప్రతిషేధాచ్చేత్యేతదన్తేన యః ప్రకృతికారణం బ్రహ్మ ప్రతిపాదితమ్- ఇతః పరమపి కించిదస్తి త్య మపి [illegible] యుక్త్యా [illegible] శఙ్క్యతే- అథ య ఆత్మా స సేతు [illegible] ఙ్గతిర్వ్యా-చతుష్పాద్బ్రహ్మ- [illegible] త్యుక్తత్వాత్ [illegible] తస్య బ్రహ్మణస్సేతుత్వ [illegible] పరిమితత్వ [illegible] వ్యపదేశేభ్యః- తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వం తతో యదుత్తరతరమి త్యేకస్మాదథాన్య [illegible] త్వవ్యపదేశాచ్చాన్యదస్తి.

సామాన్యాత్తు- ౩౧.

[illegible] కుతః [illegible] తి నే [illegible] మూర్త [illegible] [illegible] నాస్తి [illegible] సేతు [illegible] వ్యపదేశః [illegible] సామాన్య [illegible] అథ [illegible] ఆత్మా స సేతు [illegible] బ్రహ్మ [illegible] [illegible] జగ [illegible] [illegible] పరమాత్మ [illegible] [illegible]

బుద్ధ్యర్థః పాదవత్ - ౩౨.

చతుష్పాదిత్యుపాసనవ్యపదేశోఽపి వాగాద్యక్షుష్పాద ఇత్యుపాసనార్థః

స్థానవిశేషాత్ప్రకాశాదివత్ - ౩౩.

అపరిమితస్యాపి స్థానవిశేషసమ్బన్ధాత్ పరిమితత్వవ్యపదేశ [illegible] యుజ్యతే- ప్రకాశాదేరివ పరిమితస్యాపి వాతాయనఘటాదినా.

ఉపపత్తేశ్చ - ౩౪.

ప్రాప్యస్యైవ పరమాత్మనః ప్రాప్తిరుపపత్తేః యథా [illegible] ద్యమేవైష వృణుతే తేనలభ్య ఇతి.

తథాన్యప్రతిషేధాత్ - ౩౫.

యస్మాత్పరం నాపరమస్తి కించిద్యస్మా[illegible]ణీయో న జ్యాయో[illegible]
నీ కశ్చిదిత్యస్మిన్వాక్యే ప్రకరణే [illegible]
ధాదితోఽధికరణాని [illegible] పురుష
త్వే [illegible] నాని [illegible] పురుష
[illegible] [illegible] తాన్యథా [illegible]
[illegible] మేవా [illegible] నీ [illegible] తజ్జ్ఞా [illegible]
[illegible] మితి నాన్యో[illegible] ఇతి
[illegible] [illegible]

అనేన సర్వగతత్వమాయామశబ్దాదిభ్యః - ౩౬.

[illegible] పూర్ణం [illegible]
[illegible] నిత్యం విభుం సర్వగతం
[illegible] ఇత్యాదిశబ్దైః అనేన బ్రహ్మణాన్యస్య [illegible]
[illegible] తత్ప్రతిపాదయతి.

ఫలమత ఉపపత్తేః - ౩౭.

అతః [illegible] ఏవ కర్మభిరుపాసనేన చారాధితాత్
[illegible] సిధ్యతి కర్మణామధ్వంసిన [illegible]
[illegible] ఫలాయ [illegible] ఫలసి
ద్ధిరుపపద్యతే

శ్రుతత్వాచ్చ - ౩౮.

శ్రుత[illegible] వసుదానః ఏష [illegible]
స్యైవ ఫలదాయిత్వమ్.

ధర్మం జైమినిరత ఏవ - ౩౯.

ధర్మమేవ [illegible] ఉపపత్తేః శ్రుతత్వాచ్చ ఫలదాయినం జైమినిర్మనే
ఉపపత్తిస్తు [illegible] దేవ [illegible]
[illegible] ఫలసిద్ధ[illegible] - శ్రు[illegible]
[illegible] కర్మప్రధానాత్ - [illegible] నుపపత్త్యా కర్మైవ

పూర్వద్వారేణ తత్తత్ఫలసాధకమితి నిర్ణయః.

పూర్వన్తు బాదరాయణో హేతు
వ్యపదేశాత్. ౪౦.

పూర్వోక్తం పరమపురుషస్యైవ ఫలదాయిత్వం భగవాన్ బాదరాయణో మన్యతే - వాయవ్యగ్గ్ శ్వేతమాలభేతేత్యాదిషు సర్వైస్సమ్మాతిం గమయతీతి భగవదాత్మక వాయ్వాదేః కర్మవిధిష్వేవ ఫలహేతుత్వ వ్యపదేశాత్ వాక్యశేషస్థవిధ్యపేక్షితం ప్రీతిత్రప్తనిత్తూ వా ఇత్యాదిషు స్వీక్రియతే- రేమేవా యాతిష్ఠన్నితి హి శ్రూయతే-

ఇతి శ్రీ భగవద్రామానుజవిరచితే
వేదాన్తసారే తృతీయస్యాధ్యాయ
స్య ద్వితీయః పాదః.

సర్వవేదాన్తప్రత్యయం చోదనాద్య
విశేషాత్. ౧.

సర్వవేదాన్తప్రత్యయం దహరాద్యుపాసన మేకమేవ విద్యాదుపాసీతేతి చోదనావిధిష్వేవ ఫలసంయోగ రూపాఖ్యాదీనా మవిశేషాత్.

భేదాన్నేతిచేదేకస్యామపి- ౨.

అవిశేషశ్రవణ ప్రీతిర్భేదాపాదికేతి నవిద్యైక్యమితిచేత్ విద్యైక్యేపి శాఖాన్తర ప్రతిపత్త్యభావాత్ నభేదః-

స్వాధ్యాయస్యతథాత్వేహిసమాచారేఽ
ధికారాచ్చ సవవచ్చతన్నియమః- ౩.

అథర్వవేదే తేషామేవైతాం బ్రహ్మవిద్యాం వదేతేతి శిరోవ్రతవతాం నియమః శిరోవ్రతస్య స్వాధ్యాయాఙ్గత్వేన-నై

తదచీర్ణవ్రతోఽధీయీతేతి తస్యాధ్యయన సంబన్ధాత్ తత్ మాత్ - సమాచారాఖ్యగ్రన్థే ఇదమపి వేదవ్రతేన వ్యాఖ్యాత మితి వేదవ్రతత్వావగమాచ్చ - బ్రహ్మవిద్యామిత్యత్ర బ్రహ్మశబ్దో వేదవిషయః - యథా సవహోమాస్తేషామేవ, తథా శిరోవ్రత మపి - తన్న విద్యాభేదలిఙ్గమ్ -

దర్శయతిచ - ౪.

శ్రుతిరేవ విద్యైకత్వం దర్శయతి - ఛాన్దోగ్యేదహరవిద్యోక్తం గుణాష్టకం తైత్తిరీయకే తస్మిన్యదన్తరితి -

ఉపసంహారోఽర్థాభేదాద్విధిశేష వత్సమానేచ - ౫.

ఏవం సర్వత్ర విద్యైక్యే అన్యత్రోక్తానామన్యత్రోపసంహారః తద్విద్యోపకారరూపార్థాభేదాత్ - యథైక విధిశేషతయా విహితాఙ్గానామితి - పూర్వోక్తగ్రన్థోక్తం స్థిరీకృత్యాత్రివక్తవ్యమాహ -

అన్యథాత్వం శబ్దాదితి చేన్నావిశేషాత్ - ౬-

వాజినాం ఛన్దోగానాఞ్చ ఉద్గీథే ప్రాణదృష్ట్యోపాసనం శత్రుపరిభవఫలం విహితం - తత్ర విద్యైక్యం పూర్వపక్షం హృదినిధాయ రాద్ధాన్తచ్ఛాయయాఽఽచోదయతి - వాజినాం ప్రాణదృష్ట్యోపాసనమ్ ఉద్గీథకర్తృవిషయమితి శబ్దాదేవ ప్రతీయతే - అథ హేమమాసన్యం ప్రాణమూచుస్త్వన్న ఉద్గాయేతి తథేతి తేభ్య ఉదగాయదిత్యాదినా - ఛన్దోగానాన్తు ఏవాయం ముఖ్యప్రాణస్తముద్గీథముపాసాం చక్రిరే ఇత్యుద్గీథవిషయమితి చేత్. తదిదమాహ - అన్యథాత్వం శబ్దాదితి చేన్న ఉపక్రమావిశేషాత్ హన్తాసురాన్యజ్ఞ ఉద్గీథే నాత్యయామేత్యేకత్ర - అన్యత్రాపి తద్వదేవోద్గీథమాజహ్రురనేనైనానభిభవిష్యామ ఇతి -

న వా ప్రకరణభేదాత్పరోవరీయస్త్వాదివత్ - ౭-

నైతత్ - ప్రకరణం హ్యుపక్రమాద్భిద్యతే - ఓమిత్యేతదక్షర

యుద్గీథ ముపాసీతేతి ఉద్గీథావయవభూత ప్రణవవిషయం
ఛన్దోగానాం – వాజసనేయినాం తు ఉద్గీథేనాత్యయామేతి
తు వాజినాం కృత్స్నోద్గీథ విషయమితి రూపభేదాద్విద్యా
భేదః – యద్యేకస్యామపి శాఖాయాం ఉద్గీథో పాసనం తత
న్యాయేన పురుష దృష్టిః శిరోపరీయస్త్వాదివిశిష్టదృష్టిభిర్భిద్యతే.

సంజ్ఞాతశ్చేత్తదుక్తమస్తి తు తదపి. ౮.

ఉద్గీథ విద్యేతి సం[illegible] దుభయత్రైక్య ముక్తం చేద్వి
భేదస్య తదపి సం[illegible] యథాగ్ని[illegible]
[illegible] చేత్యేవ మాదిషు.

వ్యాప్తేశ్చ సమఞ్జసమ్. ౯.

[illegible]
[illegible]
[illegible].

సర్వాభేదాదన్యత్రేమే. ౧౦.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] పేణ [illegible]
[illegible]
[illegible] కౌషీతకీనాం తు [illegible] అథా
[illegible] పాదన [illegible] సర్వ [illegible] ద్విద్యైక్య
మితి కౌషీతకి [illegible] ద్యాయాముపి [illegible] దయ ఉపసం
హార్యాః.

ఆనన్దాదయః ప్రధానస్య. ౧౧.

ఆనన్దాదిరితి [illegible] – బ్రహ్మస్వరూప నిరూపకా [illegible]
[illegible] నన్దాదయో గుణాః సర్వాసు పర విద్యాసూప
సంహార్యాః గుణినో బ్రహ్మణ స్సర్వత్రాభిన్నత్వాత్.

ప్రియశిరస్త్వాద్యప్రాప్తిరుపచయాపచయౌ హి భేదే. ౧౨.

తస్య ప్రియమేవ శిర ఇతి ప్రియశిరస్త్వాదీనామ ప్రాప్తిః. బ్రహ్మగుణత్వాభావాత్ తేషామ్. శిరః పక్షాదిభేదే బ్రహ్మగుణత్వే సతి బ్రహ్మణ ఉపచయాపచయప్రసక్తిః.

ఇతరే త్వర్థసామాన్యాత్. ౧౩.

ఆనన్దాదయః స్వరూపనిరూపకత్వాద్గృహ్యమాణా బ్రహ్మణో నానా ఇత్యుపసంహార్యా ఏవ.

ఆధ్యానాయ ప్రయోజనాభావాత్. ౧౪.

ప్రియశిరస్త్వాద్యుపదేశో బ్రహ్మణో ధ్యానార్థః ప్రయోజనాన్తరాభావాత్.

ఆత్మశబ్దాచ్చ. ౧౫.

అన్యోऽన్తర ఆత్మానన్దమయ ఇత్యాత్మశబ్దాచ్చ శిరః పక్షాదిరూపణం ధ్యానార్థం బ్రహ్మణః.

ఆత్మగృహీతిరితరవదుత్తరాత్. ౧౬.

పరమాత్మన ఏవాత్మశబ్దేన గ్రహణమితి సోऽకామయత బహు స్యాం ప్రజాయేయేత్యుత్తరాత్ బహుభవనసఙ్కల్పాభిధాయినో వాక్యాద్గమ్యతే ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీదిత్యాత్మశబ్దవత్.

అన్వయాదితి చేత్స్యాదవధారణాత్. ౧౭.

పూర్వత్ర ప్రాణమయాదిష్వాత్మశబ్దాన్వయాత్ కథముత్తరాన్వితత్వమితి చేత్ - ఆత్మన ఆకాశస్సమ్భూత ఇత్యవగతస్యాత్మన ఏవ ప్రాణమయాదిష్వవధారణాత్ స్యాదేవ పరమాత్మైవేతి నిర్ణయః.

కార్యాఖ్యానాదపూర్వమ్. ౧౮.

యో హ వై జ్యేష్ఠం చ శ్రేష్ఠం చ వేదేతి ప్రాణవిద్యాయాముపాం ప్రాణవాసస్త్వానుకీర్తనం తస్మాదేవంవిదశిష్యన్నాచామేదశ్న

ర్యాచామేదేతమేవ తదన్నమనగ్నం కురుత ఇత్యత్రాపి చమనస్య
స్మృత్యాచారప్రాప్తత్వాదాచమనమన్త్రే ప్యాచమనీయానామ
పాం ప్రాణవాసస్త్వానుసంధానమపూర్వత్వాద్విధీయత ఇత్యుక్తమ్
అపూర్వస్యైవ విధేయతయాఖ్యాపనాత్ - అతోనువాద స
రూపేఽపి విధిః కల్ప్యత ఇత్యర్థః.

సమానపవంచాభేదాత్ - ౧౯.

అగ్నిరహస్యే బృహదారణ్యకే చామ్నాతా శాణ్డిల్యవిద్యా - ఏ
కత్ర స ఆత్మానముపాసీత మనోమయం ప్రాణశరీరం భారూపం
సత్యసంకల్పమాకాశాత్మానమితి - ఇతరత్ర మనోమయోయం
పురుషో భాస్సత్యస్తస్మిన్నన్తర్హృదయే యథా వ్రీహిర్వా యవో
వా స ఏష సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశాన స్సర్వస్యాధిపతిస్సర్వమి
దం ప్రశాస్తి - ఉభయత్ర మనోమయత్వాదికే సమానే సతి
వశిత్వాదే స్సత్యసంకల్పత్వవిభూతిరూపాదభేదాద్విద్యైక్యమ్.

సమ్బన్ధాదేవమన్యత్రాపి - ౨౦.

య ఏష ఏతస్మిన్మణ్డలే పురుషో యశ్చాయం దక్షిణేక్షి
న్నిత్యేకత్ర సత్యస్య బ్రహ్మణ ఆదిత్యమణ్డలేఽక్ష్ణి చ ఉపాస్య
త్వముక్త్వా తస్యోపనిషదహరిత్యధిదైవతం తస్యోపనిషదహ
మిత్యధ్యాత్మమితి ద్వే నామనీ ఆమ్నాయేతే - ఉభయత్రైకస్యో
పాస్యస్య సంబన్ధాద్విద్యైక్యమిత్యుభయత్రోభే నామనీ.

న వా విశేషాత్ - ౨౧.

నైతత్ ఆదిత్యాక్షిస్థానసమ్బన్ధభేదాత్ ఉపాస్యస్య విద్యా
భేద ఇతి నియతే నామనీ.

దర్శయతి చ - ౨౨.

దర్శయతి శ్రుతిర్విద్యాభేదమ్ - తస్యైతస్య తదేవ రూపం య
దముష్య రూపమితి రూపాతిదేశం బ్రువతీ.

సంభృతిద్యువ్యాప్త్యపి చాతః - ౨౩.

బ్రహ్మజ్యేష్ఠా వీర్యా సంభృతాని - బ్రహ్మాగ్రే జ్యేష్ఠం దివమాత
తానేత్యాది జ్యేష్ఠానాం వీర్యాణాం బ్రహ్మణి సంభృతిర్ద్యువ్యా

జ్యైష్ఠ్య బ్రహ్మణ ఇత్యేతద్రాణాయనీయఖిలేష్వధీతమపి న సర్వోపాసన శేష
భూతమ్-అతో ద్యువ్యాప్తి సామర్థ్యాదల్పస్థాన వ్యతిరిక్తేషూపా
సనేషు ప్రాప్నోతి- సంభృత్యాద్యపి ద్యువ్యాప్తిసహ చరితం
తత్రైవ.

పురుషవిద్యాయామపిచెతరేషామ
నామ్నానాత్ - ౨౪.

ఛాన్దోగ్య తైత్తిరీయకే చామ్నాతా పురుషవిద్యేతి స్వా
యజమానత్వాదీనాం యజ్ఞావయవానామితరేషాం సవన
త్రయాదీనామేకత్రామ్నాతానామన్యత్రానామ్నానాత్ ఫలభే
దాచ్చ - తైత్తిరీయకే ఆత్మాదీనాం యజమానత్వాదికల్పనా సా
యం ప్రాతర్మధ్యన్దినానాం సవనత్వకల్పనం బ్రహ్మమహిమప్రా
ప్తిః ఫలమ్ అన్యత్ర ఫలస్యాశ్రవణాత్ పూర్వ ప్రకృతఫల బ్రహ్మ
విద్యాఙ్గమ్- ఛాన్దోగ్యే చాశిశిషాదీనాం దీక్షాదికల్పనం త్రిధా విభ
క్త పురుషాయుషస్య చ సవనకల్పనం శతం జీవతీతి చ ఫలమ్.

వేధాద్యర్థభేదాత్ - ౨౫.

ఉపనిషదారమ్భాధీతః శుక్రం ప్రవిధ్యేత్యాది మన్త్రస్య
హృదయాదికర్మవచ్చ శన్నో మిత్ర ఇత్యాదినామవత్వితి మన్త్రస్యా
పి మన్త్రసామర్థ్యేన ప్రయోజనభేదావగమాదర్థ్యాన శేషభూ
తా ఇతి న విద్యాఙ్గభూతా వేతా.

హానౌ తూపాయనశబ్దశేషత్వాత్కు
శాచ్ఛన్దస్స్తుత్యుపగానవత్తదుక్తమ్- ౨౬-

విదుషః ప్రహాణిశ్రుతిషు పుణ్యపాపయోర్విమోచనమ్ ఏక
స్యాం శాఖాయాం విదుషస్తద్భిన్న సాధర్మ్యముదీరితమ్-విముక్తయోః
ప్రవేశస్థానమేకస్యాం శాఖాయామ్- పుణ్యస్య ప్రవేశస్థానం
సుహృదః దుష్కృతస్య శత్రవ ఇతి- ఏకస్యాం శాఖాయాం వి
మోచనం ప్రవేశస్థానం చేత్యుభయమామ్నాతమ్- సర్వం తద్భి
న్నార్థమ్- హానావితి ప్రదర్శనార్థమ్- హానావుపాయనే చేత్యర్థః
హానిర్విమోచనమ్ ఉపాయనం ప్రవేశః కేవలహానౌ వామ్నా

తాణ్డినాం కేషుచిదుపాయనే అన్యత్ర చేతరత్ర సముచ్చ యాన్వయయోః సవికల్పః ఉపాయనశబ్దస్య హానివాక్యశేషత్వాత్ తచ్ఛేషత్వాచ్చ సుకృతయోః ప్రవేశస్థానవాచకత్వేన తదపేక్షత్వాత్. యథా వానస్పత్యాః కుశా ఇత్యేకశాఖావాక్యశేషభూతమ్ ఔదుమ్బర్యః కుశా ఇతి తద్విశేషకం ప్రదర్శనాన్తరస్థమ్. యథా చ దేవాసురాణాం ఛన్దోభిరిత్యవిశేషే శ్రుతం దేవచ్ఛన్దసాం పూర్వమితి ప్రదర్శనాన్తరస్థమ్. యథా చ షోడశిన స్తోత్రముపాకరోతీత్యేతచ్ఛేషభూతం సమయాధ్యుషితే సూర్యే షోడశినస్స్తోత్రముపకరోతీతి. యథా చర్త్విజ ఉపగాయన్తీత్యేతచ్ఛేషం నాధ్వర్యురుపగాయేదితి. ఏవముపాయనవాక్యస్య హానివాక్యశేషత్వేనాన్వయసంభవాత్ గతౌ సవికల్పాన్వయః. తదుక్తమ్- అపితు వాక్యశేషస్స్యాదన్యాయ్యత్వాద్వికల్పస్యేత్యాదినా.

సాంపరాయే తర్తవ్యాభావాత్తథాహ్యన్యే- ౨౭.

సుకృతదుష్కృతయోర్హానిరశ్వ ఇవ రోమాణి విధూయ ధూత్వా శరీరమితి దేహవియోగకాలే శ్రుతా శాఖాన్తరే స ఆగచ్ఛతి విరజాం నదీం తత్సుకృతదుష్కృతే ధూనుత ఇత్యధ్వన్యపి శ్రుతాపి సాంపరాయే చరమదేహవియోగకాల ఏవ భవతి, యతః దేహవియోగాదూర్ధ్వం బ్రహ్మప్రాప్తివ్యతిరేకేణ తర్తవ్యభోగాభావాత్ తథాహ్యన్యే శాఖినః- తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యే అథ సంపత్స్యే ఇతి దేహవియోగసమనన్తరం బ్రహ్మప్రాప్తిమధీయతే.

ఛన్దత ఉభయావిరోధాత్. ౨౮.

దేహవియోగకాలే పుణ్యపాపవిమోచనశ్రుతేర్దేహవియోగాదూర్ధ్వం బ్రహ్మప్రాప్తిశ్రుతేశ్చోభయశ్రుత్యోరవిరోధార్థతో: తత్సుకృతదుష్కృతే విధూనుత ఇత్యయం శ్రుతిఖణ్డశ్ఛన్దతో నేయః- పఠితం ప్రస్థానం దేవయానమార్గాద్యుక్తివాక్యఖణ్డాత్ ప్రాగనుగమయితవ్య ఇత్యర్థః.

గతేరర్థవత్త్వముభయథాన్యథాహి

అవిరోధః ౨౯.

దేవయానగతి శ్రుతేరర్థవత్త్వమ్ ఉభయథా భవతి విద్యాయా
మే - అన్యథా దేహావియోగకాల ఏవ బ్రహ్మప్రాప్తిశ్రవణా
త్ సర్వకర్మక్షయశ్రుతేర్దేహావసానే గతిశ్రుతేర్వ్యర్థత్వాత్ గతి
శ్రుతివిరోధః స్యాదితి

ఉపపన్నస్తల్లక్షణార్థోపలబ్ధేర్లోకవత్ . ౩౦.

దేహావియోగకాలే సర్వకర్మక్షయేఽపి గతిరర్థవతీ
బ్రహ్మప్రాప్తస్య నామరూపవిమోకశ్రుతేః సర్వగంధసర్వరసాది
రూపస్య పర్యంకోపవేశనాదిభోగస్య గతిపూర్వకత్వాత్ యథాలో
కే గ్రామాద్యుపాసీనానాం గ్రామప్రాప్తిః స్వపాదేన సర్వార్థ
సిద్ధిః

యావదధికారమవస్థితిరాధికారికాణామ్ - ౩౧.

వసిష్ఠాదీనాం జ్ఞానినామపి హి దేహాంతరప్రాప్తిశ్రవణా
త్ తేషాం ప్రారబ్ధకర్మాధికారహేతుకర్మక్షయానంతరమే
వ మోక్షః తద్వత్ ఫలోపభోగానంతరం తేషాం త
త్తత్కర్మక్షయే నారదాదీనాం జ్ఞానినామపి ప్రారబ్ధకర్మాను
భవే సైవ సర్వత్ర వ్యవస్థా.

అనియమః సర్వేషామవిరోధశ్శబ్దా
నుమానాభ్యామ్ - ౩౨.

యేషాం వేదోపాసనేష్వర్చిరాదికా గతిరామ్నాతా
తన్నిష్ఠానామేవ తయా ప్రాప్తిరితి తద్భిన్నానామపి తేషామేవేతి
నియమాభావః అపి తు సర్వోపాసననిష్ఠానామ్. తథా హి శ్రు
తిస్మృతిభ్యామవిరోధశ్చ - శ్రుతిస్తావత్ పంచాగ్నివిద్యాయాం
యే చేమేఽరణ్యే శ్రద్ధాం సత్యముపాసతే తేఽర్చిషమభిసంభవంతీ
త్యవిశేషేణ గతిం - స్మృతిరపి అగ్నిర్జ్యోతిరహః శుక్లః షణ్మాసా ఇ
త్యాదికా.

అక్షరధియాం త్వవరోధస్సామాన్య

తద్భావాభ్యామౌపసదవత్తదుక్తమ్-33.

ఏతద్వై తదక్షరమ్ అథ పరా యయా తదక్షరమధిగమ్యత ఇత్యక్షరశ్రు అస్థూలమనణ్వహ్రస్వం యత్తదద్రేశ్య మగ్రాహ్యమిత్యాక్షర శ్రుత్య అస్థూలత్వాద్యదృశ్యత్వాదివిషయాణా మక్షరసమ్బన్ధినీనాం ధియాం సర్వాసు పరవిద్యాసు సంగ్రహః- గుణినో బ్రహ్మణస్సర్వత్రైకత్వా దేతైర్గుణైర్వినా సకలేతరవ్యావృత్త బ్రహ్మానుసంధానానుపపత్తేశ్చ- హ్యయసంబన్ధ నస్థానస్థాయినోపి ప్రత్యగాత్మనో బ్రహ్మవ్యావర్తకాః ప్రధానానువర్తిత్వం హి గుణస్వభావః- యథా జామదగ్న్యచతూరాత్రే పురోడాశోపసద్గుణభూతమన్త్రస్య ప్రధానభూతోపసదనువర్తిత్వేన ఉపాంశుగుణకత్వమ్- తదుక్తం గుణముఖ్యవ్యతిక్రమ ఇత్యాదినా- నైతావతా సర్వత్ర సర్వోపసంహారప్రాప్తిరిత్యాహ-

ఇయదామననాత్ - 34.

ఆమననమ్ అభిముఖ్యేన మననమ్ ఇయదేవగుణజాతం సర్వత్రోపసంహార్యమ్- యేన గుణజాతేన సకలేతరవ్యావృత్తబ్రహ్మమననమ్.

అన్తరాభూతగ్రామవత్స్వాత్మనోఽ
న్యథా భేదానుపపత్తిరితి చేన్నోపదేశ
వత్ - 35.

య ఆత్మేత్యుషస్తిప్రశ్నే భూతగ్రామవత్ ప్రత్యగాత్మవిషయః- అన్యథా యః ప్రాణేన ప్రాణితి స త ఆత్మేతి ప్రతివచనస్య కహోళవిషయాదశనాయాద్యతీతత్వాద్భేదానుపపత్తి రితిచేత్- య ఆత్మా నత్వాన్తర ఇత్యుభయత్ర ప్రశ్నైకరూప్యాత్ పరమాత్మైవోభయత్ర- ప్రతివచనగతప్రాణాదిహేతుత్వమశనాయాద్యతీతత్వంచ పరమాత్మన్యేవోపపద్యతే- ప్రాణాదిహేతుత్వంహి పరమాత్మన ఏవ- కో హ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాదితిశ్రుతేః- సద్విద్యోపదేశవత్ ప్రశ్నప్రతివచనావృత్తి

కేకవిషయా ప్రవృత్తిభేదోఽపి న భేదక ఇత్యాహ.

వ్యతిహారో విశింషన్తి హీతరవత్ - ౩౬.

అర్థైక్యే నిశ్చితే శ్రుతిష్వపి బుద్ధ్యర్థం వ్యతిహారః కార్యః. ఉషస్తినా అశనాయాద్యతీతత్వధీః కహోలేనాపి ప్రాణాది హేతుత్వధీః కార్యా. ఉభయత్రాప్యన్తరత్వవాక్యాని హి పరమాత్మానమేవ విశింషన్తి. అన్యేతరత్ర సద్విద్యాయామపి ప్రశ్నవాక్యాత్ కథమైక్యమిత్యత్రాహ.

సైవ హి సత్యాదయః - ౩౭.

సేయం దేవతేతి ప్రస్తుతాదత్రైవ సత్యాత్ ప్రశ్నగతా ప్రతివచనేషు తత్త్వమసీత్యాదయ ఇత్యర్థైక్యమ్.

కామాదీతరత్ర తత్ర చాయతనాదిభ్యః - ౩౮.

దహరోఽస్మిన్నన్తరాకాశస్తస్మిన్ యదన్తస్తదన్వేష్టవ్యమిత్యుక్త్వా ఏష ఆత్మాఽపహతపాప్మేత్యారభ్య సత్యకామస్సత్యసఙ్కల్ప ఇతి ఛాన్దోగ్యే. వాజసనేయకే యశ్చాయమన్తర్హృదయ ఆకాశస్తస్మిఞ్ఛేతే సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశాన ఇత్యుభయత్రాప్యాయతనత్వసత్యసఙ్కల్పత్వాదిశేషమాహ. అపహతపాప్మత్వాదిభిర్దహరవిద్యా ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ సత్యసఙ్కల్పత్వసహచారిణోఽపహతపాప్మత్వాదిసత్యకామస్య వశిత్వాదేరుభయత్రోపసంహార్యాః.

ఆదరాదలోపః - ౩౯.

నేహ నానాస్తి కిఞ్చన స ఏష నేతి నేతీత్యాత్మేతి నిషేధో న వశిత్వాదిగుణవిషయః సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశాన ఇతి తేషామజ్ఞాతానామాదరేణ విధానాత్. అతో న లోపః. సర్వస్య వశిత్వాద్యర్థమైత్యాన్నేహ నానాస్తీత్యత్ర ప్రపఞ్చత్వం ప్రతిషిధ్యతే. స ఏష నేతి నేతీత్యత్ర ప్రకృతవిశేషవిషయః.

ఉపస్థితేఽతస్తద్వచనాత్ - ౪౦.

ఉపస్థితే బ్రహ్మోపాసనం పశ్చాదుపసంపద్యేత్యేవ హేతో [illegible] దహరమిత్యాదినా ఖణ్డతో జ్ఞానాద్యుపాస్య

భిధానాత్ సామాన్యేషు ఫలం తన్న సాంసారికమితి పరవిద్యైవేషా సగుణా.

తన్నిర్ధారణానియమస్తద్దృష్టేః పృథ
గ్ఘ్యప్రతిబన్ధః ఫలమ్ - ౪౧.

ఉద్గీథాద్యుపాసనస్య క్రతౌ నియోగో హి నాదిమదుపాదానా నియమః - తేనోభౌ కురుతో యశ్చైతదేవం వేద యశ్చ న వేదేత్యుద్గీథోపాసనరహితస్యాపి క్రతుసమాప్తిదర్శనాత్ - యదేవ విద్యయా కరోతి శ్రద్ధయోపనిషదా తదేవ వీర్యవత్తరమితి వర్తమాననిర్దేశేఽపి క్రతోర్వీర్యవత్తరత్వసాధనతయోపాసనవిధిః కల్ప్యతే - వీర్యవత్తరత్వం నామ ప్రబలకర్మాన్తరాప్రతిబన్ధేన ఫలత్వమ్ అతః క్రతుఫలాత్పృథక్ఫలముద్గీథోపాసనమిత్యనియమః.

ప్రదానవదేవ తదుక్తమ్ - ౪౨.

దహరవిద్యాయామపహతపాప్మత్వాదిగుణవిశిష్టోపాదానేఽపి తత్తద్గుణవిశిష్టస్యైవోపాస్యత్వాత్ గుణం గుణం ప్రతి ... ఇన్ద్రాయ రాజ్ఞ ఇత్యాదిషు విశిష్టస్యైకత్వేఽపి పృథక్ప్రదానవత్ - తదుక్తం నానా వా దేవతా పృథగ్జ్ఞానాదితి.

లిఙ్గభూయస్త్వాత్తద్ధి బలీయస్తదపి - ౪౩.

వహ్నిప్రకరణే ... నారాయణశబ్దేన ప్రకృతదహరవిద్యోపాస్యపరత్వేన విశేష్యతే - అపి తు సర్వపరవిద్యానామేవ ... భూతవాక్యభూయస్త్వాత్ - ... పరబ్రహ్మశబ్దైః ... నారాయణత్వం ... విధీయతే - ప్రకరణాద్ధి వాక్యం బలీయః - తదపి ... లిఙ్గాత్యాదినోక్తమ్

పూర్వవికల్పః ప్రకరణాత్స్యాత్క్రి
యామానసవత్ - ౪౪.

మనశ్చితో వాక్చితః ప్రాణచిత ఇత్యాదిసాహస్రాదిరాగ్నినా మానసాన్యేవమగ్నిరనేకేత్యాదినా పూర్వ ప్రకృతేష్టకాచితాగ్ని

శేషిభూతక్రియామయక్రత్వనుప్రవేశస్యాద్యేషామగ్నీనాం నైష్టికమితాగ్నినా ఉత్కృష్ట ప్రదర్శనాత్ప్రత్యూహమనస్యైకదా దేషాం మానసానామపి క్రియామయక్రత్వఙ్గత్వం అవిరుద్ధమ్.

అతిదేశాచ్చ - ౪౫.

తేషామేకైక ఏవ తావాన్యావానసౌ పూర్వ ఇతీష్టకాచితాగ్ని కార్యాతిదేశాచ్చ తదఙ్గత్వమ్.

విద్యైవ తు నిర్ధారణాత్ - ౪౬.

విద్యాత్మకా ఏతే విద్యామయక్రత్వఙ్గభూతా వా ఉత్తరపఞ్చకాణ్వ్యాది శాగ్నిత్వేన తేషాం విద్యామయత్వే నిర్ధారణే హి హ్యైతే విద్యాచిత ఏవేతి నిర్ధారణం హి విద్యామయత్వఖ్యాపనాయ తత్ర తేషాం తే విద్యామయక్రతుః మనసైవ గ్రహా అగృహ్యన్తేత్యాదౌ.

శ్రుత్యాదిబలీయస్త్వాచ్చ న బాధః ౪౭.

తే హైతే విద్యాచిత ఏవ విద్యయా హైవైత ఏవంవిదశ్చితా భవన్తీతి శ్రుత్యా వాక్యేన చావగతవిద్యామయక్రతుత్వస్య దౌర్బల్యాత్ ప్రకరణేన బాధః.

అనుబన్ధాదిభ్యః ప్రజ్ఞాన్తరపృథక్త్వ
వద్దృష్టశ్చ తదుక్తమ్ - ౪౮.

గ్రహా అగృహ్యన్తేత్యాదిక్రియానుబన్ధైః తే హైతే విద్యాచిత ఇతి శ్రుత్యా విధి శ్రౌతవిద్యామయః క్రతువిధిః కల్ప్యత ఇతి దహరవిద్యాదీనామక్రియారూపత్వాత్ పృథక్త్వవదస్యాపి విద్యామయక్రతోః స్వానుబన్ధైః పృథక్త్వమవగమ్యతే - దృష్టశ్చానువాదసరూపేఽపి విధిః - యదేవ విద్యయా కరోతీత్యాదౌ - తదుక్తం వచనాని త్వపూర్వత్వాదితి

న సామాన్యాదప్యుపలబ్ధేర్మృత్యువన్న
హి లోకాపత్తిః - ౪౯.

తేషామేకైక ఏవ తావాన్ యావానసావితీష్టకాచితాగ్ని ఫలసామాన్యేనాతిదేశః - ఇష్టకచితాగ్నేః స్వక్రతుసన్నికర్షేణ సు

త్ఫలం తదద్వైషాం విద్యామయక్రియాత్మకాగ్నేః ఫలమితీత్యనుసం
ధ్యేయం తాగ్నిదకత్వమప్యేషామ్. తేనాపి పూర్వస్యైకాగ్నేరిద
లోపలబ్ధేః- స ఏష ఏవ మృత్యుర్య ఏష ఏతస్మిన్మణ్డలే పురుష ఇతి మృ
త్యుపారగత్వాభూతేర్మనమణ్డలపురుషస్యమృత్యుత్వమ్.

పరేణచశబ్దస్యతాద్విధ్యంభూయస్త్వాత్త్వ
నుబన్ధః- ౫౦

పరేణచ బ్రాహ్మణేనాస్య మనశ్చిదాదివాక్యస్య శబ్దస్య వి
ద్యామయత్వం ప్రతిపాదకత్వమవగమ్యతే అయం వావలోక ఏ
షోగ్నిశ్చిత ఇత్యాదినా పృథక్ఫలాభిధానాద్వైద్యవిధేయ
తే- క్రియాభూయస్త్వేకరణేగ్ని రహస్యమనశ్చితాదీనామనుబన్ధను
సంపాదనీయానామగ్న్యఙ్గానాం భూయస్త్వాత్-

ఏకఆత్మనశ్శరీరేభావాత్- ౫౧.

శరీరవత్తిరూపస్యాత్మనోపాసితురాత్మనశ్చ కర్తృత్వభోక్తృ
త్వాదిరూపత్వాత్తథావసిద్ధస్యాత్మత్వరూపో విద్యాను
రూపోపాస్య ఇత్యేవమన్యతే.

వ్యతిరేకస్తద్భావభావిత్వాన్నతూ
పలబ్ధివత్- ౫౨.

నైవం యత్కర్తృత్వభోక్తృత్వాదిస్వరూపవైలక్షణ్యం హాని
రాత్మరూపసంబన్ధాదనుసన్ధేయమితి- అపిరూపాంతరి
త్యంసారి తస్యభావాన్ముక్తస్వరూపస్య రూపవ్యతిరేకః అత
పాపహత్వాదిగుణకత్వరూపస్యానుసన్ధేయః - తథాను
సన్ధానస్వభావభావిత్వాత్స్వరూపోపలబ్ధేః - యథాతత్త
త్స్వరూపబ్రహ్మానుసన్ధానభావనీహిబ్రహ్మోపలబ్ధిః తద్వత్,
యథా క్రతురస్మిన్ లోకే పురుష ఇత్యాదిశ్రుతేః-

అఙ్గావబద్ధాస్తునశాఖాసుహిప్రతివేదమ్- ౫౩.

ఉద్గీథాదికర్మాఙ్గాశ్రయా ఉపాసనాయాః స్వశాఖాసు
క్రియాన్తా తాస్వేవ కార్యాఇతి వచ్యన్తే నియామకమ్- తా
ఉద్గీథానుబద్ధత్వాత్ ప్రతిశాఖం కార్యాః-

మన్త్రాదివద్వావిరోధః- ౫౪.

వాశబ్దోఽవధారణే- యథా క్రత్వఙ్గభూతానాం మన్త్రాణామ్ - ఏకైకశాఖాగతానామపి సర్వశాఖాగతక్రత్వఙ్గత్వేన విరోధః-

భూమ్నః క్రతువజ్జ్యాయస్త్వం తథా హి దర్శయతి- ౫౫-

వైశ్వానరవిద్యాయాం త్రైలోక్యశరీరతయోపాస్యస్య సర్వ లోకాది పృథివ్యన్తానాం వైశ్వానరాఙ్గానాం మూర్ధాదిపాదాన్తావయవత్వమభిధాయ యస్త్వేతమేవం ప్రాదేశమాత్రమభివిమానం వైశ్వానరముపాస్తే స సర్వేషు లోకేష్విత్యే నా బ్రహ్మప్రాప్తిరూపఫలం చాభిహితమ్ తత్ర మూర్ధాద్యవయవోపాసనాత్ భూమ్నస్సమస్తోపాసనస్య జ్యాయస్త్వం ప్రామాణికత్వమస్తి- తత్రైవ బ్రహ్మానుభవ ఫలాభిధానాత్ - తత్రావయవోపాసనం తత్ర తత్ర ప్రకీర్తనం దర్శితావిక దర్శితవ్యమ్- వైశ్వానరం ద్వాదశకపాలం నిర్వపేత్పుత్రే జాత ఇత్యుక్త్వా యదష్టాకపాలో భవతీత్యాదౌ తథా సమస్తోపాసనస్యైవ శ్రైష్ఠ్యం దర్శయతి శ్రుతిః దివమేవ భగవో రాజన్నిత్యవయవోపాసనేఽభిహితే మూర్ధా తే వ్యపతిష్యదిత్యాదినాఽనర్థం బ్రవీతి-

నానాశబ్దాదిభేదాత్ - ౫౬.

సద్విద్యాభూమవిద్యాదీనాం బ్రహ్మణ ఏకస్యైవోపాస్యత్వే తత్ప్రాప్తిరేవ ఫలత్వే చ ఉపాస్యాకారభేదాద్విద్యాభేదః ప్రకారభేదశ్చ శబ్దాద్యనుబన్ధభేదాదవగమ్యతే - పూర్వకాణ్డాదితమపి ద్వన్ద్వస్య విధేయతాం బ్రువతాం నిరాసనాయ పునరారబ్ధమ్-

వికల్పోఽవిశిష్టఫలత్వాత్ - ౫౭-

ఏకస్మిన్నుపాసకే సర్వాసాం పర విద్యానాం వికల్పః- అను దిత్వాన్నసన్ద రూప బ్రహ్మప్రాప్తిరూపఫలస్యావిశిష్టత్వాత్ -

కామ్యాస్తు యథాకామం సముచ్చీయేరన్న
వా పూర్వహేత్వభావాత్ - ౫౮ -

బ్రహ్మావ్యతిరిక్తస్య ప్రాప్యఫలస్యైకరూపత్వాత్ కామ్యానామపేక్ష
యా సముచ్చయో వికల్పో వా భవతీతి యథాకామం సకల్పేరన్ వా.

అఙ్గేషు యథాశ్రయభావః - ౫౯.

ఉద్గీథముపాసీతేత్యుద్గీథాద్యుపాస్యాశ్రితానామ్ ఉద్గీథాది
క్రియాఙ్గానామేవ గోదోహనాదివత్ స్వర్గాద్యైహికఫలాన్తరాశ్రయ
త్వాదుద్గీథాద్యఙ్గానాం క్రియాఙ్గత్వాభావో నివర్త్యతే.

శిష్టేశ్చ - ౬౦.

ఉద్గీథముపాసీతేతి విధేర్యదేవ విద్యయా కరోతీత్యత్ర ఏవ యథా
భావాద్యభావేన దృష్టః.

సమాహారాత్ - ౬౧.

దురుద్గీతమనుసమాహరతీతి వేదవచనాత్ సమాధానాఙ్గభావ
త్వాదనుద్గీథాఙ్గదోషత్వాచ్చ.

గుణసాధారణ్యశ్రుతేశ్చ - ౬౨.

ప్రణవస్యోపాసనస్యైవ ఓమిత్యాశ్రావయతి ఓమితి శం
సతి ఓమిత్యుద్గాయతీతి సర్వత్ర సంచరతః ప్రణవస్య గుణ
త్వేనోపాసనస్యాపి సంచారాదుపాదాననియమోऽగమ్యతే అ
తః పూర్వోక్తోపాదాననియమో న సంభవతి

న వా తత్సహభావాశ్రుతేః - ౬౩.

నైతత్ - అఙ్గానాం శ్రుతేః అఙ్గావబోధో హి సహభావః - యదేవ వి
ద్యయా కరోతి తదేవ వీర్యవత్తరమితి ఫలాన్తరసాధనతయా ఉ
పకారస్యోపాసనస్యాఙ్గభావానపేక్షత్వాదుద్గీథముపాసీతేతి ఉ
ద్గీథాశ్రయతామాత్రప్రతిపాదనాత్.

దర్శనాచ్చ - ౬౪.

ఏవంవిద్ధ వై బ్రహ్మా యజ్ఞం యజమానం సర్వాంశ్చర్త్విజోऽ

శిరవ్రతమితి బ్రహ్మణో వేదనేన సర్వరహస్యం బ్రవీతి శ్రుతిరుత్కా-
ర్త్విక్ప్రభృతీనాం వేదనస్యానఙ్గతాం దర్శయతీత్యుపాదానాని
యమన్వర్థః.

ఇతి శ్రీ భగవద్రామానుజవిరచితే
వేదాన్తసారే తృతీయస్యాధ్యాయ
స్య తృతీయః పాదః.

పురుషార్థోఽతశ్శబ్దాదితి బాదరాయణః- ౧.

విద్యాతః పురుషార్థ ఇతి భగవాన్ బాదరాయణో మేనే. బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమ్. యో వేద సోఽశ్నుతే సర్వాన్కామాన్ స హేత్యాదిశబ్దాత్.

శేషత్వాత్పురుషార్థవాదో యథాన్యే
ష్వితి జైమినిః- ౨.

తత్త్వమసీత్యాది సామానాధికరణ్యేన కర్మసు కర్తురేవ బ్రహ్మాత్మావగమాత్తద్వేదనస్య తత్సంస్కారతయా కర్మశేషత్వాద్వ్రీహ్యాదిసంస్కారవత్ ఫలశ్రుతిరర్థవాదః.

ఆ చా ర ద ర్శ నా త్ - ౩-

అశ్వపతిః కేకయో బ్రహ్మవిద్యక్ష్యమాణో హ వై భగవన్తమిత్యాదౌ బ్రహ్మవిదః కర్మప్రధానాచారదర్శనాద్విద్యాకర్మాఙ్గమ్.

తచ్ఛ్రుతేః- ౪-

యదేవ విద్యయా కరోతీతి శ్రుత్యైవ విద్యాయాః కర్మసు వినియోగాద్విద్యాకర్మాఙ్గమ్. యత్కరోతి తద్విద్యయయేతి హి శ్రుతిః. యద్విద్యయా సాధనభూతయా కర్మ కరోతి తత్కర్మ వీర్యవత్తరమితి వా.

సమన్వారమ్భణాత్ - ౫.

తం విద్యాకర్మణీ సమన్వారభేతే ఇత్యాది విద్యాకర్మణోరేకస్మిన్పురుషే సాహిత్యదర్శనాచ్చ విద్యాకర్మాఙ్గమ్.

తద్వతో విధానాత్ - ౬.

ఆచార్యకులాద్వేదమధీత్యాభిసమావృత్య కుటుమ్బే ఇత్యాదావర్థజ్ఞానవతస్స్వాధ్యాయనవతః కర్మవిధానాత్ స్వాధ్యాయసంబంధార్థజ్ఞానవత్త్వమ్.

నియమాత్ - ౭.

కుర్వన్నేవేహ కర్మాణి జిజీవిషేచ్ఛతం సమాః ఇత్యాత్మవిదో జీవనస్య కర్మసు వినియోగాచ్చ.

అధికోపదేశాత్తు బాదరాయణస్యై
వం తద్దర్శనాత్ - ౮.

న విద్యా కర్మాఙ్గమ్ - అపి తు విద్యాతః పురుషార్థ ఇత్యేవ మతం భగవతో బాదరాయణస్యేష్టమ్ - కర్తుః ప్రత్యగాత్మనోఽర్థాన్తరభూతస్యైవ వేద్యత్వోపదేశాత్ - కథమ్ - బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి ప్రకారణం కరణాధిపాధిప ఇత్యాదివాక్యేషు వేద్యస్యాధిక్యదర్శనాత్.

తుల్యంతు దర్శనమ్ - ౯.

విద్యాయాః ప్రాధాన్యేఽపి తుల్యమాచారదర్శనమ్ - ఋషయః కావషేయాః కిమర్థా వయమధ్యేష్యామహే ఇత్యాదౌ బ్రహ్మవిదాం కర్మత్యాగోఽపి దృశ్యతే - అనుష్ఠానం తు ఫలాభిసంధిరహితస్య విద్యాఙ్గత్వేన - త్యాగస్తు ఫలాభిసంధియుక్తస్యేతి న విరోధః.

అసార్వత్రికీ. ౧౦.

యదేవ విద్యయా కరోతీతి న సార్వత్రికీ విద్యోచ్యతే - యదేవ విద్యయేతి ప్రసిద్ధవన్నిర్దేశాత్ - ప్రసిద్ధిశ్చ ఉద్గీథవిద్యాయాః - యదేవ విద్యయా కరోతి తదేవ వీర్యవత్తరం భవతీతి ప్రకృతోద్గీథవిద్యాయుక్తస్యైవ కర్మణో వీర్యవత్తరత్వ సాధనతాభిధీయతే.

విభాగశ్శతవత్ - ౧౧.

తం విద్యాకర్మణీ సమన్వారభేతే ఇతి విద్యాకర్మణోర్భిన్న

భంత్వేన స్వస్మైఫలాయానుష్ఠీయత ఇత్యర్థః యథా హి ఋత్విక్కర్మ వి
క్రయేణ కర్తవ్యమిత్యత్ర శ్రుతావిద్యాంశతంశాద్గంతం
మితి.

అధ్యయనమాత్రవతః - ౧౨.

తవ మధీతేత్యధ్యయనమాత్రవతః కర్మవిధానాన్న విద్యా కర్మాఙ్గమ్- అధ్యయనం హి అక్షరరాశి గ్రహణమాత్రే పర్యవసితమ్ అర్థావబోధపర్యన్తత్వేపి అర్థజ్ఞానాదర్థాన్తర భూతా విద్యా దుపాసీతేతి విహితా విద్యా ప్రత్యయాన్తర రూపా.

నావిశేషాత్- ౧౩.

సర్వస్మై వహి కర్మాణీత్యత్ర కృత్స్నకర్మాణి విద్యా యదుపాసీతేతి విశేషప్రాప్త్యభావాత్ ఈశావాస్యమిదం సర్వమితి ప్రకరణాచ్చ విద్యాఙ్గభూతమేతత్కర్మేతి జ్ఞాయతే అతో న విద్యా కర్మాఙ్గమ్.

స్తుతయేఽనుమతిర్వా- ౧౪.

విద్యాస్తుతయే కర్మానుమతిర్వా। విద్యామాహాత్మ్యాత్ సర్వదా కర్మ కుర్వన్నపి తైర్నలిప్యత ఇతి విద్యాస్తుతిస్స్యాత్ న కర్మాణాలిప్యతే నర ఇతి చ వాక్యశేషః.

కామకారేణ చైకే- ౧౫.

కిం ప్రజయా కరిష్యామ ఇత్యాది కామకారేణ గార్హస్థ్యత్యాగమధీయత ఏకే అతశ్చ విద్యైవ ప్రధానభూతా.

ఉపమర్దం చ - ౧౬.

విద్యయా సర్వకర్మోపమర్దమధీయతే- క్షీయన్తే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావర ఇత్యాదినా.

ఊర్ధ్వరేతస్సు చ శబ్దే హి - ౧౭.

ఊర్ధ్వరేతస్స్వాశ్రమేషు విద్యాదర్శనాత్ తేషు చ అగ్నిహోత్రాద్యభావాన్న విద్యా కర్మాఙ్గమ్ - తే చాశ్రమాస్సన్త్యేవ త్రయో ధర్మస్కన్ధా ఇతి వైదికే హి శబ్దే దృశ్యతే.

పరామర్శం జైమినిరచోదనా చాపవదతి హి - ౧౮.

త్రయో ధర్మస్కన్ధా ఇత్యాదావచోదనాభావాదుపాస నానుష్ఠేయత్వమనువాదమాత్రం జైమినిర్మేనే - వీరహా వా ఏష దేవానాం యోఽగ్నిముద్వాసయత ఇత్యపవదతి చాశ్రమాన్త రమ్.

అనుష్ఠేయం బాదరాయణస్సామ్యశ్రుతేః - ౧౯.

గృహస్థాశ్రమవదాశ్రమాన్తరమప్యనుష్ఠేయమితి బాద రాయణమతం (త్రయో ధర్మస్కన్ధా ఇతి సర్వాశ్రమసా మ్యశ్రుతేః.

విధిర్వా ధారణవత్ - ౨౦.

ఉపరి హి దేవేభ్యో ధారయతీత్యప్రాప్తత్వేన యథా విధిస్త ద్వత్.

స్తుతిమాత్రముపాదానాదితి చేన్నా

పూర్వత్వాత్ - ౨౧.

ఉద్గీథాదిషు రసతమత్వాది దృష్టిర్విధిర్న సంభవతి ఇయ మేవ జుహూరాహుస్స్వర్గో లోక ఆహవనీయ ఇతివత్ కర్మాఙ్గభూ తోద్గీథాద్యుపాదానాయ తస్య రసతమత్వవచనం తత్ స్తుతిమా త్రమితి చేన్నైతత్ - జుహ్వాదివిధివదుద్గీథాదివిధేరత్రాసన్నిధా నాదరసతమత్వాదిదృష్టివిధిరేవ.

భావశబ్దాచ్చ - ౨౨.

ఉద్గీథముపాసీతేతి విధిప్రత్యయాచ్చ.

పారిప్లవార్థా ఇతి చేన్న విశేషితత్వాత్ - ౨౩.

వేదాన్తేషు తత్తద్విద్యారమ్భే ఉదితాః ప్రతర్దనో హ వా ఇత్యాద్యాఖ్యాయికాః పారిప్లవార్థా ఇతి ఆఖ్యానాని శం సన్తి తత్ర వినియోగాదితి చేన్న తత్రైః మనుర్వైవస్వత ఇ త్యాఖ్యానానాం విశేషితత్వాత్తేషామేవ తత్ర వినియోగః.

తథా చైకవాక్యోపబన్ధాత్ - ౨౪.

ద్విద్యావిధిభిరేకవాక్యత్వాదప్సోరోదీదిత్యాదివద్విద్యాసిద్ధ్యై

ఫలశ్రుతేః.

అతఏవచాగ్నీన్ధనాద్యనపేక్షా - ౨౫.

ఊర్ధ్వరేతసామేతమేవ ప్రవ్రాజినో లోకమిచ్ఛన్తః ప్రవ్రజన్తీత్యాది శ్రుతేరేవ తేషాం విద్యావత్త్వ శ్రుతేః అగ్నీన్ధనాద్యనపేక్షా విద్యా.

సర్వాపేక్షా చ యజ్ఞాదిశ్రుతేరశ్వవత్. ౨౬.

కర్మవత్సు గృహస్థేషు అగ్నిహోత్రాదిసర్వకర్మాపేక్షా విద్యాప్రాప్తౌ వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసా నాశకేనే త్యాదిశ్రుతేః - యథా ఽశ్వో గమనసాధనో ఽపి స్వపరికరబన్ధాపేక్షో గమనే - ఊర్ధ్వరేతస్సు చ కర్మాపేక్షా.

శమదమాద్యుపేతస్స్యాత్తథాపితుతద్విధేస్తదఙ్గ

తయా తేషామవశ్యానుష్ఠేయత్వాత్ - ౨౭.

గృహస్థవిహిత కర్మవ్యావృత్తో ఽపి శాన్తో దాన్త ఇత్యాదినా శమదమాది విధేస్తదుక్తేః స్యాత్ విద్యానిష్పత్త్యై శమాదీనామవశ్యానుష్ఠేయత్వాచ్చ తన్త్ర్యుపరతి పరిత్యక్తిభిర్వినా విద్యోత్పత్త్యనుపపత్తేః.

సర్వాన్నానుమతిశ్చ ప్రాణాత్యయే

తద్దర్శనాత్ - ౨౮.

ప్రాణవిద్యానిష్ఠస్య న హ వా ఏవం విది కిఞ్చనానన్నం భవతీతి న సర్వదా సర్వాన్నానుమతిః అపి తు ప్రాణాత్యయాపత్తావేవ అతిశయిత శక్తిస్పృష్టవిదో ఽపి హ్యుచ్ఛిష్ట భక్షణాద్ ప్రాణాత్యయాపత్తావేవేతి శ్రుతిదర్శనాత్.

అబాధాచ్చ - ౨౯.

ఆహారశుద్ధౌ సత్త్వశుద్ధిరితి ఆహారశుద్ధివిధేరబాధాయ చ ప్రాణసంశయ ఏవేతి.

అపిస్మర్యతే - ౩౦.

ప్రాణసంశయమాపన్నో ఽన్నమత్తి యతస్తతః లిప్యతేన స పాపేన పద్మపత్రమివామ్భసేతి ప్రాణాత్యయ ఏవ స

ర్వాన్నానుమతిః స్మర్యతే చ.

శబ్దాశ్చాతోఽకామకారే - ౩౧.

తస్మాద్బ్రాహ్మణస్సురాన్నపిబేదితి కామకారనివృత్తిశబ్దశ్చ అత ఏవ ప్రాణసంకటాయ సర్వాన్నానుమతేః.

విహితత్వాచ్చాశ్రమకర్మాపి - ౩౨.

యజ్ఞాదికర్మ యావజ్జీవమగ్నిహోత్రమిత్యాదివాక్యవిహితత్వాత్ విద్యారహిత కేవలాశ్రమిణాప్యనుష్ఠేయమ్.

సహకారిత్వేన చ - ౩౩.

తమేతం వేదానువచనేనేత్యాదినా విద్యాఙ్గతయా సహకారిత్వేన విదుషాచానుష్ఠేయమ్.

సర్వథాఽపితఏవోభయలిఙ్గాత్ - ౩౪.

ఉభయత్రవినియోగేపి యజ్ఞాదయస్త ఏవ ఉభయత్ర ప్రత్యభిజ్ఞాలిఙ్గాత్. కర్మాన్వయోరైక్యేపి వినియోగపృథక్త్వేన నవిరోధః.

అనభిభవఞ్చదర్శయతి - ౩౫.

ధర్మేణపాపమపనుదతీతి విద్యోత్పత్తి ప్రతిబన్ధక పాపనివర్తనేన విద్యాయా అనభిభవం కర్మానుష్ఠానకార్యశ్చదర్శయతి.

అన్తరా చాపితుతద్దృష్టేః - ౩౬.

ఆశ్రమానన్తరావర్తమానోపి విధురాదిరనాశ్రమీ. తస్యాపి విద్యాధికారోస్తి రైక్వాదిష్వనాశ్రమిషు బ్రహ్మవిద్యాదర్శనాత్.

అపిస్మర్యతే - ౩౭.

అనాశ్రమిణోపి జపాదినా విద్యానుగ్రహః స్మర్యతే. జప్యేనాపి చ సంసిద్ధ్యేదితి.

విశేషానుగ్రహశ్చ - ౩౮.

ఆశ్రమానియతధర్మవిశేషేణ విద్యానుగ్రహశ్శ్రూయతే. తపసా బ్రహ్మచర్యేణ శ్రద్ధయా విద్యయాఽత్మానమన్విష్యాదిత్యాదినా.

అతస్త్వితరజ్జ్యాయోలిఙ్గాచ్చ- ౩౯.

అనాశ్రమిత్వాదాశ్రమిత్వం జ్యాయః ధర్మాధిక్యాత్ అనాశ్రమీ న తిష్ఠేత్త్వితి స్మృతేశ్చ.

తద్భూతస్యతు నా తద్భావో జైమినేరపి
నియమాత్తద్రూపాభావేభ్యః- ౪౦.

నైష్ఠికాదిభావం గతస్య ప్రచ్యుతస్సిద్ధిర్న సంభవత్యేవ-నియమాతద్రూపనివృత్తిభ్యః తథా నియమశ్చాత్ర హి అత్యన్తమాచార్యకులే వసాదయన్నితి అరణ్యమియాత్ తతో న పునరేయాత్ సన్యస్యాగ్నిం న పునరావర్తయేదితి-అతస్తేషాం ప్రచ్యుతస్థిత్యభావాద్విద్యానధికారః - జైమినేరప్యేవమ్.

నచాధికారికమపి పతనానుమానాత్తద
యోగాత్. ౪౧.

అవకీర్ణిపశుశ్చ తద్వదిత్యధికారలక్షణోక్తం ప్రాయశ్చిత్తమపి తస్య న సంభవతి-తస్య ప్రాయశ్చిత్తానధికారస్మృతేస్తదసంభవాత్ ఆరూఢో నైష్ఠికం ధర్మమిత్యాదిశ్చ ప్రాయశ్చిత్తం న పశ్యామీత్యాది స్మృతేశ్చ.

ఉపపూర్వమపీత్యేకే భావమశ
నవత్తదుక్తమ్- ౪౨.

ఉపపాతకత్వాత్ ప్రాయశ్చిత్తమేకే మధ్వాశన నిషేధ త్రాద్వాప్రాయశ్చిత్తవదితి-తదుక్తమ్-ఉత్తరేషాం చైతదవిరోధీతి-

బహిస్తూభయథాపి స్మృతేరాచారాచ్చ-౪౩-

ఉపపాతకత్వేఽప్యన్యథాపి కర్మాధికారబహిష్కృతా ఏతే-తథా స్మృతేః - ప్రాయశ్చిత్తం న పశ్యామి యేన శుధ్యేత్స ఆత్మహేతి - శిష్టబహిష్కారాచ్చ-

స్వామినః ఫలశ్రుతేరిత్యాత్రేయః. ౪౪.

ఉద్గీథాద్యుపాసనం యజమానేనానుష్ఠేయం తస్యైవ ప్రవృత్తత్వాదిఫలశ్రుతేరిత్యాత్రేయః.

ఆర్త్విజ్యమిత్యౌడులోమిస్తస్మైహి పరిక్రియతే.

కర్మస్వరూపకర్తృదక్షిణాక్రీయమాణార్త్విజ్యమ్- స్వర్గ ఫలసాధన కర్మానుష్ఠానాయహి ఋత్విక్పరిక్రీయతే.

సహకార్యన్తరవిధిః పక్షేణతృతీయంత ద్వతోవిధ్యాదివత్ - ౪౬-

బ్రాహ్మణః పాణ్డిత్యమిత్యారభ్యాథమునిరిత్యన్తే విద్యావతో యజ్ఞాదివత్ బాల్యపాణ్డిత్యయోస్తృతీయం సహకార్యన్తరం మౌనంవిధీయతే పక్షేణ ప్రకృష్టమననశీలేమునిశబ్దప్రయోగాద్వితోవిషయధ్యానరూపం మననమిహప్రోక్తమితి.

కృత్స్నభావాత్తు గృహిణోప సంహారః- ౪౭.

కృత్స్నేష్వాశ్రమేషు విద్యాసద్భావాత్ ఛాన్దోగ్యే అభిసమావృత్యకుటుమ్బే ఇత్యారభ్య సఖల్వేవం వర్తయన్యావదాయుషం బ్రహ్మలోకమితి గృహిణోపసంహారః సర్వేషాం ప్రదర్శనార్థః- తుశబ్దో గృహిణ ఏవవిద్యేతి శఙ్కావ్యావృత్త్యర్థః.

మౌనవదితరేషామప్యుపదేశాత్- ౪౮.

అథమునిరిత్యత్రాపృథభిక్షాచర్యంచరన్తీతిపారివ్రాజ్యస్యోపసంహారః ప్రదర్శనార్థః- మౌనభిక్షాచర్యవదితరాశ్రమధర్మాణాం యజ్ఞాదీనామప్యుపదేశాత్.

అనావిష్కుర్వన్నన్వయాత్. ౪౯.

పాణ్డిత్యం నిర్విద్యబాల్యేనతిష్ఠాసేదితి బాల్యమిత్యవిశేషేణ శ్రుతావపి బాలకర్మ స్వమాహాత్మ్యానావిష్కారరూపం విద్యాన్వయయోగ్యతయా విధీయతే-

ఐహికమప్రస్తుతేప్రతిబన్ధేతద్దర్శనాత్. ౫౦.

అభ్యుదయఫలమ్ ఉపాసనం స్వసాధన భూతపుణ్యకర్మానన్తరమ్ ఉత్పద్యతఇతి నాయం నియమః- ప్రబలకర్మాన్తరప్రతిబన్ధాభావతత్త్వేఽనన్తరమ్- ప్రతిబన్ధేతు క

త్వదూష్టైరనన్తరమ్- తదవిధీర్యవత్త్వరవిగి ప్రతిబన్ధాభావ ఫలదర్శనాత్.

ఏవంముక్తిఫలానియమస్తదవస్థావ
ధృతేస్తదవస్థావధృతేః- ౫౧.

ఏవంముక్తిఫలోపాసనస్యాపి ప్రతిబన్ధాభావభావయోరి త్యనియమః ప్రతిబన్ధాభావ ఏవ ఫలోదయావస్థావధృతేః.

ఇతిశ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే వే
దాన్తసారే తృతీయాధ్యాయస్య
చతుర్థఃపాదోఽధ్యాయశ్చ
సమాప్తః.

ఆవృత్తిరసకృదుపదేశాత్ - ౧.

బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరమిత్యాదిషు మోక్షసాధనం అసకృదావృత్తమ్-విద్యాదుపాసీతేతివిద్యుపాస్త్యోరుపక్ర మోపసంహారయోర్వ్యతికరేణోపదేశాత్.

లిఙ్గాచ్చ - ౨.

లిఙ్గంస్మృతిః-మాంధ్యాయన్త ఉపాసతే తేషామహంసము ద్ధర్తా మృత్యుసంసారసాగరాత్ - తద్రూపప్రత్యయే చైకా సన్తతిశ్చాన్యనిస్పృహా తద్ధ్యానమిత్యాదిస్మృతేశ్చ.

ఆత్మేతితూపగచ్ఛన్తిగ్రాహయన్తిచ- ౩.

యద్యప్యధికంతుభేదనిర్దేశాత్ అధికోపదేశాదిత్యాదిషు ప్రత్యగాత్మనోఽర్థాన్తరత్వం బ్రహ్మణఃప్రతిపాదితం తథా ప్యుపాసితారం బ్రహ్మాస్మీత్యేవోపాసీత-యతః పూర్వ ఉపా సితారః త్వంవాఅహమస్మిభగవోదేవతే అహంవైత్వమసీత్యా త్మేత్యేవోపగచ్ఛన్తి - ఉపాసితురర్థాన్తరభూతమపి బ్రహ్మ ణానుపాసిత్వాత్ స్వాత్మభూతం గ్రాహయన్తి శాస్త్రాణియ

అత్ర నిరుక్తస్వాత్మనోన్తర్యామ్యాత్మానమేవం యస్యాత్మా శరీరం య ఆత్మానమన్తరో యమయతీత్యాదిని - యథా మనుష్యో-హమితి మనుష్యశరీరస్య స్వాత్మప్రకారతైకస్వభావతయా ప్రకారిణి స్వాత్మని అహంశబ్దస్య తద్బుద్ధేశ్చ పర్యవసానం తథా స్వాత్మనోఽపి పరమాత్మశరీరతయా తత్ప్రకార స్వభావత్వే నాహంశబ్ద తద్బుద్ధ్యోః పరమాత్మన్యేవ పర్యవసానమితి అహంబ్రహ్మేత్యేవోపాస్యమితి.

న ప్రతీకే న హి సః - ౪.

మనో బ్రహ్మేత్యాది ప్రతీకేషు నాత్మత్వగ్రహణం. న హి తత్ర పరమాత్మోపాస్యః - పరమాత్మదృష్ట్యా హి మనః ప్రభృతి ప్రతీకః

బ్రహ్మదృష్టిరుత్కర్షాత్ - ౫.

బ్రహ్మణ ఉత్కృష్టత్వాత్ దృష్ట్యా మనఆద్యుపాసనమభ్యుదయాయ భవతి.

ఆదిత్యాదిమతయశ్చాఙ్గ ఉపపత్తేః - ౬.

య ఏవాసౌ తపతి తముద్గీథముపాసీతేత్యాదావాదిత్యాది ఫలోత్కృష్టత్వాదుద్గీథాదౌ తద్దృష్టయః కార్యాః.

ఆసీనస్సమ్భవాత్ - ౭-

ఆసీన ఉపాసనం కుర్యాత్ - తస్యైకాగ్రతాసమ్భవాత్.

ధ్యానాచ్చ - ౮-

విధిత్సితస్య ఉపాసనస్య ధ్యానరూపత్వాచ్చాసీనః. అచలత్వం చాపేక్ష్య ధ్యాయతీవ పృథివీతి ప్రయోగాద్ధ్యానస్య నిశ్చలత్వమాసీనస్యైవ.

అపిస్మరన్తి చ - ౯-

ఉపవిశ్యాసనే యుఞ్జ్యాదిత్యాదినా.

యత్రైకాగ్రతా తత్రావిశేషాత్ - ౧౦-

యత్రైకాగ్రతా తత్ర దేశే తత్ర కాలే వోపాసీత దేశకాలయోర్విశేషాశ్రవణాత్.

అప్రయాణాత్తత్రాపిహి దృష్టమ్- ౧౧.

అప్రయాణాదపరపరముపాసనం కార్యమ్ - తథాత్వే

తం వర్తయన్యావదాయుషమితిదర్శనాత్.

తదధిగమ ఉత్తరపూర్వాఘయోరశ్లేష

వినాశౌ తద్వ్యపదేశాత్ - ౧౨

ఉపాసనే ప్రారబ్ధేతత్ఫలత్వాజ్ఞానాదేవ పూర్వకృతాఘవి

నాశః ఉత్తరకృతాఘాశ్లేషశ్చభవతి - ఏవం హ్యస్య సర్వేపా

ప్మానః ప్రదూయన్తే ఏవమేవం విదిపాపం కర్మనశ్లిష్యతఇ

తిశ్రుతేః.

ఇతరస్యాప్యేవమశ్లేషః పాతేతు- ౧౩,

విదుషః పుణ్యస్యాపి మోక్షవిరోధిత్వేనానిష్టఫలత్వ సా

మ్యాదేవ మశ్లేషవినాశౌ-వృష్ట్యన్నారోగ్యాదివిద్యానుగుణఫ

లస్య తదనుగుణస్య రీనపాతాదూర్ధ్వమఫలత్వమ్

అనారబ్ధకార్యేఏవతుపూర్వే తదవధేః, ౧౪,

విద్యాధికతేః పూర్వకృతే పుణ్యపాపే ఫలదానాయాప్రవృ

త్తేఏవవినశ్యతః తస్యతావదేవ చిరమితిశరీరపాతావధిశ్రుతేః-

అగ్నిహోత్రాదితుతత్కార్యాయైవ

తద్దర్శనాత్, ౧౫-

అగ్నిహోత్రాద్యాశ్రమధర్మోవిద్యోత్పత్త్యర్థత్వ కార్యా

యైవాప్రయాణాదనుష్ఠేయః తమేతంవేదానువచనేనేత్యా

దినా విద్యోత్పత్తికార్యత్వదర్శనాదాశ్రమధర్మస్యదృష్టమ్.

అతోఽన్యాపిహ్యేకేషాముభయోః, ౧౬,

తస్యపుత్రాదాయముపయన్తి సుహృదః సాధుకృత్యాం ద్విషన్తః పాపకృత్యామి

తివదనప్యాగ్నిహోత్రాదరన్యాపి అనాదికాలప్రవృత్తా సా

ధుకృత్యాప్రబలకర్మప్రతిబద్ధఫలావృష్ట్యన్నాదివిద్యానుగుణ

ఫలాప్రతిబద్ధఫలా చేతి పూర్వోత్తరకృతయోరుభయోః తస్య

స్త్యేవవిషయః

యదేవవిద్యయేతిహి, ౧౭,

యదేవ విద్యయేత్యత్ర ఫలశ్రుతిబలాత్ప్రీత్యుక్తేః

భోగేన త్వితరే క్షపయిత్వాథ సమ్పద్యతే - ౧౯.

ఆరబ్ధకార్యయోః పుణ్యపాపయోర్యత్ఫలం తదేతచ్ఛరీరావసానమ్ అనేకశరీరావసానం వా భుక్త్వైవ తదనన్తరం బ్రహ్మ ప్రాప్నోతి.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే వేదాన్తసారే చతుర్థాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.

వాఙ్మనసి దర్శనాచ్ఛబ్దాచ్చ - ౧-

అస్య సోమ్య పురుషస్య ప్రయతో వాఙ్మనసి సమ్పద్యత ఇతి శబ్దాదుత్క్రాన్తౌ మనసః ప్రాగేవ ఉపరతిదర్శనాచ్చ వాఙ్మనసి సంయుజ్యతే-

అత ఏవ సర్వాణ్యను - ౨-

అత ఇన్ద్రియైర్మనసి సమ్పద్యమానైరితి శబ్దాదుపరతిదర్శనాచ్చ వాచమను సర్వాణీన్ద్రియాణి మనసి సంయుజ్యన్తే.

తన్మనః ప్రాణ ఉత్తరాత్ - ౩-

మనః ప్రాణ ఇతి శబ్దాత్తత్సర్వేన్ద్రియయుక్తం మనః ప్రాణే సంయుజ్యతే.

సోఽధ్యక్షే తదుపగమాదిభ్యః - ౪-

స ప్రాణోఽనన్తరం జీవే సంయుజ్యతే - ఏవమేవాత్మానమన్తకాలే సర్వే ప్రాణా అభిసమాయన్తీతి ప్రాణస్య జీవోపగమాదిశ్రుతేః

భూతేషు తచ్ఛ్రుతేః - ౫-

ప్రాణస్తేజసీతి భూతాన్తరసంసృష్టం తేజోఽభిధీయత ఇతి ప్రాణో భూతేషు సంయుజ్యతే-

నైకస్మిన్ దర్శయతో హి - ౬.

తేజసీతి న తేజోమాత్రే, త్రివృత్కరణశ్రుతిస్మృతిభ్యాం కేవలస్య తేజసోఽనవస్థానాత్.

సమానా చాసృత్యుపక్రమాదమృతత్వం చానుపోష్య - ౭.

అర్చిరాదిగత్యుపక్రమాత్ప్రాగుత్క్రాన్తిర్విద్వదవిదుషోస్సమానా, విదుషోఽర్చిరాదిగత్యా బ్రహ్మప్రాప్తిశ్రుతేః యదా సర్వే ప్రముచ్యన్తే కామా యేఽస్య హృది శ్రితాః అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుత ఇతి శ్రుతేరమృతత్వ బ్రహ్మప్రాప్తి వచనం శరీరేన్ద్రియాది సమ్బన్ధమదగ్ధ్వైవ ఉపాసనారమ్భాభిప్రాయమిత్యవగన్తవ్యమిత్యర్థః-

తదాపీతేస్సంసారవ్యపదేశాత్ - ౮.

అర్చిరాదిగమనేన బ్రహ్మప్రాప్తేః ప్రాక్ఛరీరసమ్బన్ధవ్యపదేశాత్ తదమృతత్వాదివచనముక్తప్రకారమేవ-

సూక్ష్మం ప్రమాణతశ్చ తథోపలబ్ధేః - ౯.

శరీరాదుత్క్రాన్తస్యాపి సూక్ష్మశరీరమనువర్తతే - అన్యథా గత్యనుపపత్తేః న కేవలం గత్యనుపపత్తిమాత్రం సూక్ష్మశరీరత్వే ప్రమాణమ్ - చన్ద్రమసా సంవాదాదిప్రమాణేనాపి తస్య సూక్ష్మశరీరతోపలబ్ధేః తం బ్రూయాదితి.

నోపమర్దేనాతః - ౧౦.

అతఉక్తాద్ధేతోః రథమర్త్యోఽమృతో భవతీత్యాద్యమృతత్వవచనం న దేహసమ్బన్ధోపమర్దేన.

అస్యైవ చోపపత్తేరూష్మా - ౧౧.

అస్యైవ సూక్ష్మశరీరస్య విద్యమానత్వోపపత్తేశ్చ శవదేహమర్దనేనోపలభ్యతే హ్యుత్క్రాన్తిమతో విదుషస్సూక్ష్మదేహగుణ ఊష్మా. అన్యథాఽనుపలభ్యమానస్స్థూలగుణః.

ప్రతిషేధాదితి చేన్న శారీరాత్స్పష్టో
హ్యేకేషామ్- ౧౨.

అథాకామయమానః న తస్య ప్రాణా ఉత్క్రామన్తీతి విదుష ఉత్క్రాన్తి ప్రతిషేధాత్ప్రవాస్తా(?) ప్రాప్తిరితి చేత్ నైతత్. విదుష ఉత్క్రమణ ప్రాప్త్యర్థాదికే యోగమనాయత్ర శరీరాన నిష్క్రమన్త ఇతి వ్యుత్పత్తేః న తస్య ప్రాణా ఉత్క్రామన్తీతి-అయమర్థో మాధ్యన్దినానాం పాఠే స్పష్టోఽభిధీయతే - యో కామో నిష్కామ ఆత్మకామః న తస్మాత్ప్రాణా ఉత్క్రామన్తీతి-

స్మర్యతే చ - ౧౩.

ఊర్ధ్వమేకస్థితస్తేషాం యో భిత్త్వా సూర్యమణ్డలమ్ - బ్రహ్మలోకమతిక్రమ్య తేన యాతి పరాం గతిమితి.

తానిపరే తథా హ్యాహ- ౧౪.

తేజః పరస్యాం దేవతాయామితి శ్రుతేః - పరదేవతా సంపత్తిరుత్క్రమణస్య విశేష్యస్థానమితి తాని భూతాని జీవసంయుక్తాని పరదేవతాయాం సంపద్యన్తే.

అవిభాగో వచనాత్ - ౧౫.

పరదేవతా సంపత్తి వచనమ్ అవిభాగమాత్రపరమ్- వాక్ మనసి సంపద్యత ఇతి సంపత్తి వదస్యైవాత్రాప్యుపక్రమస్యార్థాన్తరత్వే ప్రయోజనాభావాత్ సర్వప్రకృతిషు హి ప్రలయాసంభవాత్ అవిభాగమాత్రపరమ్.

తదోకోగ్రజ్వలనం తత్ప్రకాశితద్వా
రో విద్యాసామర్థ్యాత్తచ్ఛేషగత్యను
స్మృతియోగాచ్చ హార్దానుగృహీత
శ్శతాధికయా - ౧౬.

హార్దపరమపురుషారాధనరూపవిద్యాసామర్థ్యాత్ తచ్ఛేషగతి అనుచిన్తన ప్రీత పరమపురుషానుగృహీతస్తత్ప్రకాశితద్వారో శతాధికయా మూర్ధన్యనాడ్యా గచ్ఛతి-తదనుగ్రహా

వ స్థానమగ్రే ప్రద్యోతనమ్ — హార్దః పరమాత్మా తదానన్త్యప్రభా యామర్థ్య పరమాత్మా వ్యవస్థితః శతాధికస్య చాహంక్యాదిసన్నివిష్టమితి శ్రుతిః స్మృతిశ్చ.

రశ్మ్యనుసారీ - ౧౮.

అథ యైరేవ రశ్మిభిరూర్ధ్వ ఆక్రమత ఇతి శ్రుతేర్విద్వాన్ రశ్మ్యనుసార్యేవ గచ్ఛతి - నిశ్యపి రశ్మయః సన్త్యేవ నిదాఘే ఊష్మోపలబ్ధేః - హేమన్తేఽనుపలబ్ధిస్తు హిమాభిభవకృతా.

నిశి నేతి చేన్న సమ్బన్ధస్య యావద్దేహభావిత్వాద్దర్శయతి చ- ౧౯.

దివా చ శుక్లపక్షశ్చ ఉత్తరాయణమేవ చేత్యాద్యర్థవిశేషగతిశ్రుతమితి నిశాయాం మరణే విదుషో న బ్రహ్మప్రాప్తిరితి చేన్న - కర్మసమ్బన్ధస్య యావద్దేహభావిత్వాత్ప్రారబ్ధస్య చ యావచ్చరమదేహావసానభావిత్వాచ్చ బ్రహ్మప్రాప్తివిఘ్నహేత్వభావాత్ - దర్శయతి చ తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యేఽథ సమ్పత్స్య ఇతి - నిశానిన్దా ఇతరపురుషార్థవిషయా.

అతశ్చాయనేఽపి దక్షిణే- ౧౯.

అతశ్చ బన్ధహేత్వభావాదేవ దక్షిణేఽయనేఽపి మృతస్య విదుషో బ్రహ్మప్రాప్తిరస్త్యేవ.

యోగినః ప్రతి స్మర్యేతే స్మార్తే చైతే. ౨౦.

యత్ర కాలే త్వనావృత్తిమావృత్తిం చైవ యోగినః - ఇతి న మరణం స్మర్యతే - అపి తు యోగినాం విద్యానిష్ఠానాం ప్రతి అర్చిరాదికా తద్విపరీతా చేత్యేతే గతీ స్మార్తే స్మృతివిషయతయా స్మర్యేతే - నైతే సృతీ పార్థ జానన్యోగీ ముహ్యతి కశ్చనేతి వచనాత్ -

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజ విరచితే వేదాన్తసారే చతుర్థస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

అర్చిరాదినా తత్ప్రథితేః. ౧.

అర్చిరాదినైకేన విద్వాన్ గచ్ఛతి సర్వాసు శ్రుతిషు తత్ప్రసిద్ధేః ప్రత్యభిజ్ఞానాత్-

వాయుమబ్దాదవిశేషవిశేషాభ్యామ్- ౨

మాసేభ్యస్సంవత్సరం సంవత్సరాదాదిత్యమితి సంవత్సరాదిత్యయోర్మధ్యే ప్రకరణాన్తరయోః శ్రుతో దేవలోకస్సన్నిహితః ఇతరత్రి వాయుః- దేవలోకశబ్దోఽపి దేవానాం లోకో దేవలోక ఇతి వాయోరవిశేషేణ వాచకః వాయుశబ్దస్తు తస్యైవ విశేషేణ వాచక ఇత్యవిశేషవిశేషాభ్యాం దేవలోకవాయుశబ్దాభ్యాం వాయుర్దేవ ఏవాభిధీయత ఇత్యబ్దాదూర్ధ్వమాదిత్యాత్ప్రాగ్వాం వాయుమేవ నివేశయేత్ -

తటితోఽధివరుణస్సమ్బన్ధాత్. ౩.

తటితోఽనన్తరం వరుణో నివేశ్యః మేఘోదరవర్తిన్యా విద్యుతః మేఘస్య జలాత్మకత్వేన లోకవేదయోర్వరుణస్య విద్యుత్సమ్బన్ధావగమాత్ - తదనన్తరమిన్ద్రప్రజాపతీ స్థానాత్ ప్రాబల్య విశేషాభావాచ్చ-

ఆతివాహికాస్తల్లిఙ్గాత్. ౪.

అర్చిరాద్యభిమానిదేవతావిశేషా విదుషామాతివాహికత్వేన తత్పురుష నియుక్తా ఇతి జ్ఞాయతే- స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయతీతి ఏవ్వైకస్య గమయితృత్వదర్శనాత్ లిఙ్గాత్-

వైద్యుతేనైవ తతస్తచ్ఛ్రుతేః. ౫.

చన్ద్రమసో విద్యుతం తత్పురుషోఽమానవః స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయతీతి శ్రుతేః వైద్యుతపురుషాత్పరస్తాత్స ఏవ బ్రహ్మ గమయితా- వరుణేన్ద్రప్రజాపతీనాం తదనుగ్రాహకత్వమేవ-

కార్యం బాదరిరస్య గత్యుపపత్తేః. ౬.

కార్యం హిరణ్యగర్భముపాసీనాన్ అర్చిరాదిర్నయతి అస్యైవ గత్యుపపత్తేః నహి సర్వగతం పరంబ్రహ్మోపాసీ

ణానాం గతిరస్తీతి బాదరిమతం-

విశేషితత్వాచ్చ- ౭.

పురుషోఽమానవస్స ఏత్య బ్రహ్మలోకం గమయతి ప్రజాపతేస్సభాం వేశ్మ ప్రపద్యే ఇతిచ విశేషితత్వాత్ హిరణ్యగర్భాయైవ-

సామీప్యాత్తు తద్వ్యపదేశః. ౮.

బ్రహ్మగమయతీతి బ్రహ్మవ్యపదేశస్తు సామీప్యాత్ - అస్యరేయ బ్రహ్మణం ఏదధాతి పూర్వమితి సామీప్యమస్తీతి-

కార్యాత్యయే తదధ్యక్షేణ సహాతః పరమభిధానాత్. ౯.

హిరణ్యగర్భప్రాప్తావపి నాపునరావృత్తిశ్రుతివిరోధః-హిరణ్యగర్భలోకాత్యయే తదధ్యక్షేణ సహాతః పరం గచ్ఛతీతి బ్రహ్మలోకేషు పరాన్తకాలే పరామృతాత్పరిముచ్యన్తి సర్వ ఇతి శ్రుతేః-

స్మృతేశ్చ. ౧౦.

బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సమ్ప్రాప్తే ప్రత్యాహరస్య ప్రవిశన్తి పరమ్పదమితి స్మృతేశ్చ-

పరం జైమినిర్ముఖ్యత్వాత్. ౧౧.

పరబ్రహ్మోపాసీనా నర్చిరాదిర్నయతీతి జైమినిః- బ్రహ్మగమయతీతి బ్రహ్మశబ్దస్య తత్రైవ ముఖ్యత్వాత్-

దర్శనాచ్చ. ౧౨.

అస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరంజ్యోతిరుపసమ్పద్యత ఇతి శ్రుతేశ్చ.

నచ కార్యే ప్రత్యభిసంధిః- ౧౩.

ప్రజాపతేస్సభాం వేశ్మేతి ప్రత్యభిసన్ధిశ్చ న కార్యే ప్రజాపతిశబ్దస్య పతిం విశ్వస్యేత్యాదిశ్రుతేః పరస్మిన్ బ్రహ్మణ్యేవ ముఖ్యత్వాత్- బ్రహ్మలోకశబ్దశ్చ కర్మధారయవృత్త్యా తత్రై

తదభిప్రాయః - తే బ్రహ్మలోక ఇతి తు బహువ్రీహిః బ్రహ్మైవ లోక ఇతి పరబ్రహ్మవిషయోఽయం - బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే ఇతి స్మృతిస్తు కార్యప్రతిసాన్నిధ్యేన చతుర్ముఖలోకస్థోపాసకవిషయా.

అప్రతీకాలమ్బనాన్నయతీతి బాద
రాయణ ఉభయథా చ దోషాత్
తత్క్రతుశ్చ - ౧౪.

ప్రతీకాలమ్బనా హి నామ ప్రతీకశబ్దనిర్దిష్టప్రత్యగాత్మస్వరూపమచేతనం సర్వం చిదచిద్వస్తుజాతం బ్రహ్మదృష్ట్యా స్వరూపేణ వా య ఉపాసతే. అప్రతీకాలమ్బనాస్తు ప్రత్యగాత్మానం యే పఞ్చాగ్నివిదః యే చ పరం బ్రహ్మోపాసతే - తాన్నయత్యర్చిరాదిరితి భగవాన్ బాదరాయణో మన్యతే - కార్యమితి పక్షే పరమాత్మేతి పక్షే చ సకలోపనిషద్విరోధరూపదోషః ప్రసజ్యతే - కార్యపక్షే బ్రహ్మగమయతీతి పరం జ్యోతిరుపసంపద్యేత్యాద్యాః శ్రుతయః ప్రకుప్యేయుః - పరమాత్మేతి చ పక్షే య ఏవమేతద్విదుర్యే చేమేఽరణ్యే శ్రద్ధాం సత్యముపాసతే తేఽర్చిరభిసంభవన్తీతి శ్రుతిః ప్రకుప్యేత్ - కార్యపక్షే తు న్యాయశ్చ విరుధ్యతే - అర్చిరాదిగామినాం బ్రహ్మప్రాప్తిరపునరావృత్తిశ్చ శ్రూయతే - పఞ్చాగ్నివిదస్తు ప్రకృతివియుక్తాత్మస్వరూపం య ఆత్మని తిష్ఠన్నిత్యాదినావగతబ్రహ్మాత్మకముపాసత ఇత్యప్రతీకాలమ్బనత్వం తత్క్రతున్యాయావిరోధశ్చ ఉభయోఽపి హి పరం పూర్ణం బ్రహ్మోపాసతే ముఖభేదేన స్వాత్మశరీరకం బ్రహ్మ కేవలం బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మానమితర ఇతి.

విశేషం చ దర్శయతి - ౧౫.

కార్యముపాసీనానాం బ్రహ్మప్రాప్తివ్యతిరిక్తమితరదశకాలవిశేషం చ దర్శయతి - యావన్నామ్నో గతమిత్యాది.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే వేదాన్తసారే చతుర్థస్యాధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.

సమ్పద్యావిర్భావస్స్వేనశబ్దాత్ ౧.

ఏవమేవైష సంప్రసాదోఽస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరం జ్యోతిరుపసంపద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యత ఇతి సిద్ధస్యైవ ప్రత్యగాత్మస్వరూపస్యానాదికర్మణా తిరోహిత స్వరూపస్య పరం జ్యోతిరుపసంపద్యావిర్భావ ఉచ్యతే స్వేన రూపేణేతి విశేషణోపాదానాత్.

ముక్తః ప్రతిజ్ఞానాత్. ౨.

ఆత్మస్వరూపమాత్రస్య ప్రాగేవ సిద్ధత్వేపి కర్మబన్ధవినిర్ముక్తాపరిచ్ఛిన్న జ్ఞానాదిస్వరూపస్య ప్రాప్తిరావిర్భావ ఉచ్యతే. ఏతం త్వేవ తే భూయోఽనువ్యాఖ్యాస్యామీతి జాగరాద్యవస్థాత్రయరోధేన వినిర్ముక్తస్య వక్తవ్యతయా ప్రతిజ్ఞానాత్.

ఆత్మా ప్రకరణాత్. ౩.

భూయోఽనువ్యాఖ్యాస్యామీతి ప్రకృత ఏవాపహతపాప్మత్వాదిగుణకప్రత్యగాత్మేతి ప్రకరణాదవగమ్యతే. య ఆత్మాఽపహతపాప్మేత్యారభ్య సత్యకామస్సత్యసంకల్పస్సోఽన్వేష్టవ్య ఇతి ప్రకృతస్య ఏతం త్వేవ తే భూయోఽనువ్యాఖ్యాస్యామీత్యుక్తేః.

అవిభాగేనదృష్టత్వాత్. ౪.

ఆవిర్భూతస్వరూపోఽయం ముక్తాత్మా స్వాత్మశరీరం పరం బ్రహ్మ స్వాత్మనోఽస్యాత్మతయా అహం బ్రహ్మాస్మీత్యవిభాగేనైవానుభవతి ఆత్మేతి తూపగచ్ఛన్తీతి తథారూపోపాసన తథావిధస్వరూపస్య దృష్టత్వాత్. య ఆత్మని తిష్ఠన్ ... యస్యాత్మా శరీరం స త ఆత్మా తత్త్వమసీత్యాదిశాస్త్రసిద్ధమేవ హ్యుపాదితమ్.

బ్రాహ్మేణ జైమినిరుపన్యాసాదిభ్యః. ౫.

అస్య స్వరూపావిర్భావో బ్రాహ్మేణాపహతపాప్మత్వాదిస్వరూపేణ. తే హి బ్రహ్మగుణాః ప్రత్యగాత్మనోఽపి స్వాభావికగుణా ఇతి య ఆత్మాఽపహతపాప్మేత్యాదిక ఉపన్యాసాదిభ్యో జైమి

తే. ౧౨: జక్షత్క్రీడన్రమమాణ ఇత్యాదినోచ్యన్త ఇతి జైమిని మతమ్

చితితన్మాత్రేణతదాత్మకత్వాదిత్యౌ
డులోమిః- ౬.

విజ్ఞానఘన ఏవేత్యేః ధారణాత్ విజ్ఞానమాత్రస్వరూప ఇత్యౌడులోమిః.

ఏవమప్యుపన్యాసాత్పూర్వభావాదవి
రోధంబాదరాయణః- ౭.

విజ్ఞానఘన ఏవేతి స్వప్రకాశస్వరూపత్వస్య గతేపి య ఆత్మాపహతపాప్మేత్యుపన్యాసాదినా పూర్వోపాత్తపహతపాప్మత్వాదీనామపి సద్భావావగమాత్ ఉభయశ్రుత్యవగతోభయస్వరూపస్య పరస్పరవిరోధాభావాద్ద్రవ్యత్వయం నాన్యోన్యపరిహారి ఇతి ఉభయరూపసముచ్చయం భగవాన్బాదరాయణో మేనే.

సంకల్పాదేవతచ్ఛ్రుతేః - ౮.

సయది పితృలోకకామో భవతీత్యాదినా ఉపగతజ్ఞాత్యాదయస్సంకల్పాదేవ భవన్తి. యథా పరమపురుషస్య లీలాప్రవృత్తస్య దశరథవసుదేవాదయస్సంకల్పాదేవ భవన్తి ఏవమేవ పరమపురుషలీలావర్గతస్య ముక్తస్యాపి తదుపకరణభూతాః పిత్రాదయస్సంకల్పాదేవ భవన్తీత్యర్థః.

అతఏవచానన్యాధిపతిః- ౯.

అతఏవాపహతపాప్మత్వాత్సత్యకామస్సత్యసంకల్ప ఇత్యాదిశ్రుతేర్నకదాచిదపి కర్మాధీనో౽యమ్.

అభావంబాదరిరాహహ్యేవమ్- ౧౦.

తస్య దేహేన్ద్రియాద్యుపకరణాభావం బాదరిర్మేనే. నహ వై సశరీరస్యేత్యాదిహి తదభావశ్రవణాత్.

భావం జైమినిర్వికల్పామననాత్ - ౧౧.

స ఏకధా భవతీత్యాది ఛాన్దోగ్యాదిశ్రుత్యాదిభ్యః శ్రుతేః.

ద్వాదశాహవదుభయవిధం బాద
రాయణోఽతః - ౧౨.

ఉభయశ్రుతేః సశరీరత్వమశరీరత్వం చేచ్ఛాతః యథా ద్వాదశాహః ఉభయశ్రుతేః సత్రమహీనం చ భవతి.

తన్వభావే సంధ్యవదుపపత్తేః - ౧౩.

స్వేనైవ సృష్టతన్వభావే స్వప్నే అథ రథాన్ రథయోగాన్ పథస్సృజత ఇతి పరమపురుషసృష్టైర్భోగవస్తుభిరప్యయం పురుషసృష్టైర్లీలారసం భుఙ్క్తే.

భావే జాగ్రద్వత్ - ౧౪.

స్వేనైవ సృష్టే సశరీరభావే జాగ్రత్పురుషవద్భుఙ్క్తే.

ప్రదీపవదావేశస్తథా హి దర్శయతి - ౧౫.

ఏకదేశస్థితస్యాపి స్వప్రభారూపజ్ఞానవ్యాప్త్యా సర్వాసు తనుష్వన్వయ ఇతి - వాలాగ్రశతభాగస్యేత్యాద్యాగమస్య చానన్త్యాయ కల్పత ఇతి హి దర్శయతి.

స్వాప్యయసంపత్త్యోరన్యతరాపే
క్షమావిష్కృతం హి - ౧౬.

ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సంపరిష్వక్తో న బాహ్యం కిఞ్చన వేద నాన్తరమితి వేదనాభావవచనం సుషుప్తిమరణయోరన్యతరాపేక్షమిత్యుక్తమ్ - నాహ ఖల్వయమేవం సంప్రత్యాత్మానం జానాతీత్యాదినా సుషుప్త్యాదావకిఞ్చిజ్జ్ఞత్వమావిష్కృతం హి.

జగద్వ్యాపారవర్జమ్-
ప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చ - ౧౭-

అపహతపాప్మత్వసత్యసఙ్కల్పత్వాదిగుణసామ్యం ముక్తస్య జగజ్జన్మాదికారణత్వవర్జమ్ - యతో వా ఇమాని భూతా

సకామయన్త ఇత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధాత్సత్యసంకల్పత్వాదేః సృష్ట్యాది
జగద్వ్యాపారే ప్రసిద్ధో భవతి గమ్యతే సృష్ట్యాదిషు ముక్తస్యాధి
కారాభావాచ్చ ముక్తస్యాపి భోగమాత్రసామ్యాత్ సృష్ట్యాదిప్రసక్త్యభావాత్
తథాచ ముక్తస్య పూర్ణబ్రహ్మానుభవ ఏవ బ్రహ్మణోఽపి జగద్వ్యా
పారో లీలామాత్రమితి లోకవత్తు లీలాకైవల్యమిత్యుక్తమ్॰

ప్రత్యక్షోపదేశాదితి చేన్నాధికారి
కమణ్డలస్థోక్తేః ౧౮

ఇమాన్ లోకాన్ కామాన్నీ కామరూప్యనుసంచరన్
నిత్యుపదేశాజ్జగద్వ్యాపారోఽప్యస్తీతి చేన్న హిరణ్యగర్భాద్యధి
కారికమణ్డలస్థభోగోక్తేః సహి తత్ర నియమనం కృతమ్॰

వికారావర్తి చ తథా హి స్థితిమాహ ౧౯

వికారాసంస్పృష్టమపి పూర్ణబ్రహ్మానుభవమేవ తస్యాహ
తథా హ్యస్య స్థితిః రసో వై సః రసగ్ం హ్యేవాయం లబ్ధ్వాఽఽనన్దీ
భవతీత్యాహ॰

దర్శయతశ్చైవం ప్రత్యక్షానుమానే ౨౦

ఉక్తమర్థం శ్రుతిస్మృతీ దర్శయతః తస్మాద్వా ఏతస్మాదా
త్మన ఆకాశస్సమ్భూతః ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే
గార్గీత్యాదికాః శ్రుతయః మత్తః పరతరం నాన్యత్ సర్వస్య ప్రభవో మత్త
స్సర్వం ప్రవర్తత ఇతి॰

భోగమాత్రసామ్యలిఙ్గాచ్చ ౨౧

సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహేతి బ్రహ్మానుభవరూప
భోగమాత్రసామ్యలిఙ్గాచ్చ॰

అనావృత్తిః శబ్దాదనావృత్తిః శబ్దాత్ ౨౨

స ఖల్వేవం వర్తయన్ యావదాయుషం బ్రహ్మలోకమభిసమ్
పద్యతే న చ పునరావర్తతే న చ పునరావర్తత ఇతి శబ్దాన్ముక్త
స్య ముక్తిర్బోధన ఆవిర్భూతాపహతపాప్మత్వాదిగుణా సక
లకాలికమనన్తం పరం బ్రహ్మానుభవతి న చ పునరావర్తత ఇతి

నిత్యయాదశాని సర్వంసమఞ్జసమ్.

ఇతిశ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే వేదాన్తసారే
చతుర్థస్యాధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదోధ్యా
యశ్చసమాప్తః- శాస్త్రంచసమాప్తమ్ .
